

Державний податковий університет

**Збірник наукових праць
Державного податкового університету**

УДК 33 + 657

Збірник наукових праць Державного податкового університету : електронне наукове видання (категорія Б) [Електронний ресурс] / гол. ред. Т. Пасєнко ; Державний податковий університет. 2023. № 1. Режим доступу : <https://dpu.edu.ua/zbirnyk-naukovykh-prats-derzhavnoho-podatkovoho-universytetu>. Заголовок з екрана.

Журнал розміщено в профільних міжнародних наукометричних базах даних, репозитаріях та пошукових системах:

- **Vernadsky National Library of Ukraine**
- **Google Academy**
- **Crossref**
- **The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences (ERIH PLUS)**
- **CiteFactor**
- **MIAR**
- **Open Academic Journals Index**
- **INFOBASEINDEX**
- **Turkish Education Index**

Затверджено Вченою радою Державного податкового університету (протокол № 12 від 25 травня 2023 року)

Редакційна колегія не завжди поділяє позицію авторів.
За точність викладеного матеріалу відповідальність покладено на авторів.
Рукописи рецензуються редакційною колегією та перевіряються в системі унікальності текстів «UNICHECK».
Зміни тексту та скорочення, що впливають на зміст матеріалів, а також їх перейменування вносяться редакцією за погодженням авторів.
У разі передруку матеріалів посилання на «Збірник наукових праць Державного податкового університету» обов'язкове.

Адреса редакції: вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна

E-mail: 32.10@dpu.edu.ua

Вебсайт (вебсторінки) наукового видання:

<https://dpu.edu.ua/zbirnyk-naukovykh-prats-derzhavnoho-podatkovoho-universytetu>

Редакційна колегія:

голова редколегії: Пасєтко Тетяна, доктор економічних наук, професор, Державний податковий університет (Україна)

відповідальний секретар:

Гордей Оксана, доктор економічних наук, професор, Державний податковий університет (Україна)

Склад редакційної колегії:

Барін Кумар Рой, PhD, Коледж Маулана Азад, Калькутта (Індія)

Бедринєць Мирослава, кандидат економічних наук, доцент, Державний податковий університет (Україна)

Бедіанашвілі Гіві, доктор економічних наук, Інститут досліджень економічних та соціальних проблем глобалізації Європейського університету Грузії (Грузія)

Белінська Лариса, доктор економічних наук, Вільнюський університет (Литва)

Береславська Олена, доктор економічних наук, професор, Державний податковий університет (Україна)

Білик Олена, доктор наук з державного управління, доцент, Національний університет «Львівська політехніка» (Україна)

Боссіо Флавіо, PhD, Parthenore Університет Неаполю (Італія)

Глонті Владімер, доктор наук, Державний університет імені Шота Руставелі (Грузія)

Гулей Анатолій, доктор економічних наук, професор, Українська міжбанківська валютна біржа, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Гусятинський Микола, кандидат технічних наук, доцент, Державний податковий університет (Україна)

Дзюбинська Агнешка, PhD, Економічний університет у Катовицях (Польща)

Ед-Давалі Сліман, PhD, Національна школа комерції і менеджменту, Університет Chouaib Doukkali (Марокко)

Зекірі Юзуф, PhD, Південно-східний європейський університет (Республіка Північна Македонія)

Коваленко Юлія, доктор економічних наук, професор, Державний податковий університет (Україна)

Кола Форцім, PhD, Університет Марліна Барлеті (Албанія)

Мартиненко Валентина, доктор економічних наук, доцент, Державний податковий університет (Україна)

Маршалок Тарас, доктор економічних наук, доцент, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Онишко Світлана, доктор економічних наук, професор, Державний податковий університет (Україна)

Петруці Рафаель, PhD, Віденський університет економіки і бізнесу (Австрія)

Проскура Катерина, доктор економічних наук, професор, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз (Україна)

Сагаян Мартін, PhD, Карунський технологічно-науковий інститут (Індія)

Слюсарєва Людмила, доктор економічних наук, доцент, Державний податковий університет (Україна)

Стежко Надія, доктор економічних наук, професор, Державний податковий університет (Україна)

Унінець-Ходаківська Валентина, кандидат економічних наук, доцент, Державний податковий університет (Україна)

Хасан Рохайл, PhD, Технологічний університет PETRONAS (Малайзія)

Ховрак Інна, доктор економічних наук, доцент, Державний податковий університет (Україна)

Чуницька Ірина, доктор економічних наук, професор, Державний податковий університет (Україна)

Шимберова Іветта, PhD, Технологічний університет Брно (Чехія)

Язлюк Борис, доктор економічних наук, професор, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Які Анджей, доктор наук, Краківський економічний університет (Польща)

**ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
ДЕРЖАВНОГО ПОДАТКОВОГО УНІВЕРСИТЕТУ
Спеціальності: 051 «Економіка», 071 «Облік і оподаткування»,
072 «Фінанси, банківська справа та страхування»,
073 «Менеджмент», 075 «Маркетинг»,
281 «Публічне управління та адміністрування»**

Засновник та видавець
Державний податковий університет

Електронне наукове видання № 1, 2023

УДК 33 + 657

ЗМІСТ

Мельник С. С.

Спеціалітет недобросовісної фінансової діяльності..... 6

Лазебник Л. Л., Фурманюк І. Г.

Теоретичні засади прогресивної форми
просторово-економічної трансформації 34

Петренко Л. М., Ніжегородцев В. О., Дубініна А. В.

Особливості застосування інтернет-маркетингу на ринку ІТ-технологій.....49

Андрухович Д. Р.

Вітчизняні підприємства у воєнний період і
заходи їх державної підтримки..... 63

Сиволап І. М.

Практичні аспекти самостійного розкриття інформації
платниками податків про транскордонні операції..... 85

Козій Н. С., Герман Я. І., Карманикова І. Ю.

Інвестування будівництва об'єктів нерухомості та
його дохідність під час війни 113

Лаговський В. В., Немировська О. В.

Еволюція поняття «цифрова економіка» 131

Савенко Д. О.

Цифровізація в системі факторів нарощування потенціалу
розбудови інституційного забезпечення фінансового ринку 155

Приймук В. В.

Впровадження штучного інтелекту
у фінансову діяльність підприємства 183

Огляд наукового забезпечення національної безпеки держави

в умовах воєнного стану (Оніщик Ю.)..... 199

CONTENTS

Melnyk S.

Specialty of unscrupulous economic activity..... 6

Lazebnyk L., Furmaniuk I.

Theoretical basis of the progressive form
of spatial-economic transformation..... 34

Petrenko L., Nizhegorodtsev V., Dubinina A.

Features of the application of internet marketing
to the it technology market..... 49

Andruhovych D.

National enterprises during the war period and
government support measures 63

Syvolap I.

Practical aspects of independent disclosure
of information by taxpayers on cross-border transactions 85

Kozii N., Herman Y., Karmanikova I.

Investment in the construction of real estate
objects and its profitability during the war 113

Lagovskyi V., Nemyrovska O.

Evolution of the concept of «Digital Economy» 131

Savenko D.

Digitalization in the system of factors for building
the capacity of financial market institutional support..... 155

Pryimuk V.

Implementation of artificial intelligence
in the financial activities of the enterprise 183

Review of the scientific support of the national security
of the state in the conditions of martial law (Onishchik Yu.)..... 199

УДК 336.7
JEL G14, G29, G30
DOI 10.33244/2617-5940.1.2023.6-33

С. С. Мельник,
канд екон. наук,
доцент кафедри кримінальних розслідувань,
Державний податковий університет
e-mail: va.ukrn@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-0867-1547

СПЕЦІАЛІТЕТ НЕДОБРОСОВІСНОЇ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Для сьогодення актуальним є розробка та впровадження методик виявлення недобросовісної фінансової діяльності, зокрема і фінансового шахрайства тощо. Адже в умовах як донедавна розвинутої економіки, так і у процесі функціонування України в режимі війни проблема заволодіння фінансовими ресурсами в результаті недобросовісної фінансової діяльності, включаючи фінансове шахрайство, є особливо актуальною. Гострою актуальності потребує від учених зведення в єдину теоретичну конструкцію усіх суттєвих характеристик недобросовісної фінансової діяльності, що важливі для пізнання її закономірностей, зокрема і закономірностей відверто злочинної діяльності в економічному просторі нашої держави.

Зважаючи на це, важливим атрибутом боротьби із недобросовісною фінансовою діяльністю є максимальна повнота усвідомлення її характеристик. Саме вони будуть включені в розвиток методів, методик боротьби із будь-якими проявами недобросовісності в економічній і фінансовій сферах. Тобто це дозволить формувати критерії та дієві підходи до виявлення, протидії та запобігання проявам втрат фінансових ресурсів у результаті недобросовісних дій.

В Україні, у період війни, спостерігається збільшення випадків недобросовісної поведінки з боку учасників економічного та фінансового ринків. Це неминуче призводить до втрати фінансів і до підриву авторитету української ділової сфери. Формування спеціалітету

недобросовісної фінансової діяльності дозволить також підвищити рівень підготовки фахівців правоохоронних органів та фахівців із забезпечення корпоративної фінансової безпеки, фінансового моніторингу тощо.

Грунтуючись на системному аналізі, було виокремлено унікальні характеристики недобросовісної фінансової діяльності. Дослідження базується на концептуальних положеннях фінансової науки.

У результаті дослідження було виокремлено такі характеристики недобросовісної фінансової діяльності: раціональність, причинність, вмотивованість, обумовленість, сценарність, організованість, латентність, піонерність, маніпулятивність, професійність, гібридність, інтегрованість, трансформативність, мімікрічність, аватарність, наслідковий розрив, маніпулятивний розрив, часовий розрив, недискретність, неформалізованість, специфічність слідів та несуперечність закону.

Виокремлення характеристик недобросовісної фінансової діяльності дозволить більш коректно здійснювати підбір та застосування методів і методик аналітичного виявлення, протидії та запобігання фінансовим та економічним злочинам. Результати дослідження будуть корисними для фахівців із розслідування злочинів в економічній і фінансовій сферах, для науковців, які мають фахові інтереси у дослідженні та розробці заходів із попередження та нейтралізації недобросовісної фінансової діяльності

Формування спеціалітету недобросовісної фінансової діяльності дозволить також підвищити рівень підготовки фахівців правоохоронних органів та фахівців із забезпечення корпоративної фінансової безпеки, фінансового моніторингу тощо.

Ключові слова: недобросовісна фінансова діяльність, маніпулятивний розрив, часовий розрив, наслідковий розрив, фінансове шахрайство.

Melnyk Sergiy,
PhD, Associate docent of
the Department of Criminal Investigations,
State Tax University
ORCID ID 0000-0002-0867-1547

SPECIALTY OF UNSCRUPULOUS ECONOMIC ACTIVITY

The development and implementation of methods for detecting unfair financial activities, including financial fraud, is relevant today. After all, in the context of both the recent economic development and the functioning of Ukraine in the war regime, the problem of seizing financial resources as a result of unfair financial activities, including financial fraud, is particularly relevant. The acute urgency requires scientists to bring together in a single theoretical construct all the essential characteristics of unfair financial activity that are important for understanding its patterns, including the patterns of openly criminal activity in the economic space of our country.

In view of this, an important attribute of the fight against unfair financial activity is the maximum completeness of understanding its characteristics. Such characteristics will be included in the development of methods and techniques for combating any manifestations of unfairness in the economic and financial spheres. In other words, this will help to formulate criteria and effective approaches to detecting, counteracting and preventing the loss of financial resources as a result of unfair practices.

In Ukraine, during the war, there has been an increase in cases of unfair behavior on the part of economic and financial market participants. This inevitably leads to a loss of finances and undermines the credibility of the Ukrainian business sector. The formation of a specialty in unfair financial activities will also improve the level of training of law enforcement officers and specialists in corporate financial security, financial monitoring, etc.

Based on a systematic analysis, the author identifies the unique characteristics of unfair financial activities. The study is based on the conceptual provisions of financial science.

As a result of the study, the following characteristics of unfair financial activity were identified: rationality, causality, motivation, conditionality, scenario, organization, latency, pioneering, manipulative, professionalism, hybridity, integration, transformativity, mimicry, avatar, consequential gap, manipulative gap, time gap, non-discretion, informality, specificity of traces and non-contradiction of the law.

The identification of the characteristics of unfair financial activities will allow for a more correct selection and application of methods and techniques for analytical detection, counteraction and prevention of financial and economic crimes. The results of the study will be useful for specialists in the investigation of crimes in the economic and financial spheres, for scientists with professional interests in the research and development of measures to prevent and neutralize unfair financial activities.

The formation of a specialty in unfair financial activity will also improve the level of training of law enforcement officers and specialists in corporate financial security, financial monitoring, etc.

Keywords: *unscrupulous financial activity, manipulative gap, time gap, consequential gap, financial fraud.*

Вступ. Для сьогодення актуальним є розробка та впровадження методик виявлення недобросовісної фінансової діяльності, зокрема і фінансового шахрайства тощо. Адже в умовах як донедавного розвитку економіки, так і у процесі функціонування України в режимі війни проблема заволодіння фінансовими ресурсами в результаті недобросовісної фінансової діяльності, включаючи фінансове шахрайство, є особливо актуальною. Гострої актуальності потребує від учених зведення в єдину теоретичну конструкцію усіх суттєвих характеристик недобросовісної фінансової діяльності, які важливі для пізнання її закономірностей, зокрема і закономірностей відверто злочинної діяльності в економічному просторі нашої держави.

Зважаючи на це, важливим атрибутом боротьби із недобросовісною фінансовою діяльністю є максимальна повнота усвідомлення її характеристик. Саме такі характеристики будуть включені в розвиток методів, методик боротьби із будь-якими проявами недобросовісності в економічній і фінансовій сферах. Тобто це дозволить формувати критерії та дієві підходи до виявлення, протидії та запобігання проявам втрат фінансових ресурсів у результаті недобросовісних дій.

В Україні, у період війни, спостерігається збільшення випадків недобросовісної поведінки з боку учасників економічного та фінансового ринків. Це неминуче призведе до втрати фінансів і до підриву авторитету української ділової сфери. Формування спеціалітету недобросовісної фінансової діяльності дозволить також підвищити рівень підготовки фахівців правоохоронних органів та фахівців із забезпечення корпоративної фінансової безпеки, фінансового моніторингу тощо.

Літературний огляд. Значну роль у дослідженні аспектів, що стосуються фінансової безпеки, зокрема і у виокремленні характеристик недобросовісної фінансової діяльності та їх дослідженні, приділяють як закордонні, так і вітчизняні науковці.

Серед відомих закордонних дослідників можливо виокремити Джозефа Уелса, який системно виклав результати власних досліджень у форматі довідника із попередження і виявлення корпоративного шахрайства. Також варто зазначити таких піонерів цього дослідницького напрямку, як Едвін Сазерленд, Дональд Кресі, Річард Холлінджер тощо.

Значна кількість українських дослідників, які сфокусували свій науковий інтерес на проявах недобросовісності у фінансовій сфері, а саме Сергій Чернявський ґрунтовно дослідив фінансове шахрайство, Олександр Барановський зрезультував багаторічний науковий досвід у монографії, що присвячена філософії безпеки.

Методологія. Ґрунтуючись на системному аналізі, було виокремлено унікальні характеристики недобросовісної фінансової діяльності. Дослідження базується на концептуальних положеннях фінансової науки.

Основна частина. «Ціла група аудиторів поселилась на Сент-Якобштрассе 7, але ні у кого не з'явилося зрозумілої ідеї щодо того, як 40 млн дол. США могли зникнути із сучасного банку, особливо швейцарського» [1; с. 128] – яскрава ілюстрація наслідків недобросовісної фінансової діяльності, яку варто попереджувати. Для того, щоб запобігти таким наслідкам, слід визначити характеристики недобросовісної діяльності у сфері фінансових відносин, що і дозволить організувати результативну протидію.

Недобросовісна фінансова діяльність – це явище економічної сфери та невід'ємно пов'язана із рухом фінансових ресурсів. Досліджуючи його, варто першочергово впевнитись, що це явище не «придумане», а відповідає критеріям загального філософського поняття «явище». Воно існує в економічних і фінансових відносинах між людьми.

У строго філософському тлумаченні явище – це категорія, яка відображає зовнішні властивості, процеси, зв'язки предмета, які піддаються пізнанню безпосередньо у формах живого споглядання [2]. Дотримуючись такого роз'яснення, недобросовісна фінансова діяльність має піддаватись «живому спогляданню» у структурному виділенні таких її елементів: 1) фінанси; 2) діяльність; 3) недобросовісність. І фінанси і діяльність є фундаментальними поняттями економічної теорії, вони мають широкий вжиток у науковому та діловому середовищі, реалізуються в значній кількості словосполучень: фінансові активи, фінансові ресурси, фінансові цінності тощо та економічна і фінансова діяльність, активність, операція тощо. Характеристика недобросовісності застосовується як до фінансів, так і фінансової діяльності. Вона зустрічається в побутовому тлумаченні і як порушення закону, фінансовий злочин використовується для характеристики людей, що були фігурантами обману, крадіжки, фінансового шахрайства тощо.

Щоразу, коли виникає спокуса ввести до наукового обігу нові терміни, потрібно впевнитись, що: 1) термін, який пропонується ввести до наукового обігу, відповідає саме новому явищу; 2) виокремлене явище не має строгого

явищного дослідженого аналога; 3) термін, який пропонується для його визначення, дефініції, не застосовується для інтерпретації, тлумачення інших економічних, фінансових явищ (як попередження плутанини); 4) термін, який пропонується, не має побутового поширення та не призведе до суспільних маніпуляцій та інсинуацій тощо.

У дійсному дослідженні увагу зосереджено на фінансовій діяльності, в межах якої відбувається обіг фінансових ресурсів, їх приріст, та на економічній, що направлена на отримання доходу, перевищення фінансових доходів над фінансовими витратами. Ці види діяльності зосереджені на тому, щоб збільшити обсяг фінансових ресурсів в економічних суб'єктів, агентів, які їх здійснюють.

Звичайно, отримання фінансових ресурсів передбачає направлену діяльність, яка супроводжується із витратами часу, фінансових і економічних ресурсів, людських ресурсів. Крім того, варто зважати на дії конкурентів, вдачу, зайнятість ринку тощо. Тому виникає спокуса заволодіти фінансовими ресурсами в найкоротші терміни з мінімальним витрачанням матеріальних, фінансових ресурсів та так, щоб суспільство не усвідомило цей шлях накопичення фінансової заможності, що ігнорує суспільні правила, у вигляді законів, ділових і господарських звичаїв, моралі, норів.

1969 року запроваджено терміни, які за своїм змістом характеризують кримінальні злочини, зокрема: криміналістична характеристика злочину, криміналістичний аналіз, криміналістична характеристика злочинної діяльності тощо [3, с. 113–117]. Отже, пропонується виокремити фінансову діяльність, метою якої є заволодіння фінансовими ресурсами, не тільки порушуючи закон, а й іншим шляхом, впливаючи на суб'єктів фінансових відносин. Тому варто виокремити окремі риси досліджуваного явища, які разом із його дефініцією недобросовісної фінансової діяльності достатньою мірою розтлумачать її сутність та сформулюють її спеціалітет. Під спеціалітетом, або специфікою (в англійському варіанті – *especiality, especialty*) необхідно вважати характерну рису, особливість досліджуваного явища [4].

У результаті дослідження пропонується виокремити характеристики феномену недобросовісної фінансової діяльності. Застосування терміна «феномен» є доречним, тому що саме це явище складно збагнути з огляду на такі характеристики.

Раціональність недобросовісної фінансової діяльності – усвідомлене порушення недобросовісною особою формальних та неформальних правил ведення економічної і фінансової діяльності з метою заволодіння фінансовими ресурсами та обізнаність у неминучому настанні фінансових та інших економічних наслідків.

Така характеристика недобросовісної фінансової діяльності є важливою, оскільки дозволяє охарактеризувати недобросовісну особу щодо усвідомлення нею саме раціональності своєї недобросовісної діяльності. Крім того, раціональність дозволяє відмежуватись від осіб із поведінкою, яка не носить «нормального» характеру. Тобто така характеристика дозволяє відокремитись від осіб, які мають психологічні вади та/або потребують медичної допомоги тощо. Ця характеристика дає змогу взяти до уваги, щостосовно недобросовісної особи є ряд таких припущень: 1) вона є психічно здоровою та не потребує медичної допомоги чи спеціальної суспільної ізоляції (виключно із медичних причин) тощо; 2) вона усвідомлено порушує формальні та неформальні правила ведення економічної діяльності; 3) основною метою діяльності такої особи є заволодіння фінансовими ресурсами.

Отже, припускаємо стосовно недобросовісної особи, що вона усвідомлює у своїх діях як порушення закону, так і моралі, паразитування на менталітеті, ділових звичаях тощо. Також така особа визначає недобросовісну діяльність як таку, яка є найбільш оптимальною, прийнятною, найменш ресурсозатратною, зокрема і часозатратною – тобто раціоналізує недобросовісну фінансову діяльність.

Причинність недобросовісної фінансової діяльності – потреба чи бажання заволодіння фінансовими ресурсами, що є особистою здатністю до ризикової діяльності, чи результатом матеріальної нужди, або можливістю заволодіння фінансовими ресурсами. що, за оцінкою такої недобросовісної особи, не настане відповідальність, або вона здатна її уникнути.

У недобросовісної фінансової діяльності звичайно ж є причини, вона не відбувається «просто так». Вважаємо, що причини їй можливо розподілити за такими основними групами:

1) здатність окремої особи (як бажання) до ризикової діяльності, на кшталт «вродженої здатності до ризикової поведінки», «генетичної основи» [5, с. 29];

2) матеріальний стан такої особи визначається як стан «матеріальної нужди, потреби»;

3) така особа вважає, що має можливість впливати на хід фінансової діяльності з точки зору порушення правил фінансової діяльності;

4) ця особа усвідомлює, що вона здатна уникнути відповідальності за скоєне.

Інколи недобросовісні особи визнають нераціональність недобросовісної фінансової діяльності, але все ж її реалізують. Причиною цьому слугує вмотивованість. Саме вмотивованість недобросовісної особи є достатньою рушійною силою, адже тут відбувається реалізація внутрішнього протесту проти визначеної особи чи правил, або стан, коли переплітається «нужда і талант» тощо. Літній нью-йоркський сміттяр Емеріх Ютнер [6, с. 341] вирішив від бідності друкувати фальшиві долари на своїй кухні. Він придбав просте обладнання, виготовив кліше. Коли фальшивки потрапили до поліції, то були вражені їх низькою якістю. Почалось розслідування, яке отримало розголос під назвою «Містер 880», за номером цієї справи. Викрили фальшувальника випадково. У приміщенні Емеріха Ютнера сталася пожежа. У процесі її гасіння пожежники виявили кліше.

Для прикладу, потенційно недобросовісна особа може дійти висновку, що обсяг сплачуваних податків занадто високий, банк оцінив заставу занадто низькою, у фінансових втратах винувата потенційно добросовісна особа. Така потенційно недобросовісна особа усвідомлює нераціональність здійснення недобросовісної фінансової діяльності, але протестне бажання сильніше. Тому недобросовісна фінансова діяльність за таких умов ґрунтується на вмотивованості. Унаслідок такої вмотивованості відбувається неповернення кредитів, позик, несплата податків тощо.

Колектив українських авторів, зокрема М. Никонович, Н. Барабаш та А. Міщенко, у своїх дослідженнях наголошували на тому, що шахрайські дії передбачають наявність мотивуючих факторів та усвідомлених можливостей. Зокрема, цей же колектив пропонує визначати мотивуючі фактори як причини, які спонукають керівництво або інший персонал до здійснення шахрайських дій [7, с. 253]. Тобто науковці визначають 2 групи складових у ризиках шахрайства: 1) об'єднання причин і мотивуючих факторів; 2) необхідність усвідомлених можливостей. У цілому погоджуємось із таким поглядом, але пропонуємо пооб'єктно виокремлювати 1) причини; 2) мотиви; 3) можливості.

Вмотивованість недобросовісної фінансової діяльності – це спонукання в межах недобросовісної фінансової діяльності до дії через усвідомлення недобросовісною особою внутрішнього бажання заволодіти фінансовими ресурсами незалежно від того, перебуває вона у стані матеріальної нужди чи достатку.

Відразу варто розмежувати характеристики причинності від вмотивованості, які на перший погляд виглядають подібними. Зазначимо, що лише незначна кількість осіб, яка перебуває у стані матеріальної потреби чи нужди, або навіть ті особи, які мають «вроджену здатність до ризикової поведінки», вмотивовані реалізувати свою «ризикову поведінку» чи вирішити матеріальні потреби або нужду саме у спосіб недобросовісного заволодіння фінансовими ресурсами.

Якщо взяти до уваги те, що людина обирає найбільш раціональний спосіб досягнення її мети, то за недобросовісної фінансової діяльності така особа визначає саме недобросовісний спосіб як найбільш оптимальний, раціональний, прийнятний, або, на противагу ним, – протестний. І вже власну протестну мотивацію наділяє рисами раціональності, справедливості щодо себе.

Недобросовісну вмотивованість варто розглядати як відособлення окремої людини від суспільства, коли така людина визначає свій фінансовий, матеріальний інтерес без зважування на соціум. Звичайно, заволодіння фінансовими ресурсами таким способом супроводжується і самопоясненням, яке виправдовує таку діяльність та є достатнім для стійкого рішення у реалізації недобросовісної фінансової діяльності. необхідно брати до уваги, що для «раціоналізації» мотивації потрібна ще і певна можливість недобросовісності – тобто, щоб існували певні умови (або у такої особи була можливість їх створити), які дозволяють їй відбутись.

Обумовленість недобросовісної фінансової діяльності – властивість економічного простору в секторі фінансових відносин до вад фінансового контролю, зокрема, коли функцію фінансового контролю здійснює недобросовісна особа, яка мотивована до здійснення недобросовісної фінансової діяльності.

У наукових роботах така характеристика зустрічається у лінгвістичній конструкції як «усвідомлювані можливості» [7, с. 253]. Під такими можливостями пропонується їх тлумачення зі сфери аудиту ризиків шахрайства як обставин, які дозволяють керівництву іншому персоналу «обійти» систему внутрішнього контролю і здійснити шахрайство [7, с. 253].

Якщо вмотивованість характеризує досліджуване явище з точки зору його внутрішньопсихічної, особистісної організації конкретної особи, то обумовленість стосується саме середовища, у якому така особа перебуває та реалізує недобросовісну фінансову діяльність. Цим середовищем є економічний простір та фінансові відносини, а також інші учасники цієї

сфери, рівень професійності відносин, система контролю за добросовістю і, звичайно, цінності суспільства, його ставлення до недобросовісності тощо.

Єдина характеристика недобросовісної фінансової діяльності, що сфокусована на умовах, які або існують, або їх можливо створити безпосередньо недобросовісною особою. Призвичаєним є пояснення феномену недобросовісної фінансової діяльності з т.з. гіпотези Дональда Крессі, яка набула поширення під найменуванням «трикутника шахрайства» [5, с. 30]. За цією гіпотезою недобросовісна фінансова діяльність обґрунтовується трьома факторами: 1) тиск фінансових проблем; 2) можливість здійснити; 3) раціональне обґрунтування.

На нашу думку, таке обґрунтування не має повноти сучасного пояснення досліджуваного феномену. Причини існування чи реалізації недобросовісної фінансової діяльності варто поділити на 2 групи: 1) вмотивованість як результуюча складова внутрішньопсихічної організації особистості (вмотивованість є наступною після раціональності та причинності недобросовісної фінансової діяльності); 2) обумовленість як зовнішнє середовище, тобто економічна сфера та її сектор фінансових відносин, де існує можливість здійснити досліджуване явище.

Саме з точки зору обумовленості необхідно врахувати характеристики, які є фундаментальними для сучасної недобросовісності: 1) наявність повноважень стосовно впливу на фінансові відносини; 2) здатність уникнення відповідальності, навіть у випадку виявлення факту заволодіння фінансовими ресурсами в результаті недобросовісної фінансової діяльності.

Сучасна економічна сфера та фінансові відносини стрімко розвиваються, створюються інноваційні фінансові інструменти, активи тощо. Фінансові відносини реалізуються миттєво по усьому світу в автоматичному, програмному режимах, без прямої участі людини, існує можливість постійно змінювати юрисдикції чи навіть вести фінансову діяльність, паралельну

легальній чи навіть позаюрисдикційну – вже все це обумовлює сучасну недобросовісну фінансову діяльність.

Сценарність недобросовісної фінансової діяльності – застосування недобросовісною особою системи міжособистісних маніпуляцій з метою організації заволодіння фінансовими ресурсами та уможливлення керування невизначеністю майбутнього для приховування слідів, маніпуляцій та наслідків недобросовісної фінансової діяльності, а також уникнення відповідальності за скоєне.

Злочинне чи кримінальне заволодіння фінансовими ресурсами – явище не нове, ще більш архаїчне – це недобросовісна поведінка, зокрема і у сфері економічного простору та ретроспективних фінансових відносин. Недобросовісна поведінка і її наслідок – недобросовісної фінансової діяльності, є поняттями, які не обмежуються канонами законів. Варто враховувати, що архаїчний перелік способів незаконного заволодіння грошовими коштами або фінансовими ресурсами розширений сьогоденною дійсністю. Насильницький, обманний та злодійський [5, с. 24] способи розширились маніпулятивним. Цей спосіб уможливорює віддалений вплив та не завжди дозволяє ідентифікувати маніпулятора чи недобросовісного бенефіціара.

Тому сценарність характеризує реалізацію складної поетапної системи, що враховує результативне маніпулювання окремими особами для впливу на процес руху фінансових ресурсів та вплив на формальні операції із фінансовими ресурсами.

Крім того, сценарність передбачає і такі вектори впливу, які забезпечують самого маніпулятора, зокрема як організацію приховування слідів заволодіння фінансовими ресурсами, уникнення відповідальності, легалізацію свого майнового стану, імітацію ринкових обставин втрати фінансових ресурсів ошуканою особою тощо.

Організованість недобросовісної фінансової діяльності – залучення недобросовісною особою інших осіб, які свідомо чи несвідомо сприяють чи не протидіють недобросовісному заволодінню фінансовими ресурсами.

Не є новим поняття «організована злочинність». Це явище ілюструє певну кількість осіб, відносини між якими кристалізовані ієрархічними зв'язками та комунікаціями, що дозволяє реалізовувати злочинну діяльність на окремих ринках, секторах економіки, у фінансових відносинах, застосовуючи повний спектр недобросовісних інструментів впливу – насильницькі, обманні, злочинські, маніпулятивні. Також організована злочинність має на меті проникати і у легальну економічну сферу та фінансові відносини. Коли йдеться про недобросовісну фінансову діяльність, то організованість проявляється у тому, що така діяльність максимально непомітна, адже вона реалізується через фінансові установи за допомогою спеціалізованих фахівців, має величезну мережу фінансових контактів, знайомств тощо. Візьмемо до уваги думку Пітера Ліллі, який вважає, що найважливішим механізмом недобросовісної фінансової діяльності є банківська система, де необхідно контролювати вже не тільки банки, а й значну кількість допоміжних осіб, які реалізують повний її сценарій: адвокатів, бухгалтерів, незалежних консультантів з фінансової діяльності, пункти обміну валют, страхові компанії та інших осіб [8, с. 111].

Якщо сценарність характеризує складність циклу, алгоритму, етапів недобросовісної фінансової діяльності, то організованість висвітлює залученість інших осіб, відмінних від центральної недобросовісної особи, або маніпулятора, або бенефіціара, які реалізують сценарій недобросовісної фінансової діяльності. Такими особами виступають залучені особи та задіяні. Залучені особи усвідомлюють свою роль, зміст своїх дій чи бездіяльності у сприянні чи протидії недобросовісній фінансовій діяльності. Водночас як залучені особи – свої ролі не усвідомлюють, не розуміють відповідальності, сценарію. Але зауважимо, що ці групи осіб під час виконання своїх ролей відчують на собі вплив маніпулятора, тобто недобросовісної особи. І у такій ситуації задіяні особи здатні себе захистити тим, що не залишають формальних слідів, особистих ідентифікаторів у недобросовісній фінансовій діяльності, або застосовують розмиття кордонів своєї відповідальності, ролі,

де формалізують, укриваються колегіальністю, автоматичністю, програмністю, несуттєвістю своєї участі тощо. Водночас залучені особи «рясно» залишають сліди, не усвідомлюють результуючу мету, власну відповідальність тощо.

Латентність недобросовісної фінансової діяльності – свідоме приховування намірів, організації чи процесу здійснення та результатів недобросовісної фінансової діяльності з метою перешкоджання виявленню втрати фінансових ресурсів шляхом порушення формальних та неформальних правил ведення фінансової діяльності.

Слова Горация [6, с. 39] влучно ілюструють латентність, адже він вважав, що «спершу потрібно домагатися багатства, а вже потім – чесноти». Також він продовжував, що «гроші це все: багатство єдина потрібна річ для поваги особистості», що «все схиляється перед золотом». Подібної логіки дотримуються і сучасні недобросовісні особи, тому спочатку намагаються заволодіти фінансами у недобросовісний спосіб, приховуючи його, а згодом – очікують на «повагу» [6, с. 39]. Існує і така думка, що «можливо заробляти гроші способами, які протирічять суспільним інтересам» [9, с. 241]. Якщо можливо заробляти на протиріччях суспільним інтересам, то це точно необхідно приховувати.

Сучасне суспільство, принаймні цивілізована частина сучасного світу, не сприймає насильницький і злочинський способи заволодіння фінансовими ресурсами, та й усіма іншими ресурсами. Хоча це не означає, що у ньому вони відсутні. Тому латентність, тобто характеристика приховуваності будь-якого із етапів циклу недобросовісної фінансової діяльності, є фундаментально важливою і невід’ємною у недобросовісній діяльності.

У певному сенсі до проявів латентності необхідно також включати і викривлення, які реалізуються у процесі заволодіння фінансовими ресурсами та спотворюють фінансову звітність, приховують факти втрати грошей. Зі свого боку це вводить в оману контролерів та всіх інших, відповідальних і добросовісних користувачів такої звітності [7, с. 253].

Латентністю характеризується не тільки протизаконна діяльність, але й недобросовісна фінансова діяльність уцілому, яка строго не порушує закон чи стосовно якої ще не сформовані суспільні правила її ведення, чи така діяльність існує в позаюрисдикційному просторі.

Піонерність недобросовісної фінансової діяльності – здійснення недобросовісної фінансової діяльності, в основі якої операції із новітніми фінансовими ресурсами, стосовно яких несформовані формальні правила економічної і фінансової діяльності, і зміст недобросовісності полягає у недотриманні норм моралі, менталітету, звичаїв, пануючих переконань про добросовісну господарську діяльність та фінансові відносини.

Завдячуючи сучасним технологіям, штучному інтелекту, зміни у фінансових відносинах відбуваються надзвичайно швидко: 1) з одного боку, суспільство не здатне відреагувати сформованими правилами, у вигляді закону, на інновації у фінансових відносинах чи загалом на піонерні явища в економічному просторі, тому закон вже йде позаду, за фінансовими інноваціями, за фінансовою піонерією; 2) з другого – учасник фінансових відносин, завдячуючи все тим же сучасним технологіям, включається у фінансові відносини ще на етапі тестування їх добросовісності, зрозумілості, юрисдикційній приналежності, наявності інфраструктури захисту своїх прав тощо. Тому піонерність радше орієнтована на загальнолюдський зміст добросовісності, ніж на закон.

Отже, переступивши межу добросовісності у фінансових інноваціях, неможливо опертись на систему закону захисту своїх прав. Піонерні фінансові інструменти – активне середовище недобросовісної фінансової діяльності, де навіть складно його усвідомити, оскільки відсутні перевіркові еталони такої фінансової діяльності.

Маніпулятивність недобросовісної фінансової діяльності – у процесі недобросовісної фінансової діяльності застосовується вплив на свідомість, що дозволяє впливати на економічну, фінансову і професійну

поведінку інших осіб з метою свідомої чи несвідомої зміни поведінки таких осіб для реалізації недобросовісної діяльності та заволодіння фінансовими ресурсами.

За думкою Джозефа Уеллса, існує три способи незаконного заволодіння грошовими ресурсами: насильницький, обманний та злочинський [5, с. 24]. На нашу думку, існує ще і четвертий спосіб, який строго не відповідає жодному із трьох перелічених, це маніпулятивний, програмний. Його сутність у тому, що недобросовісна особа застосовує субординаційну, психологічну, інтелектуальну домінантності та матеріальну залежність для впливу і формування економічної та фінансової поведінки особи.

Стосовно маніпуляції Сергій Кара-Мурза дійшов висновку, що наше суспільство «тягнуть і штовхають до того берегу, де головним і майже тотальним засобом домінування стане маніпулювання свідомістю» [10, с. 5]. Крім того, він же – «маніпуляція – спосіб домінування шляхом духовного впливу на людей через програмування їх поведінки» [10, с. 30]. Сприйняття маніпуляцій значно підвищується, якщо паралельно з'являється і фінансове, матеріальне стимулювання.

Більше того, маніпулятивність часто дозволяє не залишати формальних слідів маніпулятора – недобросовісної особи, що ускладнює встановлення саме центральної недобросовісної особи маніпулятора чи бенефіціара недобросовісної фінансової діяльності.

Професійність недобросовісної фінансової діяльності – здійснення недобросовісної фінансової діяльності передбачає професійну компетентність, фаховість, ділову комунікативність у фінансових відносинах, фінансовій діяльності та діяльності із фінансами.

Едвін Сазерленд ще 1939 року ввів у побутовий обіг термін «злочини білих комерційців». До них він відносить незаконні, недобросовісні дії корпорацій та і їх вищих посадових осіб із застосуванням службового становища [5, с. 29]. Насамперед у сьогоденному розумінні під

недобросовісною діяльністю «білих комірців» розуміється фаховість, широке коло контактів із повноваженнями впливати на економічні і фінансові рішення, впливовість на ринках тощо.

Характеристика професійності ілюструє те, що особи, які проводять розслідування чи дослідження (або контролю, розслідування тощо) окремих фактів фінансової недобросовісності, матимуть або нижчий фаховий рівень фінансової обізнаності, або зіштовхнуться із «колом мовчання» щодо недобросовісної особи з огляду на ретроспективу відносин чи інших взаємин, які б вони не хотіли б піддати розголосу та пов'язані із конкретною недобросовісною особою. Професійність, у всій широті своїх інструментів організації, реалізації, приховування слідів та наслідків, також включає інструменти, які дозволяють недобросовісній фінансовій діяльності характеризуватись мімікрічністю, гібридністю, інтегрованістю, трансформативністю, аватарністю тощо.

Гібридність недобросовісної фінансової діяльності – поєднання в діяльності в одній особі як добросовісної економічної та фінансової діяльності, так і недобросовісної, для уможливлення просування недобросовісних фінансових послуг, операцій, діяльності на легальних ринках та організації непомітності виявлення недобросовісної фінансової діяльності контролюючими органами (статична конструкція).

Виявлення недобросовісної фінансової діяльності ускладнюється тим, що недобросовісні особи у своїй діяльності поєднують як добросовісну, так і недобросовісну. Існування таких учасників у фінансових відносинах чи в інших економічних відносинах ускладнює їх виявлення. Гібридизація як добросовісної, так і недобросовісної фінансової діяльності призводить до того, що ззовні учасники фінансових відносин – чи то фізичні, чи юридичні особи – мають зовнішні атрибути добросовісної фінансової діяльності, тобто сплачують податки, мають контракти, ведуть традиційну діяльність на фінансових ринках та беруть участь в інших економічних взаємодіях тощо.

Гібридизація реалізується як статична конструкція, де обсяги недобросовісної фінансової діяльності є константними, тобто підтримується оптимальне співвідношення нормальної, добросовісної та недобросовісної діяльності. Сутність оптимальності полягає у такому співвідношенні, коли ця особа залишається не викритою або не може бути виявленою аналітично тощо.

Інтегрованість недобросовісної фінансової діяльності – проникність недобросовісної фінансової діяльності в добросовісну економічну та фінансову діяльність для підвищення загальної фінансової результативності окремої недобросовісної особи (динамічна конструкція).

На відміну від характеристики гібридності, де з моменту функціонування учасника фінансових відносин закладається якась частина недобросовісної фінансової діяльності, інтегрованість передбачає поступове розширення обсягів недобросовісної діяльності порівняно із добросовісною. Рушійною силою, спокуюю тут виступає можливість збільшення фінансової результативності за рахунок поступового збільшення обсягів недобросовісної фінансової діяльності. Особливо актуальною є ця характеристика під час зміни як зовнішнього середовища функціонування такого суб'єкта, так і негативних змін його внутрішнього фінансового, економічного стану. Тобто структурне зрушення у співвідношенні добросовісної і недобросовісної фінансової діяльності у бік останньої відбувається, наприклад, у періоди економічних, фінансових криз, форс-мжорних обставин, типу війни, анексії територій, змін влади, коли ділова сфера залежить від владного покровительства тощо.

Трансформативність недобросовісної фінансової діяльності – перетворення добросовісної економічної і фінансової діяльності в недобросовісну із імітуванням формальних зовнішніх ознак, форм та характеристик добросовісної діяльності, що виникає внаслідок виникнення зовнішніх і внутрішніх ризиків та/або загроз.

Трансформативність є завершальним етапом, результуючим після інтегрованості, коли співвідношення добросовісної і недобросовісної фінансової діяльності є як 0 до 1. За таких обставин недобросовісна особа орієнтована лише заволодіти фінансовими ресурсами із подальшою організацією легенди фізичного «зникнення», або імітування миттєвого фінансового краху із подальшим імітаційним банкрутством.

Мімікрічність недобросовісної фінансової діяльності – свідоме імітування, маскування формальних зовнішніх ознак, форми та характеристик добросовісної економічної і фінансової діяльності для організації непомітності виявлення недобросовісної фінансової діяльності контролюючими органами.

Ми погоджуємось із позицією А. В. Мамишева, який зазначає, що фінансове шахрайство, як і недобросовісна фінансова діяльність в цілому, може бути здійснено через «маскування чи нерозкриття фактів, які можуть вплинути на показники фінансової звітності» та через «застосування комплексних трансакцій, структурованих так, щоб неправдиво висвітлити фінансову позицію або діяльність підприємства», «зумисно неправильного застосування принципів бухгалтерського обліку щодо сум, класифікації, способу презентування або розкриття» [11, с. 82–83]. Ці, і не тільки ці наведені дії дозволяють мімікрувати недобросовісності в добросовісну фінансову діяльність протягом періоду втрати критично важливого чи помітного обсягу фінансових ресурсів тощо.

Мімікрічність властива недобросовісній фінансовій діяльності з огляду на те, що недобросовісні учасники фінансових відносин, фінансових ринків маскують свою діяльність за традиційними фінансовими відносинами. Вони отримують спеціальні ліцензії, атрибути типу дозвільних сертифікатів у займанні керівних посад у фінансових установах чи дозволи для займання фінансовою діяльністю в окремих секторах, на кшталт операцій із цінними паперами, операцій на фондовому ринку тощо. Отже, недобросовісну особу складно виявити за такого мімікрічного антуражу.

Аватарність недобросовісної фінансової діяльності – уникнення відповідальності шляхом свідомого перенесення відповідальності за наслідки недобросовісної фінансової діяльності від недобросовісної особи до іншої особи, або свідоме прийняття іншою особою відповідальності за результати такої діяльності.

Характеристика аватарності дозволяє реалізувати одну із важливих передумов, яка уможлиблює недобросовісну фінансову діяльність. Як зазначалося, сучасна недобросовісна фінансова діяльність враховує таку передумову, як можливість уникнення відповідальності. Ця можливість у недобросовісної особи з'являється за умови такого розвитку подій: 1) не виявлення факту недобросовісності; 2) виявлення факту недобросовісної фінансової діяльності, але невиявлення недобросовісної особи (наприклад, коли недобросовісна особа не залишила своїх слідів, або такі сліди було знищено тощо); 3) коли виявлено факт недобросовісної фінансової діяльності та недобросовісну особу, але така особа є недосяжною для правоохоронних органів тощо; 4) коли виявляється факт недобросовісної фінансової діяльності, а недобросовісна особа організовує перенесення відповідальності на іншу особу. У такій ситуації відбувається або свідоме прийняття особою-аватаром відповідальності, або така особа не обізнана у тому, що стосовно неї формується ланцюг імітаційних слідів здійснення недобросовісної фінансової діяльності. У побутовому варіанті цієї ситуації особи, які беруть на себе відповідальність, іменуються «директорами-фунтами». «Фунти» ідуть на таку угоду з огляду на матеріальну винагороду, але, як правило, мають ще ряд типових ознак: 1) вони маргінали; 2) фатально хворі; 3) переступили «поважний» віковий ценз; 4) є недосяжними для правосуддя конкретної юрисдикції; 5) мають корупційні зв'язки в силових структурах чи відповідний досвід тощо.

Наслідковий розрив недобросовісної фінансової діяльності – свідоме приховування чи знищення недобросовісною особою матеріальних

слідів здійснення господарських операцій, зокрема фінансових, у результаті яких відбулось недобросовісне заволодіння фінансовими ресурсами.

Наслідковий розрив здійснюється з метою знищення важливих формальних документів, які свідчать про формальні сліди недобросовісної фінансової діяльності. До наслідкового розриву також варто і включати знищення електронних документів на будь-яких носіях – від комп'ютерів, аж до віддалених серверів тощо.

Найчастіше для наслідкового розриву застосовується імітація форс-мажорних обставин, типу пожежа, підтоплення, крадіжка тощо. Тобто використовуються будь-які прийоми, які дозволяють фізично знищити фізичні носії інформації, що можуть викривати недобросовісну особу. У наслідковому розриві також можуть застосовуватись і прийоми із підміни, підробки, імітації тощо. Узагальнюючи, зазначимо, що наслідковий розрив – це знищення фізичних документів, що проливають світло на «схему» недобросовісної фінансової діяльності.

Маніпулятивний розрив недобросовісної фінансової діяльності – свідоме приховування недобросовісною особою маніпулятивного впливу на інших осіб, які були задіяні в організації і здійсненні недобросовісної фінансової діяльності.

З метою ускладнення чи унеможливлення виявлення недобросовісної фінансової діяльності відповідні недобросовісні особи, якщо вони займають вищі керівні посади чи іншим чином впливають на організації, де вчиняється недобросовісна фінансова діяльність, застосовують прийоми, які дозволяють приховати маніпуляції із особами, які або були залученими, або задіяними в організації і здійсненні недобросовісної фінансової діяльності.

Такими прийомами можуть бути як від простого звільнення окремих осіб, аж до замовлення їх фізичного знищення. Центральною метою маніпулятивного розриву – не дозволити встановити всю повноту учасників недобросовісної фінансової діяльності, її суб'єктну організацію, ролі,

організаторів, бенефіціарів, маніпуляторів тощо. Іншими словами – це знищення «ідеального сліду» здійснення недобросовісної фінансової діяльності.

Часовий розрив недобросовісної фінансової діяльності – відмінність у часі між фактом недобросовісного заволодіння фінансовими ресурсами й усвідомленням цього факту, його виявлення, настання відповідних фінансових наслідків тощо.

Часовий розрив застосовується для розведення у часі безпосередньо часу здійснення недобросовісної фінансової діяльності та часу, коли цей факт може бути усвідомленим чи виявленим. Такий розрив дозволяє недобросовісній особі отримати додатковий час для організації повного циклу недобросовісної фінансової діяльності. Тобто зосередити увагу на організацію інших аспектів свого невикриття, приховування фінансових ресурсів, якими він заволодів, здійснення відповідної їх легалізації та подальшого відкритого використання, володіння та розпорядження тощо. Особливо у фінансових відносинах, коли йдеться про кредитування чи позики, то такий часовий розрив може бути розтягнутим на значний період, з термінами у роки. За такий час недобросовісна особа має достатньо часу для організації уникнення відповідальності, організації імітації свого банкрутства тощо.

Недискретність недобросовісної фінансової діяльності – відсутність чіткої розмежованості недобросовісної фінансової діяльності із добросовісною, оскільки окрема частина ланцюг фінансових операцій та руху фінансових ресурсів мають усі ознаки і характеристики добросовісної фінансової та економічної діяльності.

Недискретність – одна із найскладніших характеристик недобросовісної фінансової діяльності щодо її усвідомлення та організації виявлення. Основний її зміст у тому, що не має чіткого розмежування між добросовісною і недобросовісною фінансовою діяльністю. Для тлумачення цієї характеристики можливо, для прикладу, узяти кредитування чи зміну фінансового становища окремого учасника фінансових відносин. Бажання взяти кредит має абсолютно добросовісну поведінку на момент його

отримання. Згодом такий позичальник може змінити свої початкові добросовісні наміри на недобросовісні. Їх зміна не має формальних слідів, що значно ускладнює попередження недобросовісної фінансової діяльності.

Крім того, достатньо складно із усієї сукупності фінансових відносин з'ясувати, визначити чи встановити початок «фінансової схеми», яка привела до недобросовісного заволодіння фінансовими ресурсами, і визначити, де і якими фінансовими операціями вона завершилась. Також недискретність може ілюструватись і ціноутворенням, як і іншими атрибутами фінансових операцій, так і фінансових активів. Деякі сучасні активи не мають усталеного ціноутворення, цінних еталонів, у зв'язку із чим складно або неможливо верифікувати ціну, обрахувати обсяги нанесеної фінансової шкоди.

Цієї характеристики також стосується порушення усіляких неформальних домовленостей, типу «джентльменських», де також складно встановити межу невиконання таких фінансових домовленостей, і початок, і завершення зловживання ними тощо.

Неформалізованість недобросовісної фінансової діяльності – заволодіння фінансовими ресурсами в результаті «джентльменської угоди» із добросовісною особою, де відсутні задокументовані чи інші підтвердження передавання особою фінансових ресурсів чи заволодіння фінансовими ресурсами в результаті мнимої угоди, яка лише формалізує таке їх передавання.

Проілюструвати цю характеристику недобросовісної фінансової діяльності можливо на великі запаси навіть із великою часткою абстракції словами Адама Сміта – «у людині, мабуть, величезні запаси дурості, в інакшому люди не потрапляли б в тисячний раз в один і той же капкан, і, незважаючи на досвід минулих невдач, не повертались би до тих першопричин, які до цих невдач призвели» [1, с. 18].

За такою характеристикою недобросовісної фінансової діяльності значно складно з'ясувати сам факт недобросовісного заволодіння фінансовими ресурсами між учасниками без формально зафіксованих домовленостей. До того ж досить часто навіть неможливо притягнути до

відповідальності за порушення закону. Факт недобросовісної фінансової діяльності, де відбулось заволодіння фінансами шляхом маніпуляцій діловими звичаями, мораллю, менталітетом тощо, а формально чи маніпулятивно закон не порушено, має стати рушійною основою для розробки відповідного законодавства та поглиблення у суспільстві значення моральних цінностей. Це дозволить організувати загальне суспільне попередження недобросовісної фінансової діяльності, адже не існує універсальних способів з 100 % результатом виявлення, вже коли реалізовано намір недобросовісної фінансової діяльності.

Специфічність слідів недобросовісної фінансової діяльності – слідами здійснення недобросовісної фінансової діяльності є специфічні носії інформації, зокрема: платіжні документи, договірні документи, «ідеальні докази». Також специфічністю є і те, що слідами також можуть бути документи, які стають актуальними лише після того, як встановлено не тільки факт недобросовісності, а й виявлено його фінансові наслідки.

Недобросовісна фінансова діяльність характеризується особливістю слідів її здійснення. Переважно формальні сліди недобросовісної фінансової діяльності полягають у документах, які забезпечують рух фінансових ресурсів: 1) документи із прийняття рішень щодо руху фінансових ресурсів; 2) документи, що фіксують хід виконання фінансових рішень; 3) платіжні документи, зокрема електронні документи тощо. Кожний із видів фінансових ресурсів має свою особливу форму та процедуру забезпечення переходу права. Для прикладу, розрізняються як документи, так і процедури переходу права власності на цінні папери, грошові кошти, готівкові та безготівкові банківські метали, процедури переходу прав власності на активи, що продаються через біржові торги тощо.

Законність недобросовісної фінансової діяльності – здійснення недобросовісної фінансової діяльності у спосіб, що формально не суперечить законодавству, або заволодіння фінансовими ресурсами відбулось у результаті бездокументної її передачі, або такої недобросовісної діяльності,

яка залишається не виявленою, або добросовісна особа не формалізує її виявлення та подальше розслідування.

Перше «залізне» актуальне переконання – «закон не забороняє втрачати гроші» [1, с. 166]. Стрімкий розвиток економічних і фінансових відносин може випереджати запровадження законодавства, що регламентує операції із такими фінансовими інструментами. Крім того, нові фінансові ресурси можуть мати обіг, який не підпорядковується жодній із існуючих юрисдикцій, що також не дає змогу опиратись на закон чи інше формальне мірило добросовісності операцій із ними. Також варто враховувати, що фінансова фаховість дозволяє облаштовувати окремі операції або цілі «фінансові схеми» так, що відбувається маніпулювання і законом, і свідомістю ошуканих осіб. Наслідком такого ошуканства є те, що ошукана особа навіть не усвідомлює недобросовісну природу втрати нею фінансових ресурсів. Тому, характеризуючи недобросовісну фінансову діяльність як таку, яка у своїх маніпуляціях може використовувати вади, недосконалість закону, використовується і відсутність законодавства в окремих фінансово-піонерних відносинах. Позаяюрисдикційність обігу окремих фінансових інструментів також є сферою недобросовісної фінансової діяльності. Приватні фінансові відносини також формально можуть не суперечити закону або не мають достатньої кількості доказів, щоб притягнути недобросовісних осіб до відповідальності. Перенесення відповідальності від недобросовісної особи іншій за плату також призводить до формальної відповідності закону, але не до покарання винної особи.

Висновки. Виокремлення характеристик недобросовісної фінансової діяльності дозволить більш коректно здійснювати підбір та застосування методів і методик аналітичного виявлення, протидії і запобігання фінансовим та економічним злочинам. Подальші вектори досліджень повинні бути орієнтовані на розширення комплексності, що передбачає з'ясування ролей та функцій учасників недобросовісної фінансової і економічної діяльності, з'ясування повного циклу із чітким виокремленням етапів цієї діяльності тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Adam Smith (2006). Supermoney. John Wiley & Sons, Inc., Foreword.
2. Велика українська енциклопедія. Тематичний словник гасел з напрямку «Філософські науки» / уклад. А. В. Арістова, І. В. Шліхта ; за заг. ред. д-р істор. наук, проф. А. М. Киридон. К. : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2019. 256 с.
3. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування. К. : Хай-Тек Прес, 2010. 624 с.
4. CollinsDictionary. URL : <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/speciality>
5. Joseph T. Wells (2007). Corporate fraud handbook. Prevention and detection. John Wiley & Sons, Inc.
6. Мошенський С. Більше ніж гроші. Фінансова історія людства. Київ : Саміт-книга, 2020. 504 с.
7. Никонович М., Барабаш Н., Міщенко А. Аудиторське оцінювання ризику шахрайства. *Проблеми і перспективи економіки та управління* : науковий журнал. 2016. № 3(7). С. 251–260.
8. Peter Lilley (2003). Dirty dealing. Kogan page.
9. Erik S. Reinert (2007). How rich countries got rich...and why poor countries stay poor. London : Constable.
10. Кара-Мурза С. Г. Власть манипуляції. 2017. 384 с.
11. Мамишев А. В. Ризикоорієнтований підхід до виявлення аудиторами фінансових шахрайств і злочинів із відмивання грошей. *Фінанси України* : науково-теоретичний та інформаційно-практичний журнал Міністерства фінансів України. 2013. № 4 (209). С. 80–88.

REFERENCES

1. Adam Smith (2006). Supermoney. John Wiley & Sons, Inc., Foreword.
2. Velyka ukrainska entsyklopediia. Tematychnyi slovnyk hasel z napriamu «Filosofski nauky» / uklad. Aristova A. V., Shlikhta I. V. ; za zah. red. d. i. n., prof. Kyrydon A. M. K. : Derzhavna naukova ustanova «Entsyklopedychne vydavnytstvo», 2019. 256 s.
3. Cherniavskiy S. S. Finansove shakhraistvo: metodolohichni zasady rozsliduvannia. K. : Khai-Tek Pres, 2010. 624 s.
4. CollinsDictionary. URL : <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/speciality>
5. Joseph T. Wells (2007). Corporate fraud handbook. Prevention and detection. John Wiley & Sons, Inc.
6. Moshenskyi S. Bilshe nizh hroshi. Finansova istoriia liudstva. Kyiv : Samit-knyha, 2020. 504 s.
7. Nykonovych M., Barabash N., Mishchenko A. Audytorske otsiniuvannia ryzyku shakhraistva. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia* : naukovyi zhurnal. 2016. № 3(7). S. 251–260.
8. Peter Lilley (2003). Dirty dealing. Kogan page.
9. Erik S. Reinert (2007). How rich countries got rich...and why poor countries stay poor. London : Constable.
10. Kara-Murza S. G. Vlast manipulyatsii. 2077. 384 s.
11. Mamyshev A. V. Ryzykoooriientovanyi pidkhid do vyivlennia audytoramy finansovykh shakhraistv i zlochyniv iz vidmyvannia hroshei. *Finansy Ukrainy* : naukovo-teoretychnyi ta informatsiino-praktychnyi zhurnal Ministerstva finansiv Ukrainy. 2013. № 4 (209). S. 80–88.

УДК 332.1
JEL R11, P25
DOI 10.33244/2617-5940.1.2023.34-48

Л. Л. Лазебник,
*д-р екон. наук, професор,
професор кафедри економіки, підприємництва
та економічної безпеки
e-mail: ll1808816@gmail.com*
ORCID ID 0000-0003-2234-4093;
І. Г. Фурманюк,
*аспірант I курсу кафедри економіки,
підприємництва та економічної безпеки,
Державний податковий університет
e-mail: valent_dn@ukr.net*
ORCID ID 0009-0006-3667-3815

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОГРЕСИВНОЇ ФОРМИ ПРОСТОРОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Актуальність проблеми полягає в тому, що хоча існує багато теоретичних підходів прогресивної форми просторово-економічної трансформації, їхнє практичне втілення може бути складним і непередбачуваним. Це пов'язано з тим, що реалізація таких модернізаційних трансформаційних задумів залежить від багатьох факторів, які можуть бути важкими для передбачення. Крім того, існує проблема з інтеграцією різних концепцій у єдину стратегію просторово-економічної трансформації. Це може бути складним завданням, оскільки різні засади можуть мати різні підходи і концепції. Метою дослідження є розкриття теоретичних підвалин прогресивної форми просторово-економічної трансформації. Гіпотеза дослідження полягає в тому, що розвиток теоретичних засад прогресивної форми просторово-економічної трансформації дасть змогу сформувати її концептуальні основи. Під час проведення дослідження були використані загальнонаукові методи аналізу, синтезу, дедукції та індукції. Реалізація прогресивної форми просторово-економічної трансформації має ряд переваг, таких як: зростання, економічна модернізація регіону, підвищення

рівня життя населення, залучення інвестицій та підтримка підприємництва, а також розвиток туризму та інших галузей. Однак важливо враховувати і недоліки прогресивної форми, а саме можливість збільшення нерівності між регіонами, екологічні проблеми, нестійкість туристичного потоку, конкуренцію та проблеми безпеки. Отже, під час розробки та реалізації прогресивної форми просторово-економічної трансформації необхідно брати до уваги всі ці фактори та шукати оптимальні рішення для забезпечення сталого розвитку регіону і задоволення потреб населення.

Ключові слова: *модернізація, прогресивна форма, просторово-економічна трансформація.*

Larisa Lazebnyk,
*doctor of economic sciences, professor,
professor department of economics,
entrepreneurship
and economic security*

ORCID ID 0000-0003-2234-4093;

Ivan Furmaniuk,
*graduate student of the 1st year,
department of economics,
entrepreneurship
and economic security,
State Tax University*

ORCID ID 0009-0006-3667-3815

THEORETICAL BASIS OF THE PROGRESSIVE FORM OF SPATIAL-ECONOMIC TRANSFORMATION

The problem is that although there are many theoretical approaches to the progressive form of spatial-economic transformation, their practical implementation can be difficult and unpredictable. This is due to implementation of such modernization and transformation plans of such principles depends on many factors that can be difficult to predict. In addition, there is a problem with the integration of various concepts into a single strategy of spatial and economic transformation. This can be a difficult task, as different foundations may have

different approaches and concepts. The purpose of the study is to reveal the theoretical foundations of the progressive form of spatial-economic transformation. The hypothesis of the study is that the development of the theoretical foundations of the progressive form of spatial-economic transformation will make it possible to form its conceptual foundations. During the research, general scientific methods of analysis, synthesis, deduction and induction were used. The implementation of a progressive form of spatial-economic transformation has a number of advantages, such as the growth of the region's economy, raising the standard of living of the population, attracting investments and supporting entrepreneurship, as well as the development of tourism and other industries. However, it is important to take into account the disadvantages of the progressive form, such as the possibility of increasing inequality between regions, environmental problems, instability of the tourist flow, competition and security problems. Therefore, when developing and implementing a progressive form of spatial-economic transformation, it is necessary to take into account all these factors and look for optimal solutions to ensure the sustainable development of the region and meet the needs of the population.

Key words: *modernization, progressive form, spatial and economic transformation.*

Метою дослідження є розкриття теоретичних засад прогресивної форми просторово-економічної трансформації. Для розкриття поставленої мети доцільно вирішити завдання: 1) розкрити роль прогресивної форми просторово-економічної трансформації; 2) визначити мету прогресивної форми просторово-економічної трансформації; 3) сформулювати завдання прогресивної форми просторово-економічної трансформації; 4) виділити об'єкт прогресивної форми просторово-економічної трансформації; 5) дослідити предмет прогресивної форми просторово-економічної трансформації; 6) виявити недоліки прогресивної форми просторово-економічної трансформації; 7) розкрити суб'єкт прогресивної форми

просторово-економічної трансформації; 8) навести функції прогресивної форми просторово-економічної трансформації; 9) запропонувати принципи прогресивної форми просторово-економічної трансформації.

Постановка проблеми. Хоча й існує багато теоретичних підходів прогресивної форми просторово-економічної трансформації, їхнє практичне втілення може бути складним і непередбачуваним. Це пов'язано з тим, що реалізація таких засад залежить від багатьох факторів, які можуть бути важкими для передбачення. Крім того, існує проблема з інтеграцією різних концепцій в єдину стратегію просторово-економічної трансформації. Це може бути складним завданням, оскільки різні засади можуть мати різні підходи і концепції. Також виникає проблема з оцінкою ефективності реалізації таких засад. Якщо не визначити чіткі критерії оцінки та не провести відповідні дослідження, може бути складно зрозуміти, чи була успішною трансформація. Існує проблема зі збором та аналізом даних, необхідних для реалізації таких засад. Це може включати в себе значні обсяги даних про економічну активність та інші показники, що можуть бути надто трудозатратними для збору та обробки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемним питанням із прогресивної форми просторово-економічної трансформації присвячені численні роботи авторів таких, як: О. В. Бабінська [7], І. К. Бистряков [1], І. В. Заблудська [2], Ю. М. Манцевич [1], М. І. Мельник [3], С. В. Смерічевська [4], С. М. Ткач [5], В. П. Цюпак [6], Р. С. Чорний [6], І. М. Школа [7], С. Д. Щеглюк [8] та ін.

Наукові напрацювання вищезазначених авторів є вагомими й достатньо обґрунтованими, однак зауважимо, що питання теоретичних засад прогресивної форми просторово-економічної трансформації не знайшли достатнього відображення в їх роботах.

Методи дослідження. Під час проведення дослідження було використано загальнонаукові методи аналізу, синтезу, дедукції та індукції.

Виклад основного матеріалу. Прогресивна форма просторово-економічної трансформації відіграє вагомий роль у розвитку економіки та підвищенні рівня життя населення. Деякі з головних ролей прогресивної форми просторово-економічної трансформації включають:

1. **Забезпечення сталого розвитку.** Прогресивна форма просторово-економічної трансформації забезпечує сталий розвиток економіки та зменшує негативний вплив на довкілля. Це допомагає забезпечити тривале економічне зростання та збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь.

2. **Підвищення конкурентоспроможності.** Ця прогресивна форма просторово-економічної трансформації сприяє розвитку інновацій та нових технологій, підвищуючи конкурентоспроможність економіки та дозволяючи залучати нові інвестиції до міста чи регіону.

3. **Розвиток соціальної інфраструктури.** Прогресивна форма просторово-економічної трансформації допомагає покращити розвиток соціальної інфраструктури, а саме системи охорони здоров'я, освіти та житла, що забезпечує населенню доступ до необхідних послуг.

4. **Створення робочих місць.** Прогресивна форма просторово-економічної трансформації сприяє створенню нових робочих місць, зокрема у високотехнологічних галузях, що забезпечує зменшення безробіття та підвищення рівня доходів населення.

5. **Розвиток туризму.** Прогресивна форма просторово-економічної трансформації може допомогти розвитку туризму, що матиме значний позитивний вплив на економіку і суспільство в цілому.

Прогресивна форма просторово-економічної трансформації має на меті створення ефективної та стійкої економічної системи, що забезпечує зростання економіки, поліпшення якості життя людей та збільшення конкурентоспроможності регіону на національному та міжнародному рівнях.

На підставі поставленої мети прогресивна форма просторово-економічної трансформації має такі завдання:

1. Створення стійкої та ефективної економічної системи, яка забезпечує зростання економіки, зменшення бідності та безробіття, покращення якості життя людей та збільшення конкурентоспроможності регіону.
2. Впровадження новітніх технологій та інновацій, що сприятимуть розвитку високотехнологічного сектору економіки та підвищенню продуктивності праці.
3. Розвиток інфраструктури та транспортної системи для покращення доступності регіону, зокрема для розвитку туризму, бізнесу та інвестицій.
4. Підвищення кваліфікації населення і забезпечення доступності освіти та медичних послуг.
5. Впровадження зеленої економіки та сталих технологій з метою зменшення впливу на довкілля і підвищення екологічної стійкості регіону.
6. Забезпечення соціальної справедливості та рівної доступності ресурсів для всіх верств населення.
7. Створення сприятливих умов для бізнесу та інвестицій, зокрема зниження податкового тягаря та спрощення адміністративних процедур.
8. Розвиток наукового потенціалу та створення умов для інноваційної діяльності та технологічного прориву.

Об'єктом прогресивної форми просторово-економічної трансформації може бути регіон, місто або інша територіальна одиниця, яка потребує економічного, соціального, екологічного та інфраструктурного розвитку.

Такі території можуть бути занедбаними, малорозвиненими або страждати від економічних, соціальних, екологічних та інших проблем. Прогресивна форма просторово-економічної трансформації передбачає впровадження комплексу заходів для вирішення цих проблем та підвищення рівня розвитку території.

Об'єкт прогресивної форми просторово-економічної трансформації може мати різний масштаб – від окремих районів чи кварталів до цілих регіонів або міст. Важливо, щоб впровадження прогресивної форми трансформації було направлено на досягнення конкретних цілей з покращення якості життя населення, забезпечення сталого розвитку території та її конкурентоспроможності.

Предмет прогресивної форми просторово-економічної трансформації визначає, що саме досліджується, або які напрями охоплює це питання в рамках просторово-економічної трансформації. Предметом просторово-економічної трансформації може бути, наприклад, вивчення економічного потенціалу території, побудова інфраструктури, розвиток високотехнологічних галузей, забезпечення сталого розвитку та інші аспекти.

Суб'єктом прогресивної форми просторово-економічної трансформації може бути будь-який учасник економічного процесу, який здійснює вплив на просторову організацію економіки. Це можуть бути державні органи влади та управління на різних рівнях, підприємства, громадські організації, наукові установи, міжнародні організації та інші суб'єкти господарювання. Усі вони можуть мати вагомий вплив на розвиток економіки і формування просторової організації відповідно до своїх інтересів та потреб.

Отже, предмет прогресивної форми просторово-економічної трансформації визначає теоретичний аспект дослідження, а її об'єкт – територію, на якій проводяться практичні дії з метою просторової трансформації.

Прогресивна форма просторово-економічної трансформації може мати деякі недоліки, які варто враховувати. Розглянемо ці недоліки в туристичній галузі:

1. Соціальні проблеми. Прогресивна форма просторово-економічної трансформації може призвести до соціальних проблем, таких як зростання безробіття, нерівномірний розподіл доходів та експлуатація робочої сили. Навіть розвиток туризму може також сприяти зростанню цін на нерухомість та інші товари і послуги, а це може призвести до зниження життєвого рівня місцевого населення.

2. Екологічні проблеми. Розвиток туризму також може мати негативний вплив на навколишнє середовище, зокрема через забруднення повітря та води, руйнування екосистем та зниження біорізноманіття. Це може призвести до серйозних наслідків для природних ресурсів та здоров'я місцевого населення.

3. Економічні ризики. Прогресивна форма просторово-економічної трансформації може бути пов'язана з економічними ризиками, такими як залежність від зовнішніх інвестицій, зміна валютних курсів та спад попиту на туристичні послуги.

4. Культурна зміна. Розвиток туризму може призвести до культурної зміни, зокрема до комерціалізації місцевої культури та зникнення традиційних звичаїв і практик.

5. Недостатність інфраструктури. Розвиток туризму може зростати швидше, ніж можливість розвитку інфраструктури, що може призвести до перевантаження доріг, готелів та інших об'єктів пов'язаної інфраструктури.

Прогресивна форма просторово-економічної трансформації має такі функції (табл. 1).

Таблиця 1 – Характеристика функцій прогресивної форми просторово-економічної трансформації

№ з/п	Найменування функцій	Характеристика функцій
1.	Економічна функція	Реконфігурація поточних моделей і масштабів економічної діяльності з метою забезпечення стійкого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності регіону, розвиток новітніх технологій та інновацій, що підвищують продуктивність праці та покращують якість життя населення
2.	Соціальна функція	Забезпечення доступності високоякісної освіти, медичних та соціальних послуг для всіх верств населення, створення можливостей для підвищення кваліфікації працюючого населення, забезпечення соціальної справедливості та рівних можливостей, поширення більш толерантних, ліберальних і прогресивних цінностей
3.	Екологічна функція	Впровадження зеленої економіки, постачання відновлюваних джерел енергії та підвищення гнучкості енергоспоживання з метою досягнення декарбонізації енергетичної системи та підвищення екологічної стійкості регіону
4.	Інфраструктурна функція	Підвищення інтелектуальності архітектурного середовища, розвиток інфраструктури та транспортної системи (зокрема і електромобілів) для покращення доступності регіону, розвитку туризму, бізнесу та інвестицій
5.	Інноваційна функція	Створення умов для інноваційної діяльності та технологічного прориву за рахунок енергозбереження, ефективного використання відновлюваної енергії, розробки потрібного програмного забезпечення, уможливлення доступності передових технологій для розвитку економіки
6.	Підприємницька функція	Розширення можливостей для бізнесу та інвестицій, зокрема через прийняття цифрових рішень в архітектурному середовищі

Джерело: розроблено автором.

Ці функції (табл. 1) взаємопов'язані та взаємозалежні і є важливими для забезпечення сталого розвитку регіону. Наприклад, розвиток інфраструктури та транспортної системи допомагає покращити доступність регіону, що, зі свого боку, сприяє розвитку туризму та бізнесу. Розвиток інновацій та створення передових технологій забезпечує підвищення продуктивності праці та економічне зростання. Екологічна функція є важливою для забезпечення сталого розвитку, а соціальна – допомагає забезпечити рівні можливості для всіх верств населення та покращення якості життя. Підприємницька функція сприяє створенню робочих місць та збільшенню обсягів виробництва, що позитивно впливає на економічний розвиток регіону. Усі ці функції мають важливе значення для забезпечення стійкого розвитку та підвищення конкурентоспроможності регіону.

Прогресивна форма просторово-економічної трансформації базується на декількох ключових принципах (табл. 2).

Таблиця 2 – Характеристика принципів прогресивної форми просторово-економічної трансформації

№ з/п	Найменування принципів	Характеристика принципів
1.	Інноваційний підхід	Принцип передбачає створення умов для інноваційної діяльності та впровадження передових технологій з метою підвищення продуктивності, зниження витрат та покращення якості життя населення
2.	Забезпечення сталого розвитку	Принцип передбачає розвиток економіки та інфраструктури з урахуванням потреб теперішнього та майбутніх поколінь, а також зменшення впливу на довкілля та підвищення екологічної стійкості регіону
3.	Розвиток людського потенціалу	Принцип передбачає забезпечення доступності високоякісної освіти, медичних та соціальних послуг для всіх верств населення, підвищення кваліфікації та наукового потенціалу населення

4.	Регіональний підхід	Принцип передбачає розробку стратегій та програм розвитку з урахуванням специфіки та потенціалу кожного регіону, забезпечення рівних можливостей для всіх територій
5.	Підтримка бізнесу та інвестицій	Принцип передбачає створення сприятливих умов для розвитку бізнесу та інвестицій, зокрема зниження податкового тягаря та спрощення адміністративних процедур
6.	Гендерна рівність	Принцип передбачає забезпечення рівних можливостей для чоловіків і жінок у сферах економіки, освіти, медицини та соціальних послуг. Однак в Україні, як зазначають вітчизняні дослідники [9, с. 398], кількість чоловіків менша за кількість жінок на 12 %, проте чоловіки мають кількісні переваги в оплаті праці та керівних посадах
7.	Участь громадськості	Принцип є одним з найважливіших у прогресивній формі просторово-економічної трансформації. Він передбачає активну участь громадськості у процесах прийняття рішень та реалізації проєктів, пов'язаних з розвитком регіону. Участь громадськості може виявлятися у формі консультацій, громадських слухань, обговорень, діалогів тощо. Це дозволяє залучити різноманітні групи населення до процесу прийняття рішень, зробити їх більш прозорими та демократичними. Залучення громадськості також допомагає ідентифікувати проблеми та потреби населення, зробити їх пріоритетними для влади та бізнесу. Крім того, участь громадськості може допомогти зменшити конфлікти між різними групами населення, підвищити рівень легітимності та підтримки проєктів

Джерело: розроблено автором.

Отже, участь громадськості є ключовим принципом прогресивної форми просторово-економічної трансформації, що дозволяє забезпечити більш сталий і збалансований розвиток регіону, враховуючи потреби та інтереси населення.

На основі вищевикладеного автором запропоновано схему формування концептуальних основ прогресивної форми просторово-економічної трансформації (рис. 1).

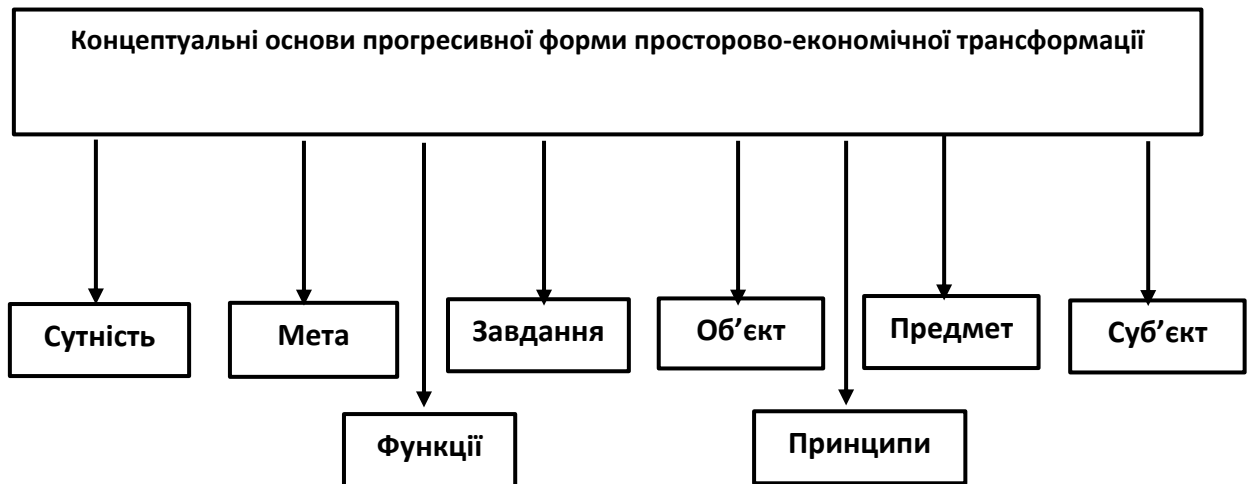

Рисунок 1 – Концептуальні основи прогресивної форми просторово-економічної трансформації

Джерело: розроблено автором.

Запропонована схема формування концептуальних основ прогресивної форми просторово-економічної трансформації дозволить удосконалити її теоретичні основи.

Висновки. Прогресивна форма просторово-економічної трансформації є комплексним підходом до розвитку територій, що враховує не лише економічні, але й соціальні, культурні та природні фактори. Основними засадами прогресивної форми є створення умов для сталого розвитку регіонів, збереження природних ресурсів і культурних цінностей, сприяння інноваційному розвитку та підвищенню якості життя населення.

Реалізація прогресивної форми просторово-економічної трансформації має ряд переваг, таких як зростання економіки регіону, підвищення рівня життя населення, залучення інвестицій та підтримка підприємництва, а також розвиток туризму й інших галузей.

Однак важливо враховувати і недоліки прогресивної форми, такі як можливість збільшення нерівності між регіонами, екологічні проблеми, нестійкість туристичного потоку, конкуренцію та проблеми безпеки.

У процесі проведеного дослідження визначено роль, мету, завдання, об'єкт, предмет, суб'єкт, функції та принципи прогресивної форми просторово-економічної трансформації, що дало змогу розвинути її теоретичні засади.

Отже, під час розробки та реалізації прогресивної форми просторово-економічної трансформації необхідно брати до уваги всі ці фактори та шукати оптимальні рішення для забезпечення сталого розвитку регіону і задоволення потреб населення.

Перспективним напрямом подальших наукових досліджень доцільно буде проаналізувати економічні та соціальні можливості міського планування в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бистряков І. К., Манцевич Ю. М. Використання простору у площині суспільних перетворень в Україні. *Вісник НАН України*. 2015. № 11. С. 67–76.
2. Заблодська І. В., Тяжкороб І. В., Плетньов М. В. Тенденційність розвитку просторових форм організації економіки регіону. *Ефективна економіка*. 2017. № 9. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6092> (дата звернення: 03.05.2023).
3. Мельник М. І. Просторові форми організації бізнесу як чинник забезпечення конкурентоспроможності регіональної економіки. *Конкурентоспроможність в умовах глобалізації: реалії, проблеми та перспективи* : матеріали Дев'ятої міжнародної науково-практичної конференції / наук. ред. І. В. Саух ; Житомирська філія Київського інституту бізнесу та технологій. Житомир, 2015. С. 69–70.
4. Смерічевська С. В. Методологічні засади просторової організації національної економіки в умовах глобалізації. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2018. Вип. 3(65). С. 138–143.

5. Ткач С. М. Нормативно-правове регулювання діяльності просторових форм організації бізнесу в Україні: ключові проблеми та перспективи розвитку. *Економіка та право*. 2017. № 1(46). С. 105–112.

6. Чорний Р. С., Цюпак В. П. Концептуальні підходи до дослідження просторової організації підприємницької діяльності. *Регіональна економіка*. 2016. № 4. С. 160–166.

7. Школа І. М., Бабінська О. В. Трансформації в глобальній економіці та Україна : монографія. Чернівці : Друк Арт, 2014. 416 с.

8. Щеглюк С. Д. Підходи до визначення ефективності реалізації підприємницького потенціалу регіону в умовах змін просторової організації економіки. *Регіональна економіка*. 2017. № 4. С. 22–27.

9. Gender analysis of the workforce in the sphere of financial and insurance activities in Ukraine / Miniailo V., Bezverkhyi K., Hotsuliak V., Miniailo O. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2023. № 1(48). Pp. 388–398. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.48.2023.3853>

REFERENCES

1. Bystriakov, I. K., Mantsevych, Yu. M. (2015). Vykorystannia prostoru u ploshchyni suspilnykh peretvoren v Ukraini [Use of space in the plane of social transformations in Ukraine]. *Visnyk NAN Ukrainy*, 11, 67–76 [in Ukrainian].

2. Zablodskaya, I. V., Tyazhkorob, I. V., Pletnev, M. V. (2017). Tendentsiini rozvytku prostorovykh form orhanizatsii ekonomiky rehionu [The tendency of development of spatial forms of organization of regional economy] *Efektivna ekonomika*. no. 9 (2020). URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6092> [in Ukrainian].

3. Melnyk, M. I. (2015). Prostorovi formy orhanizatsiyi biznesu yak chynnyk zabezpechennya konkurentospromozhnosti rehional'noyi ekonomiky [Spatial forms of business organization as a factor in ensuring the competitiveness of the regional economy]. *In Konkurentospromozhnist' v umovakh hlobalizatsiyi:*

realiyi, problemy ta perspektyvy [Competitiveness under globalization: realities, problems and prospects] (Proceedings of Ninth international scientific conference): (pp. 69–70). Zhytomyr : Zhytomyr Branch of the Kyiv Institute of Business and Technology [in Ukrainian].

4. Smerichevska, S. V. (2018). Metodolohichni zasady prostorovoi orhanizatsii natsionalnoi ekonomiky v umovakh hlobalizatsii [Methodological principles of the spatial organization of the national economy in the conditions of globalization]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi*, 3(65), 138–143 [in Ukrainian].

5. Tkach, C. M. (2017). Normatyvno-pravove rehuliuвання діяльності просторових форм організації бізнесу в Україні: ключові проблеми та перспективи розвитку [Regulatory regulation of spatial forms of business organization in Ukraine: key problems and prospects of development]. *Ekonomika ta pravo – Economics and Law*, 1, 105–112 [in Ukrainian].

6. Chornyi, R. S., Tsiupak, V. P. (2016). Kontseptualni pidkhody do doslidzhennia prostorovoi orhanizatsii pidpriemnytskoi діяльності [Conceptual approaches to the study of spatial organization of entrepreneurial activity]. *Rehionalna ekonomika*, 2016, 4, 160–166 [in Ukrainian].

7. Shkola, I. M., Babinska, O. V. (2014). Transformatsii v hlobalnii ekonomitsi ta Ukraina [Transformations in the global economy and Ukraine] : monohrafiia. Chernivtsi : Druk Art [in Ukrainian].

8. Shchehliuk, S. D. (2016). Teoretychni pidkhody do typolohii prostorovykh form dilovoi aktyvnosti rehionu [Theoretical approaches to the typology of spatial forms of business activity in the region]. *Rehionalna ekonomika – Regional economics*, 3, 69–75 [in Ukrainian].

9. Miniailo, V., Bezverkhyi, K., Hotsuliak, V., & Miniailo, O. (2023). Gender analysis of the workforce in the sphere of financial and insurance activities in Ukraine. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 1(48), 388–398. URL : <https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.48.2023.3853> [in English].

УДК 658.8:004.738.4

JEL M 31

DOI 10.33244/2617-5940.1.2023.49-62

Л. М. Петренко,

*канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри інформатики
та системології,*

КНЕУ ім. Вадима Гетьмана

e-mail: lpetrenko@kneu.edu.ua

ORCID ID 0000-0002-4794-2566;

В. О. Ніжегородцев,

*канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри комп'ютерних
та інформаційних технологій і систем,*

Державний податковий університет

e-mail: nizhegorodcev@ukr.net

ORCID ID 0000-0001-9434-0564;

А. В. Дубініна,

*магістрант 1 року навчання спеціальності
«Маркетинг»,*

КНЕУ ім. Вадима Гетьмана

e-mail: petrenkonastia1909@gmail.com

ORCID ID 0009-0006-4388-1110

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГУ НА РИНКУ ІТ-ТЕХНОЛОГІЙ

Статтю присвячено обґрунтуванню потреби та розкриттю особливостей застосування технологій інтернет-маркетингу на ринку ІТ-технологій. Загалом останнім часом особливо значного поширення набуває застосування інформаційних інтернет-технологій у маркетингу як методології і практично-орієнтованого інструментарію ведення бізнесу, досліджень, впливу на цільову аудиторію. Вплив економічної глобалізації на формування і подальший розвиток інформаційних технологій та їх представлення на спеціалізованих ринках свідчить про процеси розширення масштабів ІТ-продукції. У роботі зазначено, що сучасний інтернет-маркетинг потрібно розглядати як новий вид маркетингу, який передбачає

застосування традиційних та інноваційних інструментів і технологій у мережі «Інтернет» для визначення і задоволення потреб та запитів споживачів з метою отримання продавцем прибутку чи інших вигод. Ринок інформаційних технологій є одним з тих, що найбільш динамічно розвивається у світовій економіці. Інтернет-маркетинг і електронна торгівля все частіше доповнюють або замінюють традиційні форми взаємодії ІТ-компаній зі споживачем, тому все важливішим стає ступінь розвитку цих напрямів. Тому одним із основних напрямів зростання економіки України повинна стати підтримка стартапів та технопарків, що дозволить мобілізувати потенціал ІТ-сектору та розвинути інформаційну структуру держави.

Ключові слова: інтернет-маркетинг, інформаційні технології, ІТ-ринок, ІТ-продукт.

L. Petrenko,

*Ph.D., associate professor,
associate professor of the Department of
Informatics and Systemology,
KNEU named after Vadym Hetman
e-mail: lpetrenko@kneu.edu.ua*

ORCID ID 0000-0002-4794-2566;

V. Nizhegorodtsev,

*Ph.D., associate professor, associate professor
of the Department of Computer and
Information Technologies and Systems,
State Tax University*

e-mail: nizhegorodcev@ukr.net

ORCID ID 0000-0001-9434-0564;

A. Dubinina,

*1st year master's student,
KNEU named after Vadym Hetman's
e-mail: petrenkonastia1909@gmail.com*

ORCID ID 0009-0006-4388-1110

FEATURES OF THE APPLICATION OF INTERNET MARKETING TO THE IT TECHNOLOGY MARKET

The article is devoted to justifying the need and revealing the features of the use of Internet marketing technologies in the IT technology market. In general, the use of information Internet technologies in marketing as a methodology and practically-oriented toolkit of conducting business, research, influence on the target audience is becoming particularly widespread recently. The influence of economic globalization on the formation and further development of information technologies and their presentation on specialized markets indicates the processes of expanding the scale of IT products. The work states that modern Internet marketing should be considered as a new type of marketing, which involves the use of traditional and innovative tools and technologies on the Internet to determine and satisfy the needs and requests of consumers in order to obtain profit or other benefits for the seller. The information technology market is one of the most dynamically developing in the world economy. Internet marketing and e-commerce are increasingly supplementing or replacing traditional forms of interaction between IT companies and consumers, so the degree of development of these directions is becoming increasingly important. Therefore, one of the main directions of growth of the economy of Ukraine should be the support of startups and technology parks, which will allow to mobilize the potential of the IT sector and develop the information structure of the state.

Key words: *internet marketing, information technology, IT market, IT product.*

Метою дослідження є висвітлення сегментів профільних концептуальних засад регулювання інтернет-маркетингу на ринку ІТ-технологій.

Постановка проблеми. Бурхливий розвиток інформаційних технологій, серед яких одне з ключових місць зайняв інтернет, зростання електронної комерції стали основою для появи нового напрямку в сучасній

концепції маркетингу взаємодії – інтернет-маркетингу. Незважаючи на суттєві здобутки, ринок IT-технологій потребує дослідження власного маркетингового потенціалу. Визначення загальних особливостей його застосування дозволить вдосконалити внутрішні та зовнішні стратегії розвитку IT-галузі, узгодити їх стратегію розвитку національної економіки, залучити зовнішні інвестиції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемним питанням із надання IT-послуг присвячені численні роботи авторів таких, як: О. Андрощук, О. Бабанін, С. Войтко, Л. Довгань, А. Козинець, Н. Кутова, А. Козир, К. Шапошников, С. Якубовський та багато інших.

Теоретичним підходам щодо оцінки тенденцій та перспектив розвитку інформаційних технологій в Україні присвячені численні роботи таких авторів, як: І. Булкіна, А. Вікулова, Л. Гальків, Н. Задорожнюк, О. Карий, Д. Корольов, А. Муленко, В. Савчук, А. Федоренко, А. Цапулич тощо.

Методи дослідження. Під час проведення дослідження були використані системний підхід та методи порівняльного аналізу для дослідження особливостей розвитку IT-сфери в секторі інтернет-маркетингу.

Виклад основного матеріалу. Світовий ринок інформаційних технологій, як сукупність економічних відносин між споживачами та продавцями IT, продуктів і послуг, підтримується ринковою інфраструктурою із численними трудовими ресурсами, системами зв'язку, базами даних, базами знань та виробничим обладнанням, що функціонує завдяки застосуванню інформаційних технологій. Вплив саме економічної глобалізації на формування і подальший розвиток інформаційних технологій та їх представлення на спеціалізованих ринках свідчить про процеси розширення масштабів IT-продукції.

В основу регулювання світового ринку IT покладені принципи формування і застосування норм міжнародного права як складової частини правової системи певної країни; забезпечення балансу інтересів особи, суспільства і держави; узгодженість діяльності міжнародних організацій та

інституцій і органів влади національних суб'єктів ІТ-галузі щодо вдосконалення економіко-правового забезпечення глобальної сфери інформаційних технологій.

У широкому розумінні ІТ включає автоматизацію офісів, мультимедіа та телекомунікації. Ці технології отримали швидкий розвиток наприкінці 60-х років минулого століття разом з появою найперших інформаційних систем. А вже розвиток інтернету й інвестиції в інфраструктуру та сервіси призвели до швидкого зростання галузі ІТ у 1990-х роках. Інтернет-маркетинг вперше з'явився, коли текстові сайти почали розміщувати інформацію про товари. Через деякий час інтернет-маркетинг переріс у щось більше, ніж продаж інформаційних продуктів. Зараз іде торгівля інформаційним простором, програмними продуктами, бізнес-моделями й багатьма іншими товарами та послугами.

Сучасний інтернет-маркетинг потрібно розглядати як новий вид маркетингу, який передбачає застосування традиційних та інноваційних інструментів і технологій у мережі «Інтернет» для визначення і задоволення потреб і запитів споживачів (покупців) з метою отримання товаровиробником (продавцем) прибутку чи інших вигод. Завдяки застосуванню мережових інформаційних технологій багато товаровиробників спромоглися не лише знизити витрати на просування і збут продукції, але й розширити існуючі і освоїти нові ринки збуту, підвищити ефективність і адресність взаємодії зі споживачами та іншими економічними контрагентами [7, с. 240–241].

Узагальнення літературних джерел дозволило систематизувати основні елементи сучасного інтернет-маркетингу (рис. 1):

Рисунок 1 – Елементи сучасного інтернет-маркетингу

Особливість ІТ-сфери полягає у тому, що створені нею продукти є результатом поєднання програмно-технічних засобів, апаратного забезпечення, інтелектуального людського ресурсу, інформації та баз даних, а самі продукти (послуги) ІТ-сфери характеризуються цілісністю і є об'єктами ринку. На ринку ІТ-продуктів продуцентами можуть бути окремі ІТ-підприємства, ІТ-служби, що самостійно розробляють ІТ-продукти, а споживачами ІТ-продуктів можуть бути вітчизняні чи закордонні представники бізнесу, державного управління, некомерційного сектору, громадськість [6, с. 44].

Ринок інформаційних технологій є одним з тих, що найбільш динамічно розвивається у світовій економіці. Перш ніж приступити до аналізу ринку ІТ, необхідно звернути увагу на те, що оцінки дослідницьких агентств, які публікують інформацію про розвиток ринку ІТ, можуть відрізнятися. Це пов'язано з різницею в підходах до дослідження ринку, а також з відмінностями в методології проведення розрахунків.

У силу нематеріальності послуги споживачеві складно оцінити її якість та отримані ним результати не тільки до отримання ІТ-послуги, але і протягом певного часу після цього. Це зумовлено тим, що корисність складної ІТ-послуги та її складових не очевидна споживачеві не тільки до замовлення, у процесі купівлі та надання ІТ-послуги, але навіть і після її надання. І тільки через певний проміжок часу отримання споживачького досвіду споживач стає спроможним оцінити своє задоволення та, відповідно,

якість отриманої послуги. Чим складніша та більш технологічна ІТ-послуга, тим важче споживачеві оцінити її якість та свою задоволеність отриманим [4, с. 295].

Складність просування ІТ-послуги полягає в тому, що необхідною умовою її є висока обізнаність споживача у специфічних технологіях, пов'язаних з послугою, та відповідна демонстрація можливостей і унікальних особливостей розробки ІТ-продукту. Зі свого боку це вимагає від продавця гнучкості в підході до кожного клієнта, чудового знання кон'юнктури, цінової політики ринку, ефективного вибору інструментарію заходів просування.

Український ринок електронної комерції характеризується сезонністю як і звичний роздрібний ринок, адже пов'язано це не тільки із циклічними та піковими періодами (наприклад свята), а й із характером покупок. Отже, для виявлення ефективності діяльності платформи електронної комерції потрібно відслідковувати вплив пікових періодів і характер відповідних покупок. Найвищі періоди прибутку для платформ електронної комерції простежуються у травні, листопаді та грудні [8, с. 129].

Різні сегменти ІТ-ринку мають різні темпи зростання, тому загальний його показник є похідною великого числа мікро-трендів. На думку агентства IDC, у короткостроковій перспективі існуюче нині процентне співвідношення складових частин ІТ-ринку не зміниться кардинально, за винятком сегмента ІТ-сервісів, капіталізація якого буде зростати у більш низькому темпі, ніж сегментів обладнання та програмного забезпечення.

Маркетингове трактування розглядає достатньо вузькі питання, які здебільшого пов'язані з аналізом поведінки споживача, факторів, що впливають на неї, стратегій, які здатні збільшити кількість покупців товарів та послуг компаній. У довіднику Infographic Atlas 2017, при роз'ясненні методології IDC для оцінки внутрішнього ІТ-ринку, акцент робиться на обсяги витрат на ІТ (споживання ІТ) – це також маркетинговий підхід у розумінні ринку. В аналізі стану будь-якого ринку особлива увага

приділяється конкуренції, оцінюється ступінь концентрації влади, а основними показниками під час оцінки є обсяг продажів, доходи компаній та ін. [11].

Інтернет-маркетинг та електронна торгівля все частіше доповнюють або замінюють традиційні форми взаємодії ІТ-компаній зі споживачем, тому все важливішим стає ступінь розвитку цих напрямів. Бюджети на інтернет-маркетинг зростають рік від року, причому у двозначних цифрах.

Під час проведення дослідження ІТ-ринку необхідно враховувати, що діючі нині ІТ-компанії України мають різні бізнес-моделі, різну ринкову орієнтацію, по-різному організовують свою діяльність тощо. Сучасні ІТ-компанії, які займаються програмними розробками, відрізняються за різними характеристиками, які у певній комбінації створюють основу їх специфіки. Зі свого боку це пояснює наявність партнерських зв'язків між ними в асоціаціях, кластерах та інших професійних об'єднаннях України, через які вони розвивають свої динамічні здібності, доповнюючи один одного для вирішення окремих питань у сфері інформаційних технологій [1].

Наявність величезного потенціалу в секторі ІТ-ринку та значної ролі України як постачальника продуктів ІТ на світовому ринку, а саме ключові переваги відчуваються в галузі розробки ПЗ та полягають у тому, що для збільшення обсягів виробництва не потрібні значні інвестиції в основні засоби, оскільки головний актив ІТ галузі – людський фактор (програмісти, ІТ фахівці тощо).

Глобальна індустрія інформаційних технологій швидко сформувала повноцінний ринок цієї продукції, який став повноцінним центром для інших сфер суспільного життя в умовах глобалізації.

Наслідком існуючого різноманіття інструментів та засобів ІТ можливим буде й економічне зростання для України, що зменшить поглиблення асиметрії розвитку її регіонів, зменшить незбалансованість механізмів світової економіки, що ґрунтуються на використанні чинників

інноваційно-інформаційного розвитку. Також активізація використання ІТ в Україні поступово забезпечить зменшення відмінностей у рівнях економічного розвитку окремих секторів та галузей національної економіки.

Інформаційні технології мають бути покладеними в основу збереження та подальшого відродження всіх складових економіки регіонів. Окремо варто акцентувати увагу на тому, що важливою умовою відновлення економіки та гарантування подальшої територіальної цілісності України насамперед має стати тісна співпраця провідних фахівців ІТ-сектору України з оборонною галуззю країни, на основі якої мають бути створеними та запровадженими у дію нові зразки техніки та засобів захисту населення та інфраструктури країни від будь-яких зовнішніх агресивних дій. Важливо також використовувати новітні прогресивні інформаційні технології у процесах відновлення й побудови нового житла, створення або відбудови промислової та іншої інфраструктури в регіонах, які фізично постраждали від російської військової агресії [2].

Спрогнозувати надалі тенденції та інтенсивність зміни попиту на ІТ-фахівців на цей момент доволі складно через відсутність об'єктивної інформації про ймовірні терміни перемоги України над агресором та вивільнення українських територій у всесвітньо визнаних кордонах.

Наразі в Україні вже існує проблема з тим, як задовольнити попит роботодавців на ІТ-фахівців у країні. Головну роль у покритті незадоволеного попиту на ІТ-фахівців на ринку праці України гіпотетично мають відіграти заклади професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти. Проте на цей момент навіть максимальної потужності всіх без виключення закладів освіти України, які ведуть підготовку за галуззю знань 12 «Інформаційні технології» недостатньо для того, щоб задовольнити щорічно зростаючий попит на ІТ-фахівців [5].

Незважаючи, що переважна кількість українських ІТ-компаній працюють з іноземними замовниками, а внутрішній ринок залишається майже нерозвиненим через брак фінансування ІТ-сектору, одним із основних

напрямів зростання економіки України повинна стати підтримка стартапів та технопарків, що дозволить мобілізувати потенціал ІТ-сектору та розвинути інформаційну структуру держави. ІТ-аутсорсинг надає Україні можливості пропонувати послуги кваліфікованих ІТ-спеціалістів, виконуючи замовлення розвинених країн та забезпечуючи надходження до бюджету іноземної валюти під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності [9, с. 76].

Розглядаючи сучасний ринок українських ІТ-послуг, слід зазначити, що компанії використовують аналогічні засоби просування, що й інші компанії-представники з різних інших товарних ринків. Серед найбільш поширених є: рекламна діяльність, безпосереднє консультування користувачів, поширення довідкової інформації з технічними характеристиками товару.

За підсумками десяти місяців 2022 року, ІТ-галузь принесла в економіку України 6 млрд доларів США експортної виручки та досягла 10 % зростання порівняно з попереднім роком. Про це свідчить дослідження Асоціації ІТ Ukraine, проведене у жовтні-листопаді 2022 року. Опитування охопило 147 ІТ-компаній. ІТ є однією з провідних індустрій української економіки та стрімко зростає щороку. Так, за останні 6 років частка експорту комп'ютерних послуг у ВВП зросла з 1,8 до 3,5 %, а загалом в експорті послуг – з 13,4 до 37,8 %. Тобто майже 40 % від усіх послуг, які експортує Україна на зовнішній ринок, це послуги ІТ. Також цікавою є така цифра: в ІТ працює 2 % усіх зайнятих осіб, які взагалі залучені в економіці країни. Це становить 3,5 % у ВВП. Технології все більше поширюються на різні галузі, адже вони дозволяють автоматизувати виробничі процеси, підвищити продуктивність, знизити витрати та загалом збільшити ефективність бізнесу [10].

На стадії просування та реалізації проєкту технології інтернет-маркетингу: SEO (search engine optimization), Landing Page, СМС-маркетинг, мобільна відеореклама сприяють зменшенню витрат на просування продукції, дозволяють охопити значний клієнтський сектор ще до виходу продукту на ринок або збільшення його виробництва. Такі технології, як

Account based marketing, вебінари, онлайн-виставки, форуми сприяють закріпленню продукції підприємства на ринку та пролонгуванню утримання інтересу споживачів. Важливою стадією управління проектом розвитку підприємства є його контролювання й аналіз результатів. Підвищення якості зворотного зв'язку від клієнтів до підприємства та здійснення регулювальних управлінських дій на цій стадії спроможні забезпечити такі технології, як: аналіз KPI, моніторинг, аналіз результатів на основі Google Analytics [3, с. 76].

Висновки. Проведене дослідження ролі інтернет-маркетингу на ринку ІТ-технологій України у розвитку зовнішньоекономічної діяльності дозволило зробити висновок, що функціонування українського ІТ-ринку може стати чинником позитивних змін у найближчій перспективі з маркетингу як методології і практично-орієнтованого інструментарію ведення бізнесу, досліджень, впливу на цільову аудиторію.

Понятійно-категоріальний апарат з технологій нтернет-маркетингу, сформований на дослідженнях науковців та практикуючих фахівців. вказує на розробку, позитивний розвиток інформаційних технологій. Їх представлення на спеціалізованих ринках свідчить про процеси розширення масштабів ІТ-продукції.

Застосування традиційних та інноваційних інструментів і технологій: підтримка стартапів та технопарків у мережі «Інтернет» для визначення і задоволення потреб і запитів споживачів дозволяє отримати підвищену динаміку розвитку інтернет-маркетингу та електронної торгівлі на ринку ІТ-технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кораблінова І. А., Кульбацька Н. М. Актуальні проблеми дослідження ІТ-ринку України. *Ефективна економіка*. 2017. № 12. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5997>

2. Бакалінська А. О., Білик А. В. Роль інформаційних технологій у повоєнному відновленні регіональної економіки України. *Економіка і організація управління*. 2022. Випуск № 2 (46). С. 160–170.

3. Бояринова К. О., Ступак Г. В. Застосування технологій інтернет-маркетингу в управлінні проектами розвитку підприємств. *Ефективна економіка*. 2019. № 11. URL : http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/11_2019/12.pdf

4. Голидзьбіна А. В., Язвінська Н. В. Особливості сучасного ринку ІТ-послуг та специфіка просування на ньому. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2017. С. 291–298.

5. Захарова О. В., Проданова Л. В. Потенціал вищої освіти України у підготовці конкурентоспроможних ІТ-фахівців для повоєнного відновлення економіки країни. *Інформаційні технології в освіті, науці і техніці* : тези доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції (ІТОНТ-2022), м. Черкаси, 23–25 червня 2022 р. Черкаси : ЧДТУ, 2022. С. 199–201.

6. Карий О. І., Гальків Л. І., Цапулич А. Ю. Розвиток ІТ-сфери України: чинники та напрями активізації. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління»*. 2021. Випуск 5, № 1. С. 42–55. URL : <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2021/may/23587/210488-verstka-44-57.pdf> (дата звернення: 07.05.2023).

7. Романенко О. Б. Сучасні тенденції застосування Інтернет-технологій у маркетингу. 2021. С. 240–244. URL : <https://ojs.kname.edu.ua/index.php/area/article/view/2670/2538>

8. Романова Л. В., Дементьє А. О. Тенденції розвитку ринку електронної комерції в Україні. *Розбудова інноваційних економіки, менеджменту та освіти в умовах нової соціальної реальності* : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, Міжрегіональна Академія управління персоналом, 26 травня 2022 р. /редкол. :

М. Ф. Гончаренко (голова) та ін. 2022. Вип. 14. С. 128–131. URL : https://library.iapm.edu.ua/Naukovi_vydannya/Problemy_modernizacii/Problemy_modernizacii_Vyp_14_2022.pdf (дата звернення: 07.05.2023).

9. Тернова І. А. Роль ІТ-сектора України у розвитку зовнішньоекономічної діяльності. *Соціальна економіка*. 2016. Том 51, № 1. С. 69–76.

10. Як ІТ-індустрія розвиває інші галузі економіки у 2022 році. URL : <https://finance.ua/ua/goodtoknow/jak-it-industrija-rozvyvae-inshi-galuzi-ekonomiky>

11. Infographic Atlas 2017: Information Technology Industry IT. URL : <http://businessviews.com.ua/ru/the-infographics-report-it-industry-of-ukraine-2017/>

REFERENCES

1. Korablinova I. A., Kulbatska N. M. Aktualni problemy doslidzhennia IT-rynku Ukrainy. *Efektivna ekonomika*. 2017. № 12. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5997>

2. Bakalinska A. O., Bilyk A. V. Rol informatsiinykh tekhnolohii u povoiennomu vidnovlenni rehionalnoi ekonomiky Ukrainy. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*. 2022. Vypusk 2 (46). S. 160–170.

3. Boiarynova K. O., Stupak H. V. Zastosuvannia tekhnolohii Internet-marketynhu v upravlinni proektamy rozvytku pidpriemstv. *Efektivna ekonomika*. 2019. № 11. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2019/12.pdf

4. Holydbina A. V., Yazvinska N. V. Osoblyvosti suchasnoho rynku IT-posluh ta spetsyfika prosuvannia na nomu. *Ekonomichnyi visnyk NTUU «KPI»*. 2017. S. 291–298.

5. Zakharova O. V., Prodanova L. V. Potentsial vyshchoi osvity Ukrainy u pidhotovtsi konkurentospromozhnykh IT-fakhivtsiv dlia povoiennoho vidnovlennia ekonomiky krainy. *Informatsiini tekhnolohii v osviti, nautsi i tekhnitsi* : tezy dopovidei VI Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii (ITONT-2022), m. Cherkasy, 23–25 chervnia 2022 r. Cherkasy: ChDTU, 2022. S. 199–201.

6. Karyi O. I., Halkiv L. I., Tsapulych A. Yu. Rozvytok IT-sfery Ukrainy: chynnyky ta napriamy aktyvizatsii. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhniky». Seriiia «Problemy ekonomiky ta upravlinnia»*. 2021. Vypusk 5, № 1. S. 42–55. URL : https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2021/may/23587/210488_verstka-44-57.pdf

7. Romanenko O. B. Suchasni tendentsii zastosuvannia Internet-tekhnologii u marketynhu. 2021. S. 240–244. URL : <https://ojs.kname.edu.ua/index.php/area/article/view/2670/2538>

8. Romanova L. V., Dementie A. O. Tendentsii rozvytku rynku elektronnoi komertsii v Ukraini. *Rozbudova innovatsiinykh ekonomiky, menedzhmentu ta osvity v umovakh novoi sotsialnoi realnosti* : materialy VII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, Kyiv, Mizhrehionalna Akademiia upravlinnia personalom, 26 travnia 2022 r. / redkol. : M. F. Honcharenko (holova) ta in. 2022. Vyp. 14. S. 128–131. URL : https://library.iapm.edu.ua/Naukovi_vydannya/Problemy_modernizacii/Problemy_modernizacii_Vyp_14_2022.pdf

9. Ternova I. A. Rol IT-sektora Ukrainy u rozvytku zovnishnoekonomichnoi diialnosti. *Sotsialna ekonomika*. 2016. Tom 51, № 1. S. 69–76.

10. Iak IT-industriia rozvyvae inshi haluzi ekonomiky u 2022. URL : <https://finance.ua/ua/goodtoknow/jak-it-industrija-rozvyvae-inshi-galuzi-ekonomiky>

11. Infographic Atlas 2017: Information Technology Industry IT. URL : <http://businessviews.com.ua/ru/the-infographics-report-it-industry-of-ukraine-2017/>

УДК 65.011.47:631.1.016

JEL: E6

DOI 10.33244/2617-5940.1.2023.63-84

Д. Р. Андрухович,
здобувачка PhDA,
Державний податковий університет
e-mail: dana_sprynska@ukr.net
ORCID ID 0009-0004-6338-968X

ВІТЧИЗНЯНІ ПІДПРИЄМСТВА У ВОЄННИЙ ПЕРІОД І ЗАХОДИ ЇХ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ

Метою статті є аналіз стану вітчизняних підприємств у період війни та державних заходів, що підтримували їх функціонування.

Основними завданнями є визначення тенденцій вітчизняної економіки, проблем функціонування вітчизняних підприємств, ризиків та викликів, з якими підприємства стикнуться у повоєнний період відновлення, оцінка форм державної підтримки та визначення напрямів, що потребують першочергового розвитку в період післявоєнної розбудови.

Метод дослідження – метод наукового аналізу, порівняльний аналіз якісних і кількісних даних.

Результати. У статті розглянуто фінансові проблеми України під час війни, визначено значне падіння ВВП, промислового виробництва через фактичну втрату частини виробничого потенціалу. Порушення ланцюгів постачання та збуту, подорожчання виробничих процесів та інфляційні тенденції були одними з ключових чинників проблем фінансової сфери. Проаналізовано труднощі, з якими стикаються підприємства через зниження попиту на продукцію, брак фінансування та необхідність переїзду. Виявлено, що більшість компаній мають намір продовжувати свою діяльність в Україні 2023 року. Проаналізовані заходи, вжиті державою для підтримки функціонування бізнесу в умовах ризиків скорочення виробництва, підвищення нестабільності, руйнування інфраструктури та втрати бізнесу. Визначені такі виклики великих підприємств, як доступ до нових ринків та

іноземного капіталу, корумповані державні установи і податковий тягар – для МСП. Для підтримки функціонування підприємств в 2023 р. уряд вжив низку заходів за рахунок коштів резервного фонду для стимулювання розвитку підприємництва. Серед заходів, які сприяли зміцненню стійкості підприємництва у воєнний час, – розширення експортних можливостей, фінансова підтримка бізнесу з боку держави та фінансових організацій, зовнішня допомога. У статті стверджується, що дизайн таких програм потребує оновлення шляхом розширення фінансових інструментів, доступних позичальникам, та залучення додаткових ресурсів.

Цінність дослідження полягає у визначенні найбільш ефективних заходів державної допомоги у кризовий воєнний період, що дозволить розвинути теорію криз. Отримані результати підкреслюють важливість посилення державного регулювання у нестабільні періоди.

Ключові слова: воєнні ризики, державна підтримка підприємців, повоєнне відновлення, фінансова допомога, економічні втрати.

Andrukhovych Dana,
PhD student,
State Tax University
e-mail: dana_sprynska@ukr.net
ORCID ID 0009-0004-6338-968X

NATIONAL ENTERPRISES DURING THE WAR PERIOD AND GOVERNMENT SUPPORT MEASURES

The purpose of the article is to analyze the state of domestic enterprises during the war and state measures that supported their functioning.

The main tasks are to determine the trends of the domestic economy, the problems of the functioning of domestic enterprises, the risks and challenges that enterprises will face in the post-war recovery period, the assessment of forms of state support and the identification of directions that require priority development in the period of post-war development.

The research method is a method of scientific analysis, comparative analysis of qualitative and quantitative data.

The results. The article examines Ukraine's financial problems during the war, identifies a significant drop in GDP and industrial production due to the actual loss of part of the production potential. Disruption of supply and sales chains, rising costs of production processes, and inflationary trends were among the key drivers of problems in the financial sector. The difficulties faced by enterprises due to the decrease in demand for products, lack of financing and the need to move were analyzed. It was found that the majority of companies intend to continue their activities in Ukraine in 2023. The measures taken by the state to support the functioning of business in the conditions of the risks of production reduction, increased instability, destruction of infrastructure and loss of business are analyzed. Such challenges of large enterprises as access to new markets and foreign capital, and corrupt state institutions and the tax burden for SMEs have been identified. To support the functioning of enterprises in 2023, the government took a number of measures at the expense of the funds of the reserve fund to stimulate the development of entrepreneurship. Among the measures that contributed to strengthening the stability of entrepreneurship in wartime were the expansion of export opportunities, financial support for business from the state and financial organizations, and foreign aid. The article argues that the design of such programs needs to be updated by expanding the financial instruments available to borrowers and attracting additional resources.

The value of the research lies in the determination of the most effective measures of state aid in the crisis war period, which will allow developing the theory of crises. The obtained results emphasize the importance of strengthening state regulation in unstable periods.

Keywords: *military risks, state support for entrepreneurs, post-war recovery, Financial Aid, economic losses.*

Вступ

Війна завдала катастрофічних руйнувань економіці України. 2022 року ВВП України впав на 30 % – це рекордна цифра з часів отримання незалежності. Обстріли інфраструктури завдали додаткового негативного впливу на економічну активність, що обмежує можливість відновлення темпів економічного зростання. Вплив фізичного руйнування економічного потенціалу в Україні посилюється шоковим впливом військового стану на бізнес, споживчі настрої та купівельну спроможність населення, поведінку інвесторів. У досить складних соціально-економічних умовах підвищилась важливість підтримки державою суб'єктів господарювання, що необхідно для збереження економічної, соціальної та фінансової стабільності у країні.

Літературний огляд

Проблеми державної підтримки підприємництва активно досліджувалися науковцями Центру економічної стратегії у форматі оглядів стану української економіки під час війни (ЦЕС, 2022). Фахівці Національного інституту стратегічних досліджень регулярно публікують огляди різних сфер економіки, проводять круглі столи та готують аналітичні доповіді (НІСД, 2022). Результати аналізу фінансових, економічних, боргових проблем вітчизняної економіки подані в публікаціях таких науковців, як: Є. Григоренко, М. Шніцер (Forbes, 2022). Фінансові аспекти проблемних моментів функціонування економіки висвітлені в роботах Т. Богдан (Богдан, Т. 2022), Б. Данилишина (Данилишин, Б., 2022), Я. Жаліла (Жаліло Я., 2022), В. Юрчишина (Юрчишин В., 2022), М. Репка (Репка М., 2022), С. Кравцев (Кравцев С., 2022). Науковцями не лише здійснено ґрунтовний моніторинг поточних тенденцій і проблем, заходів державної підтримки, а й зроблені прогнози щодо перспектив подальшого напрямку розвитку вітчизняної економіки з урахуванням досвіду інших країн.

У період війни увагу сконцентровано науковців здебільшого на вирішенні поточних завдань, що обумовлює певну суперечливість підходів.

Тому метою цієї статті взято аналіз стану вітчизняних підприємств у період війни та державні заходи, що підтримували їх функціонування.

Методологія

Дослідження побудовано на дослідженні тенденцій вітчизняної економіки та аналізі форм державної допомоги підприємцям у цей складний період. Використано метод наукового синтезу та аналізу під час дослідження публікацій аналітичних центрів, провідних вітчизняних економістів у ЗМІ, наукових журналах та ін. Було використано метод кейс-стаді для поглибленого дослідження воєнної економіки України, проведено порівняльний аналіз якісних і кількісних даних, оприлюднених на сайті вітчизняних міністерств і відомств.

Основна частина

2022 року суб'єкти підприємницької діяльності стикнулися з масштабними макроекономічними ризиками. Кількість фактів фізичного руйнування економічного потенціалу та сума збитків господарству України, очевидно, зростатимуть до останнього дня війни. За спільною оцінкою Уряду України, Світового банку та Європейської комісії, оприлюдненою 9 вересня 2022 року, вартість відновлення та реконструкції України від руйнувань, завданих під час війни, сягне 349 млрд дол. США (Кравцев С., 2022). У період із лютого по вересень 2022 року щотижня Україна втрачала активів на близько 4 млрд дол. США. Ця сума не враховує осінні бомбардування і руйнування близько 30 % енергетичної інфраструктури та електромереж (Репко М., 2022).

Дії російського агресора на території України завдають катастрофічної шкоди її промислового потенціалу. Українська промисловість здебільшого була зосереджена на Лівобережжі. Багато великих підприємств залишилися на захопленій росіянами території. Значна кількість підприємств у зонах бойових дій та окупації не працює, великі обсяги виробничих потужностей зруйновано або пошкоджено, ускладнено доступ підприємств до ресурсів і

сировини, ринків збуту. Зокрема, через бойові дії Україна втратила близько третини потенціалу металургії, тож у січні-жовтні 2022 р. зафіксовано падіння виробництва основної металургійної продукції на дві третини. У хімічній галузі виробництво азотних добрив скоротилося в п'ять разів. Зруйновано частину потужностей великих машинобудівних підприємств. Знищення ключових потужностей повністю зупинило діяльність нафтопереробної галузі.

Майже половина підприємств малого та середнього бізнесу цілком або частково зупинили свою роботу. Найбільше постраждав малий та середній бізнес у сферах будівництва, транспорту, туризму, харчування, сфері розваг (Послання Президента, НІСД, 2022). Пошкодження критичної енергоструктури руйнують ланцюг постачання, ведуть до зростання цін і зниження обігів торгівлі та закладів харчування, погіршує умови для виробництв, які є критично залежними від централізованого електропостачання. Скорочення їх виробництва спричинить втрату платоспроможного попиту, що накладатиме обмеження на обороти навіть тих бізнесів, які менш залежні від відключення електрики (Кравцев С., 2022). Довготривалі обмеження в енергозабезпеченні призводять до скорочення виробничого часу багатьох промислових підприємств і практично всієї сфери побутових послуг, а відтак веде до погіршення показників діяльності вітчизняної економіки (Юрчишин, В., 2022).

2022 року спад ВВП, за експертними оцінками, перевищив 30 %, промислове виробництво скоротилося більше ніж на третину, причому в деяких секторах (наприклад, у металургії), скорочення сягає 70 %, що зумовлено фактичною втратою частини виробничого потенціалу. Агросектор втратив частину врожаю, зниженого через бойові дії, різко ускладнилося якісне зберігання врожаю в умовах звуження можливостей експорту агропродукції і руйнування логістичних ланцюгів.

Наслідком війни стало різке порушення ланцюгів постачання та збуту через руйнування частини транспортної інфраструктури, погіршення якості

транспортних комунікацій (перевантаження напрямів), унеможливлення транспортування переважної більшості товарів морським шляхом, втрата сегментів, пов'язаних з ринками Росії та Білорусі.

Відбулося значне зростання собівартості більшості виробничих процесів, серед основних рушіїв якого – здорожчання енергоресурсів, іншої сировини, логістики, подорожчання імпортованих складових частин через девальвацію гривні, вищі ризики, зумовлені воєнним часом. Це сформувало потужні інфляційні тренди – зі зростанням річного показника інфляції до понад 30 %. Їх підсилив вплив девальвації на рівень цін експортоорієнтованої продукції – у міру розблокування можливостей її експорту.

Значно скоротився внутрішній сукупний попит. На 34 % за 11 місяців 2022 року скоротився товарний експорт. Причому першопричинами були як скорочення експортного виробництва, так і ускладнення експортної логістики. Зокрема, обмежена пропускна спроможність західного кордону України. Через погіршення платоспроможності домогосподарств в умовах втрати роботи звужився споживчий попит. Спостерігається стагнація інвестицій, зумовлена високою невизначеністю та втратою фінансових ресурсів підприємств.

У фіскальній сфері спостерігалось рекордне збільшення дефіциту державного бюджету (31,7 % ВВП) та державного боргу, через збільшення витрат на оборону (20 % ВВП) й соціальні потреби. А також через вимушене проведення значної податкової лібералізації у перші місяці війни, що призвело до недоотримання потенційних ресурсів бюджету.

Незважаючи на збереження відносної монетарної стабільності в умовах війни, значно скоротилося банківське кредитування внаслідок погіршення платоспроможності позичальників та зростання ризиків. Надалі гальмування посилюється через різке підвищення облікової ставки НБУ та переорієнтації в цих умовах значних коштів банків на безризикові фінансові інструменти (депозитні сертифікати) НБУ.

Загалом специфіка воєнного часу визначала труднощі зі збором та обробкою інформації, тому стан вітчизняних підприємств можна оцінювати переважно за результатами опитувань та експертним оцінкам. Перше – опитування 117 представників компаній-членів AmCham, яке охоплює переважно середні або великі/середні компанії, багато з яких є дочірніми компаніями багатонаціональних компаній (MNC) (Опитування Американської торговельної палати, серпень 2022 року). Опитування виявило, що після шести місяців війни 72 % компаній повністю функціонують, 27 % продовжують функціонувати частково, а 1 % заморозили операції. 83 % виплачують заробітну плату повним обсягом, 16 % скоротили заробітну плату, а 1 % не виплачує її зовсім. 22 % респондентів зазначили, що заводи, фабрики, потужності, склади та офіси їхніх компаній були пошкоджені (половина з них зазнали невиправних пошкоджень, а половина – незначних). 6 % респондентів зазначили, що їхні активи досі перебувають під окупацією. 96 % повідомили, що мають намір продовжити діяльність в Україні 2023 року.

Опитування, проведене агенцією Advanter, охоплювало переважно малі та середні компанії (842 учасники). Порівняно з бізнес-ситуацією напередодні повномасштабної війни проти України майже 40 % респондентів повідомили, що підприємства повністю або майже повністю припинили роботу. Близько 11 % зазначили, що не змінили або навіть збільшили обсяг виробництва. 19 % учасників повідомили про релокацію їхнього бізнесу переважно всередині країни або що розглядають таку можливість. 81 % взагалі не проводили релокацію. Частка переміщеного бізнесу найбільша в ІТ-секторі, де понад 10 % підприємств здебільшого чи повністю переїхали за кордон.

Третє опитування, проведене в липні 2022 року, стосувалося власників усіх видів підприємств українського бізнесу, однак переважали представники малого бізнесу (Advanter, Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати

опитування в липні 2022 року). Лише 22 % зі 104 респондентів зазначили, що їхній бізнес працює як раніше. Половина працює лише частково, а 19 % учасників засвідчили про призупинення діяльності. 12 % повідомили про повну або часткову релокацію свого бізнесу, 20 % перебували у процесі часткової або повної релокації, а 18 % зазначили, що їхній бізнес потребує релокації, але ще не переміщений. Близько половини респондентів зазначили, що їхній бізнес не потребує переміщення. З тих, хто провів релокацію, 72 % переїхали в межах України, 17 % – в межах України та за кордон, а 11 % – за кордон. Країнами для релокації здебільшого стали країни Євросоюзу (62 %). 83 % учасників вважають, що український бізнес спроможний бути конкурентним та успішним на європейських ринках.

На основі результатів опитування, серед основних проблем підприємств варто зазначити зниження попиту на продукцію підприємств. 75 % компаній повідомляють про значне зменшення попиту, при цьому 70 % шукають нових клієнтів та канали збуту. 20 % підприємств стикаються з простроченням чи відсутністю оплати від клієнтів.

Другою проблемою є нестача фінансування. 40 % компаній потребують оборотного капіталу, якого їм бракує через майже повне припинення банківського кредитування. 36 % підприємств активно шукають фінансування. Програмою «Доступні кредити 5–7–9 %» 2022 року скористалися лише 4 % опитаних компаній.

Третьою проблемою є логістичні проблеми. 44 % підприємств зазнають труднощів, пов'язаних із логістикою та транспортуванням. Спостерігається розрив транспортних ланцюгів, викликаний блокуванням портів, оскільки пріоритет надається військовим і гуманітарним вантажам, а також нестачею пального. Логістичні проблеми обумовлені ще й тим, що російські ракетні удари знищили в Україні 20 % складських приміщень (близько 400 000 кв.м). Ризики ведення бізнесу в умовах загрози ракетних ударів досить великі і де-факто не підлягають страхуванню.

Війна також загострила проблеми людського капіталу через міграцію робочої сили – як за кордон, так і всередині країни. За експертними оцінками, майже 5,1 млн людей виїхали за кордон із лютого 2022 року, і 25 % із них не впевнені, що повернуться в майбутньому (НІСД, 2022). Різко збільшилося безробіття, за деякими оцінками – досягло близько 30 %, зросло навантаження на систему соціального захисту. При цьому ринку праці притаманна розбалансованість у професійно-кваліфікаційному та регіональному вимірах.

Залишаються актуальними ризики корупції та непрозорого адміністрування податків (Є. Григоренко, М. Шніцер, 2022). І хоча в останні місяці 2022 року спостерігалось пожвавлення економіки та покращення ділових очікувань, а у 2023 році економіка України може зрости приблизно на 1 %, інфляція та дефіцит держбюджету зменшаться, проте для стабілізації економічної діяльності 2023 року критично важливими факторами є тривалість та інтенсивність війни (С. Кравцев, 2022).

Можливості економічного відновлення України обмежуються світовими економічними проблемами. В аналітичному відділі британського Economist підрахували, що війна в Україні вже призвела до втрати 1 трлн доларів у глобальному ВВП 2022 року. Не менш песимістичними є й прогнози МВФ. У новому прогнозі, оприлюдненому у жовтні, фонд передбачає, що уповільнення світової економіки має гостріші причини, ніж вважали раніше, а інфляція є набагато вищою за все, що бачили впродовж останніх десятиріч (А. Зануда, 2022).

Позитивні очікування у частині економічного відновлення пов'язуються з ухваленням і запровадженням у практичну площину рішень про «енергетичний безвіз» (вітчизняна енергосистема стала невід'ємною частиною європейської), «економічний безвіз» (звільнення продукції українського бізнесу від усіх тарифів та квот), «транспортний безвіз» (лібералізація автомобільних перевезень), «митний безвіз» (посилює інтеграцію української митниці з європейською). Це сприяє розширенню

міжнародної торгівлі, а також інтеграції України до європейських виробничих і транспортно-логістичних мереж.

Традиційними викликами для великих підприємств є доступ до нових ринків та іноземного капіталу. Для МСП традиційними викликами є корумповані державні інституції та податкове навантаження, зокрема адміністративне. Традиційними проблемами як для великих, так і для малих та середніх компаній є судова система та слабкий захист прав власності, а також брак кваліфікованого людського капіталу, руйнування інфраструктури, зниження попиту на товари та послуги, брак фінансування оборотного капіталу та логістичні проблеми (Послання Президента, 2022).

До майбутнього економічного відновлення Україні ще потрібно пройти тривалий шлях, проте вже на поточному етапі важливою метою має бути покращання бізнес-середовища з особливим фокусом на вирішенні породжених війною нових викликів. Першочерговим завданням є дерегуляція, що має враховувати відмінності між великими, малими і середніми підприємствами (МСП).

Загалом, якщо 2022 рік вимагав швидкого реагування на кризові ситуації, то 2023 рік актуалізується завдання підтримки функціонування підприємств в умовах ризиків скорочення виробництва, збільшення нестабільності, руйнування інфраструктури, втрати бізнесу.

Для вирішення цих завдань Урядом, незважаючи на бюджетні проблеми¹ вживалась низка заходів для підтримки підприємців за рахунок коштів резервного фонду щодо стимулювання розвитку бізнесу тощо². Серед

¹ Державний бюджет за 2022 рік було виконано з дефіцитом у сумі 911,1 млрд грн (дефіцит загального фонду державного бюджету становив 909,5 млрд грн при запланованому дефіциті за цей період у сумі 1399,5 млрд грн). У грудні 2022 році дефіцит державного бюджету становив 99,0 млрд грн (зокрема загального фонду – 101,3 млрд грн).

² 804,53 млн грн виділило Міністерство економіки за бюджетною програмою «Надання грантів для створення або розвитку бізнесу», з яких для надання безповоротної державної допомоги у формі грантів (699,38 млн грн, зокрема на надання мікрогрантів на створення або розвиток власного бізнесу 161,07 млн грн, на надання грантів для створення або розвитку садівництва, ягідництва та виноградарства 104,87 млн грн, для створення або розвиток тепличного господарства 34,9 млн грн, на створення або розвиток переробних підприємств 398,54 млн грн) та для надання безповоротної державної допомоги фізичним особам, суб'єктам господарювання у формі мікрогрантів на створення або розвиток власного бізнесу (105,15 млн грн).

заходів, які сприяли зміцненню стійкості підприємництва в умовах війни, треба відзначити такі.

1. Розширення експортних можливостей. Розширено партнерську програму Експортно-кредитного агентства через приєднання до неї «ПриватБанку» (НБУ, 2022), що сприятиме поліпшенню доступу до фінансування для українського бізнесу, який експортує продукцію. Це дає змогу збільшити кредитування бізнесу для виконання зовнішньоекономічних договорів під страхове покриття ЕКА без додаткової матеріальної застави.

2. Фінансова підтримка бізнесу з боку держави та фінансових організацій. Провідним рушієм кредитної активності в умовах високих ризиків воєнного часу став доступ банків і позичальників до державних програм підтримки кредитування, зокрема до програми «Доступні кредити 5–7–9 %». На кінець 2022 року за час дії воєнного стану в Україні в межах державної програми «Доступні кредити 5–7–9 %» (Мінфін, 2022) укладено 17 359 кредитних договорів на загальну суму 72,24 млрд грн (зокрема банками державного сектору – 13 089 кредитних договорів на суму 38,39 млрд грн). Проте специфічні ризики військової економіки вимагають перегляду і розширення кола фінансових інструментів (Огляд НІСД, 2022).

Також Рада директорів Міжнародної фінансової корпорації (IFC) у грудні 2022 року підтримала програму фінансування українського бізнесу на 2 млрд дол. США. Рада директорів IFC схвалила два особливі проєкти для приватного сектору:

- 1) для французької компанії EnVivo, яка має агробізнес в Україні;
- 2) страхування військових ризиків (через MIGA) для «Райффайзен банку». Участь IFC у фінансуванні обсягом 30 % вартості проєкту має мобілізувати приватний капітал, а також стимулювати інші фінансові установи долучитися до консорціумного кредитування, що дасть можливість українським підприємствам залучити понад 6 млрд дол. США (Мінекономіки України, 2022).

Фонд розвитку підприємництва (ФРП) у грудні 2022 року підписав Кредитну угоду з АБ «УКРГАЗБАНК» на суму 150 млн грн у межах проєкту «Рефінансування енергоефективних інвестицій МСП України через фінансовий сектор» (Мінфін України, 2022). Фінансування проєкту здійснюватиме Уряд Німеччини через Німецький банк розвитку KfW відповідно до Угоди про кредит та грант, укладеної з Мінфіном України та Фондом розвитку підприємництва. Кредитні кошти KfW буде спрямовано «Укргазбанкові» для фінансування інвестиційних проєктів МСП у сфері енергоощадження та енергозабезпечення. Це актуально за відсутності достатнього енергозабезпечення в умовах віялових вимкнень електрики та сприятиме безперервній діяльності бізнесу, збереженню робочих місць на підприємствах малого бізнесу.

У процесі реалізації проєкту Фонд розвитку підприємництва завдяки фінансовій підтримці від ЄС у межах ініціативи EU4Business може запропонувати МСП кредитний ресурс у національній валюті (для компенсації валютних ризиків). Його можна поєднати з Державною програмою «Доступні кредити 5–7–9 %» для забезпечення доступності енергоефективних інвестицій для МСП. У межах дванадцятої хвили реалізації ініціативи «Власна справа» 626 підприємців отримують мікрогранти (до 250 тис. грн) на започаткування або розширення власного бізнесу на загальну суму 148,3 млн грн, що дозволить створити 1 419 нових робочих місць. Усього з початку реалізації програми «Власна справа» затверджено грантів на загальну суму близько 776,8 млн грн для 3 321 підприємця, що має сприяти створенню 8 313 нових робочих місць (НІСД, 2022). Із появою нових економічних викликів дизайн таких програм потребує оновлення через розширення доступних для позичальників фінансових інструментів і залучення додаткових ресурсів.

Велике значення для збереження фінансування суб'єктів підприємництва має зовнішня допомога. Безповоротна пряма бюджетна підтримка 2022 року сягнула величезних сум, тому що західні донори взяли

зобов'язання щомісяця надавати Україні від 3 млрд дол. на погашення дефіциту бюджету; частина цих коштів надавалася у вигляді кредитів / позик, частина – як безповоротна допомога. За оцінками, 2023 року сумарна вартість допомоги від усіх донорів та джерел допомоги Україні може перевищити 80 млрд дол. США і за певних умов сягнути майже 100 млрд дол. США. Зростає сума поворотної допомоги (у вигляді кредитів), яку Україна отримує від західних донорів, а її надання, яке раніше завжди було обумовлене проведенням конкретних реформ, стає переважно безумовним (ЦСЕ, 2022).

Отже, посилюється цільовий характер підтримки бюджету – надходження, обтяжені зобов'язаннями, щоб спрямувати їх на конкретні цілі / напрями. Якщо раніше кошти надавали на реформування України, то тепер вони йдуть передусім на підтримку стійкості ключових галузей (наприклад, енергетики) та на формування можливостей повоєнного відновлення.

Попри безпрецедентні обсяги вже отриманої підтримки Україна очікує на зростання фінансування після перемоги за рахунок можливої контрибуції з боку РФ, експропріації заморожених на Заході суверенних коштів РФ та коштів підсанкційних громадян РФ.

Варто зазначити потенційний негативний вплив залежності держави та її суб'єктів від «підпитки» ззовні, що формує «звикання» до зовнішніх надходжень. До ризиків, пов'язаних з її борговою природою зовнішнього фінансування, також відносять:

1) ризик невчасного надходження коштів від ЄС через відсутність консенсусу щодо запропонованої Єврокомісією схеми фінансування. Процес ухвалення необхідних рішень щодо безповоротної бюджетної підтримки досить складний;

2) ризик пов'язаний з тим, що частина коштів (фінансування ЄС, МВФ, Канади тощо) надаються Україні у вигляді кредитів, частково – коротких кредитів. Масштабне зростання зовнішнього боргу означає розбалансування

майбутніх бюджетів для обслуговування боргів, падіння кредитних рейтингів, вихід за структурні маяки МВФ тощо.

Про це йдеться у Меморандумі про економічну та фінансову політику в межах нової моніторингової програми МВФ для України, опублікованому на сайті Мінфіну (Мінфін, 2022).

При чому наголошується, що після завершення війни буде потреба не стільки у відновленні, скільки в оновленні економіки. Основними завданнями післявоєнного оновлення має стати створення сприятливого інвестиційного клімату, максимально простого та з мінімумом бюрократичних процедур.

У цьому контексті передумовою післявоєнного оновлення має бути проведення податкової реформи. Нині готується її проєкт із умовною назвою «10-10-10», що означає зниження:

до 10 % податку на додану вартість (зараз 20 %);

до 10 % податку на доходи фізичних осіб (зараз 18 %);

до 10 % податку на прибуток підприємств (зараз 18 %).

На час війни передбачається підвищити вдвічі ставку військового збору – до 3 % та скасувати сплату ЄСВ (наразі 22 % від фонду оплати праці працівника), але залишити для ФОПів, які перебувають на системі єдиного податку.

Процес оновлення має відбуватися із урахуванням необхідності повноцінної інтеграції у європейське економічне середовище та розвитку оборонної промисловості, що має стати локомотивом зростання. Це дасть Україні можливість не лише забезпечити всім необхідним ЗСУ, але й посісти гідне місце на світових ринках озброєнь (які швидко розширюються) та отримувати відповідний зиск від їх експорту.

Складність фінансової ситуації післявоєнного відновлення вимагатиме концентрації обмеженої кількості ресурсів на декількох пріоритетних напрямках, що спроможні стати локомотивами зростання і вивести економіку країни на траєкторію сталого зростання.

Слушною видається думка В. Юрчишина щодо пріоритетності відновлення критичної інфраструктури міст та її переформатування шляхом поєднання обласних центрів та важливих інфраструктурних об'єктів (АЕС, аеропорти, вузлові залізничні станції) з відповідними безпековими структурами та військовими базами, поєднаних мережею сучасних комунікацій (В. Юрчишин, 2022).

Також можливе формування промислово-індустріальних платформ, індустріальних парків поруч з АЕС, у 30-кілометровій зоні. Там можна розміщувати енергомісткі виробництва, гарантуючи інвесторам безкоштовне підключення до базової інфраструктури та дешевий тариф на електроенергію, включно з пільгою на доставку (О. Куц, 2022).

Потребують реалізації проекти розвитку у вигляді нових енергоблоків, європейської колії від львівського логістичного хаба в ЄС, проекти модернізації в енергетиці та транспортної інфраструктури, наприклад, посиленої залізниці від внутрішніх зернових та рудних хабів до морських портів.

Рушійною силою розвитку, що спроможна запуснути мультиплікативний ефект, є реконструкція житлового фонду. Житлові, урядові та комерційні будівлі, пошкоджені російськими атаками, наразі вже потребують порівняно помірних інвестицій на відновлення. А після закінчення війни будівництво буде зростати прискореними темпами.

Важливим напрямом післявоєнного відновлення має стати стратегія інтеграції України у глобальний зелений перехід. Наприклад, створення національних біокластерів у сфері виробництва біопалива, біодобавок тощо. При цьому важливим джерелом фінансування проектів можуть стати випуск зелених та інфраструктурних облігацій, що сприятимуть розвитку фінансового ринку України.

Висновки. Усебічна підтримка урядом підприємницької діяльності та здійснення заходів щодо подолання перешкод розвитку бізнесу сприяє зміцненню підприємницької активності в надскладних для бізнесу умовах

воєнного стану. Підтримки та розвитку потребують програми фінансування інвестиційних проєктів, передусім у сфері енергозабезпечення, через реалізацію кредитних, грантових державних програм, а також розширення партнерства для ефективнішого запровадження експортних механізмів.

У післявоєнний період основну увагу варто сконцентрувати на таких аспектах державного реформування:

– поєднати реконструкцію з інтеграцією до ЄС, використовуючи спеціальні фонди для країн-кандидатів за дотримання вимог європейських екологічних та соціальних стандартів;

– забезпечити часткову локалізацію та участь українських суб'єктів у реконструкції не лише у ролі елементів ланцюгів постачання, але як учасників процесу прийняття рішень. Це дозволить українцям навчатися і оволодіти практичними навичками;

– перебудувати систему регулювання, моніторингу, оподаткування та звітності, що збільшить прозорість ведення бізнесу;

– залучити приватні інвестиції через систему страхування від воєнних ризиків, що надасть більшої ваги ринковим механізмам та ринковим відносинам на противагу державному втручанню;

– узгодити підтримку реформ економічної системи для вступу до ЄС з необхідністю реформи нормативно-правової бази з метою зменшення основної проблеми вітчизняної економіки – корупції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про внутрішнє та зовнішнє становище України : аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України / НІСД. 2022. URL : <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/poslannya-prezydenta-ukrayiny/analitichna-dopovid-do-shchorichnoho-poslannya-1>

2. Богдан Т. Війна і державні фінанси: скільки потрібно грошей на відновлення і де їх брати. *Економічна правда*. 2022. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/3/693382/>

3. Григоренко Є., Шніцер М. Як після війни Україна має відновлювати економіку та бізнес / Велике дослідження Forbes. URL : <https://forbes.ua/money/yak-pisslya-viyni-ukraina-mae-vidnovlyuvati-ekonomiku-ta-biznes-velike-doslidzhennya-deloitte-15122022-10501>

4. Данилишин Б. Підсумки 2022 року та завдання на 2023 рік. *Економічна правда*. 2022. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/28/695523/>

5. Жаліло Я. Бюджет війни чи бюджет перемоги? *Економічна правда*. 2022. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/10/12/692507/>

6. Зануда А. Воєнні рейки: як економіці дожити до перемоги. *BBC News Україна*. 2022. 21 жовтня. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63270389>

7. Кравцев С. Ця зима стане викликом для українського бізнесу: чому так – які перспективи. 2022. URL : <https://money.comments.ua/ua/news/economy/cya-zima-stane-viklikom-dlya-ukrainskogo-biznesu-chomu-tak-yaki-perspektivi-704748.html>

8. Куш О. Україна після війни. Три проекти відновлення. 2022. URL : <https://www.dsnews.ua/ukr/blog/ukraina-posle-voyny-tri-proekta-vosstanovleniya-31122022-471961>

9. МВФ оприлюднив тексти Листа про наміри та Меморандуму в рамках нової Моніторингової програми для України (PMB). URL : https://www.mof.gov.ua/uk/news/imf_published_letter_of_intent_and_memorandum_of_the_new_program_monitoring_with_board_involvement_pmb_for_ukraine-3777

10. Міжнародна фінансова корпорація профінансує кредитування українського бізнесу на 2 млрд доларів / Міністерство економіки України. URL : <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=3cd7a0de-bfd7-4cba-b08e-d3ebdda176aa&title=MizhnarodnaFinansovaKorporatsiiaVidilila2-MlrdDolarivNaPidtrimkuInvestitsiiVUkrainu>

11. За час дії воєнного стану в межах Державної програми «Доступні кредити 5–7–9%» видано 17 359 пільгових кредитів на 72,24 млрд грн / Міністерство фінансів України. URL : https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_zh_chas_dii_voiennoho_stanu_v_mezhakh_derzhavnoi_programi_dostupni_krediti_5-7-9_vidano_17_359_pilgovikh_kreditiv_na_7224_mlrld_grn-3782

12. Фонд розвитку підприємництва профінансує інвестиції МСП у сфері енергозабезпечення та енергоефективності спільно з АБ «УКРГАЗБАНК» / Міністерство фінансів України. URL : https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_fond_rozvitku_pidpriemnitstva_profinansuie_investitsii_msp_u_sferi_energozabezpechennia_ta_energoefektivnosti_spilno_z_ab_ukrgazbank-3775

13. Національний банк України урегулював діяльність Експортно-кредитного агентства / Національний банк України. 2023. 9 січня. URL : <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-ukrayini-uregulyuvav-diyalnist-eksportno-kreditnogo-agentstva>

14. Огляд інструментів підтримки бізнесу в період воєнного стану в Україні. 2022. Грудень. URL : <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-biznesu-v-period-voennoho-stanu-v-5>

15. Огляд інструментів підтримки фінансової стійкості в умовах воєнного стану в Україні (за період 01.12–31.12.2022). URL : <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-finansovoyi-stiykosti-v-umovakh-voennoho-7?fbclid=IwAR058UF8geXxbUwvSPxIFhP9M7499sdZoxyUJcVQekv3uRiqD-3i3Q2FpkE>

16. ПриватБанк приєднався до партнерської програми Експортно-кредитного агентства. URL : <https://finclub.net/ua/news/privatbank-pryiednavsia-do-partnerskoi-proh>

17. Репко М. Далі без «фінансового Рамштайну» Україні буде важко. 2022. URL : <https://u.to/Dle0HQ>

18. Стійкість України. Уроки 2022. УСЕ. URL : <https://ces.org.ua/resilience-of-ukraine-lessons-2022/>

19. Центр економічної стратегії. URL : <https://ces.org.ua/economy-of-ukraine-during-the-war-december-amndhe-results-of-the-year/>

20. Юрчишин В. Українська економіка почала відновлюватися навіть на тлі війни. Хто і що цьому посприяли? 2022. URL : <https://mind.ua/openmind/20250301-ukrayinska-ekonomika-pochala-vidnovlyuvatisya-navit-na-tli-vijni-hto-i-shcho-comu-pospriyali>

REFERENCES

1. «Pro vnutrishnye ta zovnishnye stanovishhe Ukrayini : analitichna dopovid do shhorichnogo Poslannya Prezidenta Ukrayini do Verhovnoyi Radi Ukrayini / NISD. 2022. URL : <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/poslannya-prezydenta-ukrayiny/analitichna-dopovid-do-shchorichnoho-poslannya-1>

2. Bogdan, T. (2022) Vijna i derzhavni finansi: skilki potribno groshej na vidnovlennya i de yih brati. *Ekonomichna pravda*. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/3/693382/>

3. Grigorenko, Ye., SHnicer, M. YAk pislya vijni Ukrayina maye vidnovlyuvati ekonomiku ta biznes. *Velike doslidzhennya Forbes*. URL : <https://forbes.ua/money/yak-pisslya-vijni-ukraina-mae-vidnovlyuvati-ekonomiku-ta-biznes-velike-doslidzhennya-deloitte-15122022-10501>

4. Danilishin, B. (2022) Pidsumki 2022 roku ta zavdannya na 2023 rik. *Ekonomichna pravda*. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/28/695523/>

5. Zhalilo, Ya. (2022). Byudzhnet vijni chi byudzhnet peremogi? *Ekonomichna pravda*. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/10/12/692507/>

6. Zanuda, A. (2022). Voyenni rejki: yak ekonomici dozhiti do peremogi. *VVS News Ukrayina*. 2022. 21 zhovtnya. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63270389>

7. Kravcev, S. (2022). Cya zima stane viklikom dlya ukrayinskogo biznesu: chomu tak – yaki perspektivi. URL : <https://money.comments.ua/ua/news/economy/cya-zima-stane-viklikom-dlya-ukrainskogo-biznesu-chomu-tak-yaki-perspektivi-704748.html>
8. Kushh, O. (2022). Ukrayina pislya vijni. Tri proekti vidnovlennya. URL : <https://www.dsnews.ua/ukr/blog/ukraina-posle-voyny-tri-proekta-vostranovleniya-31122022-471961>
9. MVF oprilyudniv teksti Lista pro namiri ta Memorandumu v ramach novoyi Monitoringovoyi programi dlya Ukrayini (PMB). URL : https://www.mof.gov.ua/uk/news/imf_published_letter_of_intent_and_memorandum_of_the_new_program_monitoring_with_board_involvement_pmb_for_ukraine-3777
10. Mizhnarodna finansova korporaciya profinansuye kredituvannya ukrayinskogo biznesu na 2 mlrd dolariv / Ministerstvo ekonomiki Ukrayini. URL : <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=3cd7a0de-bfd7-4cba-b08e-d3ebdda176aa&title=MizhnarodnaFinansovaKorporatsiiaVidilila2-MlrdDolarivNaPidtrimkuInvestitsiiVUkrainu>
11. Za chas diyi voyennogo stanu v mezhah Derzhavnoyi programi «Dostupni krediti 5–7–9%» vidano 17 359 pilgovih kreditiv na 72,24 mlrd grn / Minfin. URL : https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_za_chas_dii_voiennogo_stanu_v_mezhakh_derzhavnoi_programi_dostupni_krediti_5-7-9_vidano_17_359_pilgovikh_kreditiv_na_7224_mlrd_grn-3782
12. Fond rozvitku pidpriyemnictva profinansuye investiciyi MSP u sferi energozabezpechennya ta energoefektivnosti spilno z AB «UKRGAZBANK» / Minfin. URL : https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_fond_rozvitku_pidpriemnitstva_profinansuie_investitsii_msp_u_sferi_energozabezpechennia_ta_energoefektivnosti_spilno_z_ab_ukrgazbank-3775
13. Nacionalnij bank Ukrayini uregulyuvav diyalnist Eksportno-kreditnogo agentstva / Nacionalnij bank Ukrayini. 2023. 9 sich. URL : <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-ukrayini-uregulyuvav-diyalnist-eksportno-kreditnogo-agentstva>

14. Oglyad instrumentiv pidtrimki biznesu v period voyennogo stanu v Ukrayini. 2022. Gruden. URL : <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-biznesu-v-period-voyennoho-stanu-v-5>

15. Oglyad instrumentiv pidtrimki finansovoyi stijkosti v umovah voyennogo stanu v Ukrayini (za period 01.12–31.12.2022). URL : <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-finansovoyi-stijkosti-v-umovakh-voyennoho-7?fbclid=IwAR058UF8geXxbUwvSPxlFhP9M7499sdZoxyUJcVQekv3uRiqD-3i3Q2FpkE>

16. PrivatBank priyednavsya do partnerskoyi programi Eksportno-kreditnogo agentstva. URL : <https://finclub.net/ua/news/pryvatbank-pryiednavsia-do-partnerskoi-proh>

17. Repko, M. (2022). Dali bez “finansovogo Ramshtajnu” Ukrayini bude vazhko. URL : <https://u.to/Dle0HQ>

18. Stijkist Ukrayini. Uroki 2022. USE. URL : <https://ces.org.ua/resilience-of-ukraine-lessons-2022/>

19. Centr ekonomichnoyi strategiyi. URL : <https://ces.org.ua/economy-of-ukraine-during-the-war-december-amndhe-results-of-the-year/>

20. Yurchishin, V. (2022). Ukrayinska ekonomika pochala vidnovlyuvatisya navit na tli vijni. Hto i shho comu pospriyali? URL : <https://mind.ua/openmind/20250301-ukrayinska-ekonomika-pochala-vidnovlyuvatisya-navit-na-tli-vijni-hto-i-shcho-comu-pospriyali>

УДК 336.2

JEL: D04, H20

DOI 10.33244/2617-5940.1.2023.85-112

І. М. Сиволап,

*здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти кафедри публічних
фінансів,*

Державний податковий університет

e-mail: sivolapira@ukr.net

ORCID ID 0000-0002-7293-3462

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ САМОСТІЙНОГО РОЗКРИТТЯ ІНФОРМАЦІЇ ПЛАТНИКАМИ ПОДАТКІВ ПРО ТРАНСКОРДОННІ ОПЕРАЦІЇ

*Зовнішньоекономічні операції суб'єктів господарювання потребують
детального аналізу та контролю за дотриманням правил трансфертного
ціноутворення. Статтю присвячено дослідженню впровадженого
законодавством обов'язку щодо розкриття інформації суб'єктами
господарювання, які здійснюють операції, що підпадають під контроль за
трансфертним ціноутворенням.*

*На сьогодні питання самостійного та повного розкриття інформації
суб'єктами господарювання про здійснені контрольовані операції є вкрай
актуальним. Своєчасно отримана інформація дозволяє провести аналіз щодо
дотримання правил трансфертного ціноутворення, її систематизацію та
узагальнення, встановити можливі ризики ухилення від оподаткування в
середині країни. Кожна країна самостійно вибудовує систему оцінки ризиків
та шляхів здійснення відбору ризикових операцій суб'єктів господарювання.
Провідну роль у державному управлінні контролю за трансфертним
ціноутворенням відіграє своєчасне та повне отримання інформації від
учасників транснаціональних угод.*

*У статті проаналізовано сучасну специфіку законодавства щодо
розкриття інформації, яку може бути використано під час аналізу*

зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання. Окреслено трирівневу модель звітності з трансфертного ціноутворення, що рекомендована ОЕСР у Дії 13 Плану BEPS та яка складається документація з трансфертного ціноутворення, глобальна документація з трансфертного ціноутворення (майстер-файл) та звіт у розрізі країн міжнародної групи компаній. Наголошено на національних правових основах звітності про контрольовані операції та участь у міжнародній групі компаній, а також визначено основні вимоги до їх заповнення. Виокремлено порядок самостійного розкриття економічної природи контрольованої операції шляхом подання документації з трансфертного ціноутворення.

Проаналізовано результати розкриття інформації та встановлено зв'язок між самостійним розкриттям інформації та своєчасним виявленням ризикових транскордонних операцій. Визначено динаміку звітування про контрольовані операції з часу запровадження правил контролю за трансфертним ціноутворенням зокрема в частині поданої звітності та суми контрольованих операцій, а також кількість резидентів України, які самостійно повідомили про належність до міжнародної групи компаній.

Описано структуру звітування в розрізі кожної форми самостійного розкриття інформації, наголошено на термінах її подання, особливостях інформації, яку вона містить.

Зроблено висновок про важливість своєчасного та повного отримання інформації державними органами, а також висвітлено організаційні заходи, які спонукають до самостійного надання інформації суб'єктами господарювання про здійснені зовнішньоекономічні операції.

Ключові слова: контрольовані операції, трансфертне ціноутворення, міжнародна група компаній, розкриття інформації, документація з трансфертного ціноутворення, глобальна документація з трансфертного ціноутворення.

I. Syvolap,

applicant of the third (educational and scientific) level of higher education of the Department of Public Finance,

State Tax University

e-mail: sivolapira@ukr.net

ORCID ID 0000-0002-7293-3462

PRACTICAL ASPECTS OF INDEPENDENT DISCLOSURE OF INFORMATION BY TAXPAYERS ON CROSS-BORDER TRANSACTIONS

Foreign economic operations of business entities require detailed analysis and control over compliance with transfer pricing rules. The article is devoted to the study of the obligation introduced by legislation to disclose information by business entities that carry out transactions subject to transfer pricing control.

Today, the issue of independent and full disclosure of information by business entities about the conducted controlled transactions is extremely relevant. Information received in a timely manner makes it possible to conduct an analysis of compliance with the rules of transfer pricing, to carry out its systematization and generalization, to establish possible risks of tax evasion in the middle of the country. Each country independently builds a system of risk assessment and ways of selecting risky operations of business entities, and the timely and complete receipt of information from participants in transnational agreements plays a leading role in the state management of control over transfer pricing.

The article analyzes the modern specifics of the legislation on information disclosure, which can be used during the analysis of the foreign economic activity of economic entities. The three-level transfer pricing reporting model recommended by the OECD in Action 13 of the BEPS Plan is outlined, and consists of transfer pricing documentation, global transfer pricing documentation (master file) and a report by country of an international group of companies.

The national legal basis for reporting on controlled transactions and participation in an international group of companies is emphasized, and the main

requirements for their completion are defined. The procedure for self-disclosure of the economic nature of the controlled transaction by submitting transfer pricing documentation has been singled out.

The results of information disclosure were analyzed and the connection between independent information disclosure and timely detection of risky cross-border transactions was established. The dynamics of reporting on controlled transactions since the introduction of transfer pricing control rules were analyzed, in particular in the part of the submitted reporting and the amount of controlled transactions, and the number of residents of Ukraine who independently reported belonging to an international group of companies was determined.

The structure of reporting is described in terms of each form of self-disclosure of information, the terms of its submission, the specifics of the information it contains are emphasized.

A conclusion was made about the importance of timely and complete information acquisition by state bodies, and organizational measures that encourage independent provision of information by economic entities about foreign economic transactions were highlighted.

Keywords: *controlled operations, transfer pricing, an international group of companies, disclosure of information, transfer pricing documentation, global global transfer pricing documentation.*

Вступ. Світова практика свідчить про те, що зовнішньоекономічні операції все частіше стають об'єктом посиленого державного регулювання. Очевидним є те, що переміщення прибутків транснаціональними компаніями відбувається у зв'язку із наявними можливостями використання прогалін та невідповідностей податкових систем різних країн. Відповідно, на сьогодні постає питання можливості своєчасного отримання необхідної інформації компетентними органами щодо учасників транскордонних операцій.

Літературний огляд. Науковий розгляд наявних тенденцій трансфертного ціноутворення наразі перебуває в активному стані. Проблематика розкриття інформації знаходить своє відображення у наукових працях таких науковців і практиків, як: С. І. Брехов, В. В. Кругляк, В. І. Коротун, М. О. Кужелев, Є. А. Курілов, М. Мішин та ін. Проте окремі аспекти реалізації можливості розкриття інформації потребують подальших наукових досліджень.

Методологія. У статті було використано сукупність методів наукового пізнання, що дозволило реалізувати концептуальну єдність наукового дослідження. Застосовано системний метод, метод узагальнення, методи аналізу та синтезу, наукової абстракції.

Основна частина. Кожна країна, і Україна зокрема, самостійно вибудовує систему оцінки ризиків та шляхів здійснення відбору ризикових операцій суб'єктів господарювання [1]. Провідну роль у державному управлінні контролю за трансфертним ціноутворенням відіграє своєчасне та повне отримання інформації від учасників транснаціональних угод. Із цією метою законодавцем забезпечено імплементацію міжнародних ініціатив, зокрема і в частині трирівневої моделі звітності з трансфертного ціноутворення, що рекомендована ОЕСР у Дії 13 Плану BEPS.

На сьогодні вжито комплекс організаційних заходів, які спонукають до самостійного надання інформації платниками податків, що упереджує ризики трансфертного ціноутворення. Основними затвердженими формами звітності для самостійного розкриття інформації на сьогодні є: звіт про контрольовані операції, повідомлення про участь у міжнародній групі компаній, документація з трансфертного ціноутворення (локальний файл), глобальна документація з трансфертного ціноутворення (майстер-файл) та звіт у розрізі країн міжнародної групи компаній (рис. 1).

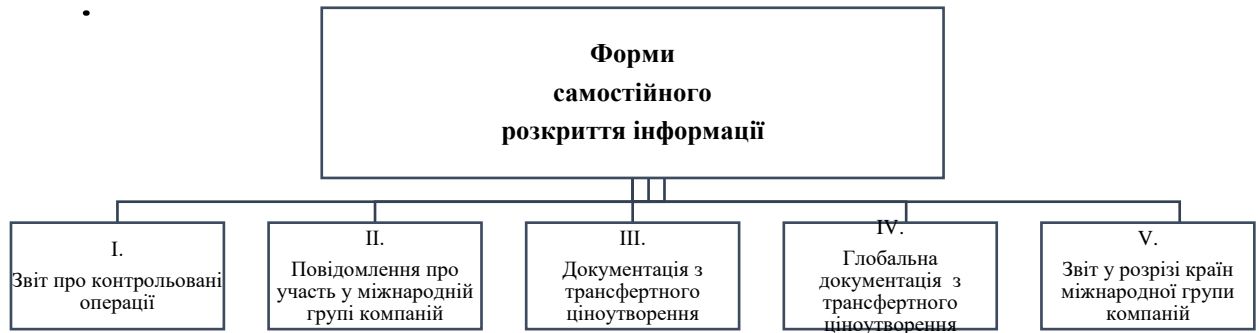

Рисунок 1 – Зведена інформація щодо форм самостійного розкриття інформації платниками податків з метою контролю за трансфертним ціноутворенням

Джерело: складено автором за даними [7–10].

Розглянемо законодавчі вимоги для розкриття інформації за кожним видом такої форми.

Насамперед розкриття інформації відбувається під час подання звітів про контрольовані операції. Вважаємо, що саме звіт про контрольовані операції є основою для проведення у подальшому будь-яких аналізів отриманої інформації, оскільки в ньому акумулюється зведена інформація про всі види господарських операцій, які набули статусу контрольованих, у розрізі всіх контрагентів суб'єкта господарювання. Фактично це самостійне визнання операцій як такими, що підпадають під контроль за трансфертним ціноутворенням, що беззаперечно спричинить їх подальший деталізований аналіз.

Статистичні дані свідчать про активізацію зовнішньоекономічної діяльності національних корпорацій упродовж останніх років [5]. Так, у цілому по Україні щорічно кількість підприємств, які звітують про контрольовані операції протягом дев'ятирічного періоду, не перевищувала 3 тисяч осіб, проте суми, на які здійснюються відповідні контрольовані операції, щороку вимірюються трильйонами гривень. Їх розмір поступово зростає (табл. 1).

Таблиця 1– Зведені дані про контрольовані операції за 2013–2021 роки

Звітний рік	Кількість юридичних осіб, тис.	Сума контрольованих операцій, трлн грн
2013	2,5	1,1
2014	2,0	3,6
2015	2,9	1,5
2016	2,8	2,4
2017	2,1	1,5
2018	2,4	2,4
2019	2,4	2,6
2020	2,3	2,5
2021	2,3	3,6
РАЗОМ		21,2

Джерело: складено автором за даними [6].

Отже, з часу впровадження в Україні податкового контролю за трансфертним ціноутворенням платниками самостійно розкрито інформацію щодо операцій, які набули статусу контрольованих операцій та є об'єктом контролю за трансфертним ціноутворенням, на понад 21,2 трлн грн. Крім зазначеного, за результатами 2021 року, найбільшу питому вагу в загальному обсязі контрольованих операцій займають операції з товарами – 46 % (зокрема із сировинними – 19 %) та банківські послуги – 41 %. Інші категорії операцій мають значно меншу частку, зокрема послуги – 6 %, фінансові послуги – 4 %, операції з цінними паперами – 2 % тощо – 1 % [6].

У розрізі країн 2021 року контрольовані операції здійснювались переважно із резидентами, які зареєстровані в Швейцарській Конфедерації (21 %), Республіці Австрія (20 %), Французькій Республіці (15 %), Об'єднаних Арабських Еміратах та Сполучених Штатах Америки (по 4 %) [6].

Розглянемо особливості подання та заповнення звітів про контрольовані операції детальніше. Зазначимо, з часу запровадження

податкового контролю за трансфертним ціноутворення в Україні законодавство декілька разів змінювало граничні терміни для подання звітів про контрольовані операції за попередній звітний період та на сьогодні – це до 1 жовтня року, наступного за звітним. Уже сформовано практику, коли значна кількість платників не зволікають із поданням звітів до контролюючих органів. Податкове законодавство передбачає значні штрафні санкції як за неподання, так і за несвоєчасне подання звітів.

Особливістю подання звіту є те, що він подається засобами електронного зв'язку в електронній формі з дотриманням вимог закону щодо електронного документообігу та електронного цифрового підпису. Тобто не передбачено подання звіту на паперових носіях.

З метою забезпечення повноти відображення інформації у звіті про контрольовані операції зазначається інформація про всі контрольовані операції, здійснені платником податків у звітному періоді з можливістю їх ідентифікації. Форма звіту є уніфікованою, її та Порядок складання затверджено наказом Міністерства фінансів України від 18.01.2016 № 8 «Про затвердження форми та Порядку складання Звіту про контрольовані операції» із змінами. Звіт складається із заголовної, основної частин, додатка, що містить відомості про особу, яка бере участь у контрольованих операціях, та самі контрольовані операції, інформації до додатка, що є невід'ємною частиною звіту, про пов'язаних осіб [7].

За загальним правилом, у разі якщо платником податку виявлено, що у раніше поданому звіті про контрольовані операції інформація надана не повним обсягом, містить помилки або недоліки, такий платник податків має право подати: новий звіт до закінчення граничного строку подання звіту про контрольовані операції за такий самий звітний період або уточнюючий звіт у разі його подання після закінчення граничного строку для відповідного звітного періоду. Новий та уточнюючий звіти повинні містити повну інформацію про контрольовані операції за звітний рік, як передбачено під час

складання основного звіту. Тобто за умови подання нового або уточнюючого звіту платник ще раз відображає повну інформацію щодо всіх контрольованих операцій, здійснених у відповідному звітному періоді: і ті, що потребують уточнення, і ті, які його не потребують.

Заповнення заголовної частини звіту про контрольовані операції передбачає своєрідну уніфікацію звітного періоду, тому допущення помилки є неприпустимим. У заголовній частині наводяться дані про платника податків, який подає звіт, що включає такі показники: повне найменування, код ЄДРПОУ, вид економічної діяльності, податкову адресу, найменування контролюючого органу, де платник перебуває на обліку.

В основній частині звіту наводяться загальні відомості про контрольовані операції з різними контрагентами, здійснені протягом звітного року. При цьому контрагенти ідентифікуються відповідно до коду таких осіб, так і цифрового коду країни. Так, графа 1 загальних відомостей про контрольовані операції передбачає заповнення наростаючим порядковим номером рядка при їх додаванні у таблицю залежно від кількості контрагентів – сторін контрольованих операцій. У графі 2 зазначається повне найменування особи – сторони контрольованої операції, що зазначено у контракті / договорі. У разі наявності у платника податків протягом звітного періоду більше одного контрагента, які є сторонами контрольованих операцій, вони зазначаються в таких рядках таблиці у довільному порядку.

Обов'язково конкретизується кількість додатків до звіту, що повинно відповідати кількості осіб – сторін контрольованих операцій.

У разі здійснення господарських операцій із придбання (продажу) товарів (робіт, послуг) з пов'язаними особами – нерезидентами із залученням непов'язаних осіб зазначається повне найменування нерезидента – пов'язаної особи. У спеціально відведених графах зазначається код нерезидента – сторони контрольованої операції, встановлений у країні його реєстрації, та вартісний показник загальної суми контрольованих операцій платника податків з кожним контрагентом протягом звітного періоду згідно з даними бухгалтерського обліку платника.

Отже, в основній частині звіту платником самостійно наглядно відображається, з якими контрагентами – нерезидентами він здійснив транскордонні операції та на яку загальну суму. Порядок заповнення загальних відомостей звіту не передбачає особливостей щодо сортування контрагентів, наприклад за зростанням чи спаданням суми контрольованих операцій, або за алфавітом. Головне – ні про кого не забути та відобразити повну загальну суму контрольованих операцій з відповідним контрагентом. Водночас детальну інформацію про сутність, характеристики таких контрольованих операцій у розрізі кожної особи, що бере участь у контрольованих операціях, платник зазначає вже у додатках до звіту. Зазначимо, що у Порядку наводиться достатньо інформації щодо вимог до заповнення додатка до звіту. Так, вкотре наголошується, що додаток заповнюється окремо щодо кожної особи, яка бере участь у контрольованій операції.

Водночас є вимога, що порядковий номер Додатка має збігатися з порядковим номером, зазначеним у графі 1 Загальних відомостей про контрольовані операції основної частини звіту щодо відповідної особи – сторони контрольованої операції. Кількість додатків має дорівнювати останньому порядковому номеру особи – сторони контрольованої операції, зазначеної у цій графі. У службовому полі «номер порції» зазначається номер порції Додатка від 01 до 99. Кількість записів у порції становить не більше ніж 20 тисяч записів. Хочемо наголосити, що додаток є одним цілим, у якому наводяться дані за такими двома напрямками: відомості про особу, яка бере участь у контрольованих операціях, та відомості про контрольовані операції. Під час заповнення даних у додатку до звіту щодо відомостей про контрольовані операції допускається сумарне наведення даних.

Окремі вимоги щодо розкриття інформації про пов'язаність осіб також передбачені у Порядку та виокремлюються для юридичних, фізичних осіб та для утворень без статусу юридичної особи.

Зазначимо, що під час проведення форумів та семінарів з трансфертного ціноутворення платникам податків завжди надаються рекомендації щодо самоконтролю, однією із яких є те, що після відображення всіх показників необхідно ще раз перевірити та співставити: загальний вартісний показник усіх контрольованих операцій, зазначених у Додатку, який має збігатися з вартісним показником основної частини звіту. Зауважу, що і на сьогодні ще залишаються поодинокі запитання щодо складання звітів про контрольовані операції, а саме в частині правильності повноти відображення контрольованих операцій, її ідентифікації, підстав віднесення господарських операцій до контрольованих тощо.

Отже, самостійне розкриття інформації щодо здійснених контрольованих операцій, що зазначається підприємствами у звітах про контрольовані операції, дає змогу ідентифікувати такі операції та здійснити узагальнення статичної інформації для подальшого визначення найбільших напрямів зовнішньоекономічних потоків, які беззаперечно можуть впливати на формування бази оподаткування в середині країни.

Другим, відносно новим способом розкриття інформації є подання платником суттєво важливих даних щодо материнської компанії міжнародної групи компаній, до якої входить такий платник – резидент України. Розкриття інформації щодо належності до певної міжнародної групи компаній є вкрай важливою інформацією, оскільки дозволяє не лише ідентифікувати таку належність, але і співставляти динаміку розвитку прибутковості підприємства порівняно із загальним показником прибутковості міжнародної групи компаній. Беззаперечним є те, що збитковість асоційованого підприємства на фоні зростання прибутковості транснаціональної компанії є серйозним приводом для трансфертного контролю. Форму повідомлення про участь у міжнародній групі компаній та порядок його подання затверджено наказом Міністерства фінансів України від 31.12.2020 № 839, який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 4 березня 2021 року за № 278/35900 [8].

Повідомлення повинно містити таку інформацію:

а) дані щодо материнської компанії міжнародної групи компаній, до якої входить платник податків, зокрема, назву, державу (територію) резидентства, адресу реєстрації, реєстраційний номер (номери), присвоєні материнській компанії в державі (на території) її реєстрації, код (коди) материнської компанії як платника податків у державі (на території) її реєстрації;

б) дані щодо юридичної особи, яка є уповноваженим учасником міжнародної групи компаній на подання звіту у розрізі країн міжнародної групи компаній, до якої входить платник податків (у разі наявності такої юридичної особи), зокрема її назву, державу (територію) податкового резидентства, адресу реєстрації, реєстраційний номер (номери), присвоєні уповноваженій особі в державі (на території) її реєстрації, код (коди) як платника податків у державі (на території) її реєстрації, або інформацію про те, що група не зобов'язана подавати звіт у розрізі країн міжнародної групи компаній відповідно до законодавства інших країн;

в) дату, яка є останнім днем фінансового року, за який готується консолідована фінансова звітність міжнародної групи компаній, а у разі, якщо така звітність не готується, – дату закінчення фінансового року відповідно до внутрішніх положень материнської компанії міжнародної групи компаній;

г) інформацію щодо розміру сукупного консолідованого доходу міжнародної групи за фінансовий рік, що передує звітному, розрахованого згідно зі стандартами бухгалтерського обліку, які застосовує материнська компанія групи.

Зазначимо, що основним критерієм для подання повідомлення про участь у міжнародній групі компаній є здійснення контрольованих операцій. Тобто, якщо платник здійснив 2021 року контрольовані операції, такий платник одночасно із розкриттям інформації про зміст контрольованих

операцій повинен розкрити дані щодо материнської компанії та сукупного консолідованого доходу міжнародної групи компаній за фінансовий рік, що передує звітному. Як і звіт про контрольовані операції, повідомлення подається до 1 жовтня року, що настає за звітним.

Варто звернути увагу, що Повідомлення формується із застосуванням схеми даних за правилами eXtensibleMarkupLanguage (XML) та складається із таких невід'ємних частин та розділів:

а) заголовна частина («Загальні відомості») – містить загальні відомості про Повідомлення, платника податків, який подає звіт, найменування МГК, обраний материнською компанією такої групи звітний період (фінансовий рік) для цілей бухгалтерського обліку, суму сукупного консолідованого доходу МГК за такий період;

б) основна частина, яка складається із таких розділів:

розділ I «Відомості щодо материнської компанії міжнародної групи компаній, до якої входить платник податків», в якому зазначається інформація щодо материнської компанії МГК, до якої входить платник податків;

розділ II «Відомості щодо учасника міжнародної групи компаній, уповноваженого материнською компанією на подання звіту в розрізі країн», в якому зазначаються відомості щодо учасника МГК, якого материнська компанія уповноважила на підготовку та подання звіту у розрізі країн (у разі делегування таких повноважень материнською компанією);

розділ III «Інформація щодо країн, відповідно до законодавства яких міжнародна група компаній не подає звіт у розрізі країн», в якому зазначається перелік держав (територій), в яких група не зобов'язана подавати звіт у розрізі країн відповідно до чинного законодавства таких держав (територій).

Повідомлення містить графи (елементи), які є обов'язковими, необов'язковими, або заповнення яких може бути обов'язковим за певних умов. Кожна графа форми Повідомлення визначає відповідний елемент

Повідомлення, створеного у форматі XML на основі XML – схеми Повідомлення. Обов'язкові графи підлягають автоматичній перевірці контролюючим органом на предмет їх наявності та повноти заповнення під час прийняття Повідомлення з метою інформування платника податків про виявлені помилки та невідповідності XML – схеми Повідомлення.

Аналогічно звіту про контрольовані операції, у разі якщо платник виявив помилки чи недоліки, він має право подати нове або уточнююче повідомлення про участь у міжнародній групі компаній та виправити помилки.

Варто також наголосити, що для цілей контролю за трансфертним ціноутворенням міжнародна група компаній – це дві або більше юридичні особи, або утворення без статусу юридичної особи, які є податковими резидентами різних країн та пов'язані між собою за критеріями володіння або контролю так, що, згідно з міжнародними стандартами фінансової звітності або іншими міжнародно визнаними стандартами фінансової звітності, обов'язковою є підготовка консолідованої фінансової звітності або підготовка консолідованої фінансової звітності була б обов'язковою у разі, якщо акції (корпоративні права) однієї з таких юридичних осіб перебували б в обігу на фондовій біржі.

Зазначимо, що вперше повідомлення про участь у міжнародній групі компаній платники подавали за 2020 рік 2021 року, тому звітування повинне поступово набувати звичного характеру.

Водночас, за інформацією Державної податкової служби України, розміщеною за посиланням: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/623242.html>, за результатами звітування за 2021 рік необхідні повідомлення подали не всі платники. Так, повідомлення про участь у міжнародній групі компаній подали 2,2 тисячі платників податків (що становить 94 % від загальної кількості звітів про КО за 2021 звітний рік), з яких 61 % проінформували про належність до міжнародної групи компаній. Основними державами (територіями) податкового резиденства материнських компаній міжнародної

групи компаній є Республіка Кіпр – 22 %, Федеративна Республіка Німеччина – 10 %, Сполучені Штати Америки – 9 %, Французька Республіка – 5 %, Швейцарська Конфедерація, Нідерланди та Україна – по 4 %, Республіка Австрія та Велика Британія – по 3 % та інші країни світу – 36 %.

Отже, за 2021 рік близько 1,3 тисяч компаній, які здійснювали операції, що підпадають під контроль за трансфертним ціноутворенням, належать до міжнародних груп компаній, що беззаперечно повинно враховуватися під час дослідження здійснених операцій. Також потребує встановлення причинно-наслідкового зв'язку неподання окремими платниками повідомлень про участь у міжнародній групі компаній.

Водночас хочемо закцентувати увагу на те, що, оскільки законодавець обмежив пороги для визначення операцій контрольованими залежно від загальної суми операцій та отриманого доходу платником податку, платники з незначними обсягами доходів уникають контролю за трансфертним ціноутворенням та, відповідно, є ризик неотримання державними органами інформації про участь у міжнародних групах компаній від значної кількості підприємств, що належать до таких міжнародних груп компаній.

Третім та четвертим способами розкриття інформації з трансфертного ціноутворення є документація з трансфертного ціноутворення та глобальна документація з трансфертного ціноутворення (майстер-файл). Зауважимо, така документація складається, зберігається за кожний звітний період, проте повинна надаватися у разі надходження запиту контролюючого органу [9].

Зазначимо, що форма документації не встановлена, передбачається лише, що це документ або сукупність документів у довільній формі. Документація з трансфертного ціноутворення повинна містити:

а) дані про особу (осіб), яка є стороною контрольованої операції, та про пов'язаних осіб платника податків. Водночас дані повинні бути такими, що дають змогу ідентифікувати таких пов'язаних осіб (включаючи найменування держав (територій), податковими резидентами яких є такі

особи, код особи, встановлений у державі (країні) їх реєстрації), та розкривати інформацію щодо критеріїв визнання таких осіб пов'язаними;

б) загальний опис діяльності групи компаній, включаючи материнську компанію та її дочірні підприємства, зокрема організаційну структуру такої групи, опис господарської діяльності цієї групи, політику трансфертного ціноутворення, інформацію про осіб, яким платник податків надає місцеві управлінські звіти (назва держави, на території якої такі особи утримують свої головні офіси);

в) опис структури управління платника податків, схема його організаційної структури із зазначенням загальної кількості працюючих осіб та в розрізі окремих підрозділів платника податків станом на дату операції або на кінець звітного періоду;

г) опис діяльності та стратегії ділової активності, що провадиться платником податків, зокрема, економічні умови діяльності, аналіз відповідних ринків товарів (робіт, послуг), на яких проводить свою діяльність платник податків, основні конкуренти;

д) відомості про участь платника податків у реструктуризації бізнесу або передачі нематеріальних активів у звітному або попередньому році з поясненням аспектів цих операцій, що вплинули або впливають на діяльність платника податків;

е) опис контрольованої операції із зазначенням ланцюга постачання (створення вартості) товарів (робіт, послуг) у контрольованій операції. Опис операцій має містити обґрунтування економічної доцільності і наявності ділової мети;

ж) опис товарів (робіт, послуг), включаючи фізичні характеристики, якість і репутацію на ринку, країну походження і виробника, наявність товарного знаку та іншу інформацію, пов'язану з якісними характеристиками;

и) відомості про фактично проведені розрахунки у контрольованій операції (сума та валюта платежів, дата, платіжні документи);

к) чинники, які вплинули на формування та встановлення ціни, зокрема бізнес-стратегії сторін операції (за наявності), які істотно впливають на ціни товарів (робіт, послуг);

л) функціональний аналіз контрольованої операції: відомості про функції осіб, що є сторонами (беруть участь) у контрольованій операції, про використані ними активи, пов'язані з такою контрольованою операцією, та економічні (комерційні) ризики, які такі особи враховували під час здійснення контрольованої операції;

м) економічний та порівняльний аналіз: суму отриманих доходів (прибутку) та/або суму понесених витрат (збитку) внаслідок здійснення контрольованої операції, рівень рентабельності; обґрунтування вибору методу, який застосовано для визначення відповідності умов контрольованої операції принципу «витагнутої руки», фінансового показника, обґрунтування вибору та інформація про зіставні операції (зіставних осіб) і джерела інформації, які використовувалися для аналізу; обґрунтування визначення діапазону рентабельності; опис та розрахунок проведених коригувань;

н) відомості про проведене платником податку самостійне або пропорційне коригування податкової бази та сум податку (у разі його проведення);

п) якщо платник входить до міжнародної групи компаній: копії істотних внутрішньогрупових угод, що впливають на ціноутворення в контрольованій операції; копії договорів про попереднє узгодження ціноутворення, податкових роз'яснень компетентних органів держав (територій), що застосовуються в угодах між учасниками міжнародної групи компаній щодо контрольованої операції і в підготовці яких не брав участі центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику;

р) копія аудиторського висновку щодо бухгалтерської (фінансової) звітності платника податків за звітний період (звітні періоди), за які

подається документація з трансфертного ціноутворення (якщо його наявність є обов'язковою для платника податків);

с) копії договорів (контрактів) та будь-які доповнення до них, за якими здійснювалася контрольована операція.

При цьому запит про надання документації може бути надісланий не раніше 1 жовтня року, що настає за календарним роком, в якому таку операцію було здійснено. Зауважимо, що у разі подання платником податків документації з трансфертного ціноутворення, яка не містить інформацію повним обсягом або містить неналежне обґрунтування відповідності умов контрольованої операції принципу «витягнутої руки», контролюючий орган надсилає такому платнику податків запит з вимогою додатково подати необхідну інформацію.

Щодо глобальної документації з трансфертного ціноутворення (майстер-файл) зазначимо.

Особливістю є те, що не всі суб'єкти господарювання, які перебувають під контролем за трансфертним ціноутворенням, отримують запити про отримання такої документації. Запит про надання глобальної документації з трансфертного ціноутворення може направлятися виключно платнику податків, що входить до складу міжнародної групи компаній, якщо сукупний консолідований дохід міжнародної групи компаній за фінансовий рік, що передуює звітному року, розрахований згідно зі стандартами бухгалтерського обліку, які застосовує материнська компанія міжнародної групи компаній, дорівнює або перевищує еквівалент 50 мільйонів євро.

Проте цей запит може бути направлений не раніше дванадцяти місяців і не пізніше тридцяти шести місяців з дати закінчення фінансового року, встановленого міжнародною групою компаній, до якої належить такий платник податків. А у разі відсутності відомостей про встановлений міжнародною групою компаній фінансовий рік – не раніше дванадцяти місяців і не пізніше тридцяти шести місяців після закінчення звітнього року.

При цьому вона має бути надана платником податків протягом 90 календарних днів з дня отримання запиту.

Законодавчо встановлено, що якщо в Україні зареєстровані два та більше платників податків, що входять до складу однієї і тієї ж міжнародної групи компаній, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, направляє запит про надання глобальної документації з трансфертного ціноутворення (майстер-файлу) лише одному з таких платників податків за своїм вибором. У разі порушення таким платником податків терміну надання документації контролюючий орган має право направити запит про надання глобальної документації з трансфертного ціноутворення (майстер-файлу) за той самий період іншому платнику податків, що входить до складу тієї самої міжнародної групи компаній. При цьому перший платник податків не звільняється від виконання обов'язку з надання глобальної документації з трансфертного ціноутворення (майстер-файлу).

Глобальна документація з трансфертного ціноутворення (майстер-файл) – сукупність документів або єдиний документ, складений у довільній формі, що має містити інформацію про:

а) організаційну структуру міжнародної групи компаній (у вигляді графічної схеми) із зазначенням осіб, які є учасниками міжнародної групи компаній, їх організаційно-правових форм, структуру власності (із зазначенням часток володіння) та держави і території, у яких зазначені особи здійснюють свою діяльність;

б) загальний опис діяльності міжнародної групи компаній, що включає в себе: опис ключових факторів, що впливають на фінансовий результат міжнародної групи компаній; опис ланцюгів постачання та утворення вартості найбільших за показником виручки міжнародної групи компаній п'яти товарів (робіт, послуг), а також ланцюгів постачання будь-яких інших товарів (робіт, послуг, інших об'єктів цивільних прав), частка яких становить

більше 5 відсотків виручки міжнародної групи компаній за фінансовий рік, і основних географічних ринків, на яких реалізуються (виконуються, надаються) зазначені товари (роботи, послуги); перелік та стислий опис суттєвих договорів з надання (отримання) послуг, робіт, укладених між учасниками міжнародної групи (крім договорів, пов'язаних з проведенням науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт), зокрема опис функціональних можливостей основних учасників міжнародної групи, задіяних у наданні таких послуг, робіт, політики з трансфертного ціноутворення щодо розподілу вартості послуг та визначення цін на оплату внутрішньогрупових послуг; стислий функціональний аналіз діяльності учасників міжнародної групи компаній, що мають суттєвий вплив на фінансовий результат цієї групи, зокрема опис основних функцій, що виконуються, активів, які використовуються, економічних (комерційних) ризиків, що приймаються; інформацію про основні угоди щодо реструктуризації бізнесу, придбання та відчуження активів, що відбувалися протягом фінансового року;

в) нематеріальні активи, які використовуються міжнародною групою компаній у своїй діяльності: опис стратегії розвитку міжнародної групи компаній щодо розробки, володіння і використання нематеріальних активів, зокрема, розміщення основних науково-дослідних центрів і органів управління ними; перелік та опис нематеріальних активів (груп нематеріальних активів), що мають істотний вплив на ціноутворення компаній міжнародної групи, із зазначенням учасників такої міжнародної групи компаній, які володіють такими активами на праві власності або іншому праві (користування, володіння та/або розпорядження); перелік суттєвих договорів, пов'язаних з нематеріальними активами, укладених між учасниками міжнародної групи компаній, а саме: ліцензійних угод, домовленостей щодо покриття витрат, основних угод щодо надання науково-дослідних послуг; опис політики трансфертного ціноутворення міжнародної

групи компаній щодо проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт і нематеріальних активів; опис суттєвих операцій з передачі нематеріальних активів між учасниками міжнародної групи компаній протягом відповідного фінансового року із зазначенням назв таких учасників, держав реєстрації та юрисдикцій, де вони провадять свою діяльність, компенсацій, що здійснювалися у звітному (податковому) періоді, та рівня винагород (компенсаційних виплат), пов'язаних з такою передачею;

г) фінансову діяльність міжнародної групи компаній, зокрема: загальний опис, яким чином фінансується така група, включаючи інформацію про фінансування, залучене від осіб, які не є учасниками міжнародної групи компаній; зазначення усіх учасників міжнародної групи компаній, що здійснюють централізовану внутрішньогрупову фінансову діяльність для учасників цієї групи, з інформацією щодо держав (територій), які є місцем реєстрації таких учасників, та/або місця знаходження органу їх управління; загальний опис політики трансфертного ціноутворення щодо фінансування учасників міжнародної групи компаній;

д) консолідовану фінансову звітність міжнародної групи компаній за останній фінансовий рік, а у разі її відсутності – іншу консолідовану звітність, підготовлену для управлінських, податкових або інших цілей;

е) перелік і стислий опис існуючих односторонніх договорів про попереднє узгодження ціноутворення, податкових роз'яснень компетентних органів держав (територій), які застосовуються в угодах між учасниками міжнародної групи компаній і пов'язані з розподілом доходів між державами (територіями).

Як документація з трансфертного ціноутворення, так і глобальна документація з трансфертного ціноутворення (майстер-файл), повинні подаватися державною мовою в паперовому вигляді або в електронній формі з дотриманням вимог законів України «Про електронні документи та електронний документообіг» і «Про електронні довірчі послуги». У разі

подання разом із документацією документів, викладених іноземною мовою, платник податків одночасно подає переклад таких документів державною мовою. Проте законодавчо не вимагається засвідчення автентичності перекладу документації з трансфертного ціноутворення та глобальної документації з трансфертного ціноутворення (майстер-файл) державною мовою.

Значення вартісних показників глобальної документації можуть зазначатися у валюті, в якій материнська компанія міжнародної групи компаній становить консолідовану фінансову звітність.

У разі отримання неповної інформації платник може отримати додатковий запит, відповідь на який з повним пакетом інформації направляється протягом 30 календарних днів з дня отримання запиту.

П'ята форма розкриття інформації поширюватиметься на досить обмежену кількість підприємств, оскільки вона стосуватиметься резидентів України, які належать до міжнародної групи компаній із значним розміром сукупного консолідованого доходу. У випадку відповідності встановленим ознакам платник зобов'язаний буде подати звіт у розрізі країн міжнародної групи компаній. Форма звіту затверджена наказом Міністерства фінансів України від 14 грудня 2020 року № 764, який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 4 лютого 2021 року за № 155/35777. Звіт подається виключно в електронній формі з дотриманням вимог законів України «Про електронні документи та електронний документообіг» та «Про електронні довірчі послуги» [10].

Акцентуємо на критеріях – звіт у розрізі країн міжнародної групи компаній подаватиметься у разі, якщо сукупний консолідований дохід міжнародної групи компаній перевищує еквівалент 750 мільйонів євро та за наявності однієї із таких обставин: платник податків є материнською компанією міжнародної групи компаній; материнська компанія міжнародної групи компаній уповноважує платника податків – резидента України на

подання звіту у розрізі країн до контролюючого органу; відповідно до вимог законодавства місцезнаходження материнської компанії міжнародної групи компаній подання звіту від такої міжнародної групи компаній не вимагається, і при цьому материнська компанія такої групи не уповноважує іншого учасника міжнародної групи на подання звіту в іншій іноземній юрисдикції, де передбачене його подання; між Україною та відповідною іноземною юрисдикцією розташування материнської компанії міжнародної групи компаній або іншого учасника цієї групи, уповноваженого материнською компанією такої групи на подання звіту у розрізі країн, підписаний міжнародний договір, що передбачає можливість здійснення обміну податковою інформацією, але не набув чинності порядок обміну звітами у розрізі країн або наявні факти систематичного невиконання такого порядку.

Звіт у розрізі країн міжнародної групи компаній містить інформацію в розрізі кожної юрисдикції, у якій зареєстрований учасник міжнародної групи компаній або в якій міжнародна група компаній здійснює свою діяльність, зокрема, але не виключно: а) назву держави (території), відповідно до законодавства якої учасник міжнародної групи компаній заснований, та держави (території), резидентом якої він є; б) загальну суму доходів (виручки) за фінансовий рік, за який складається звіт у розрізі країн, зокрема з розбивкою на суму доходів (виручки) відповідно до угод, укладених учасниками цієї міжнародної групи компаній і пов'язаними особами, та суму доходів (виручки) за угодами з непов'язаними особами; в) суму прибутку (збитку) до оподаткування за фінансовий рік, за який складається звіт у розрізі країн; г) суму сплаченого податку на прибуток підприємств (корпоративного податку) або його аналога у фінансовому році, за який складається звіт у розрізі країн; д) суму нарахованого податку на прибуток підприємств (корпоративного податку) або його аналога за фінансовий рік, за який складається звіт у розрізі країн; е) розмір статутного капіталу

(зареєстрованого статутного капіталу) на дату закінчення фінансового року, за який складається звіт у розрізі країн; ж) суму нерозподіленого (накопиченого) прибутку на дату закінчення фінансового року, за який складається звіт у розрізі країн; и) чисельність працівників за фінансовий рік, за який складається звіт у розрізі країн; к) балансову вартість матеріальних активів на дату закінчення фінансового року, за який складається звіт у розрізі країн; л) основні види діяльності, що здійснюються учасниками міжнародної групи компаній [11].

Наголошуємо, що звіт, поданий платником податків, є об'єктом автоматичного обміну податковою та фінансовою інформацією. Він формується із застосуванням схеми даних за правилами eXtensibleMarkupLanguage (XML). XML-схема Звіту ґрунтується на вимогах Country-by-Country Return XML Schema (v2.0), яка затверджена Організацією економічного співробітництва та розвитку.

Поряд із цим зауважимо, що за повідомленням ДПС, розміщеним на офіційному вебпорталі 30.03.2023 за посиланням: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/665595.html>, на сьогодні підстав подавати Звіт у розрізі країн міжнародної групи компаній у платників податків ще не виникло, оскільки для цілей пункту 53 підрозділу 10 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України Багатостороння угода МСАА СбС ще не вважається укладеною. Крім того, наголошено, що Верховною Радою України 27.03.2023 на підпис Президенту України направлено Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо імплементації міжнародного стандарту автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки», яким передбачені зміни до вказаного пункту щодо першого звітного періоду для подання зазначеного звіту. Зокрема, передбачається, що лише платникам податків, які є материнськими компаніями міжнародної групи компаній в Україні, вперше необхідно буде подати цю звітність за фінансовий рік, який закінчується у періоді з 1 січня до 31 грудня 2022 року.

Для інших випадків законопроект передбачає подання Звіту у розрізі країн міжнародної групи компаній за фінансовий рік, який розпочинається у періоді з 1 січня до 31 грудня року, в якому Багатостороння угода щодо СвС набрала чинності щонайменше з однією іноземною юрисдикцією – стороною Багатосторонньої угоди щодо СвС, яка є партнером України щодо автоматичного обміну інформацією [11; 12].

Висновки. Отже, проведеним аналізом встановлено, що для платників податків, які підпадають під контроль за трансфертним ціноутворенням, законодавчо встановлено обов'язок для самостійного розкриття інформації не лише про всі здійснені зовнішньоекономічні операції, але і про належність такого платника до міжнародної групи компаній, що призводить до більш прозорості діяльності транснаціональних компаній. Така отримана інформація дозволить державним органам своєчасно оцінювати проведені транскордонні операції та виявляти можливі ризики відсутності ділової мети і виведення прибутків з-під оподаткування з нашої країни. Водночас формування практики із самостійного розкриття платниками податків інформації у звіті у розрізі країн міжнародної групи компаній ще попереду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кужелєв М. О., Сиволап І. М. Моніторинг контрольованих операцій як елемент контролю за трансфертним ціноутворенням. *Ефективна економіка*. 2021. № 10. URL : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=9425>
2. Реформування податкової системи України: сучасні виклики та орієнтири : монографія / за заг. ред. П. В. Пашка, Л. Л. Тарангул. Київ : Новий друк, 2015. 570 с.
3. Kuzheliev M., Nechyporenko A. Financial resources of public sector of economy in ensuring realization of financial policy of the country. Association agreement: driving integrational changes : collective monograph / edited by R. Iserman, M. Dei, O. Rudenko, Y. Tsekhmister, V. Lunov. Accent Graphics Communications Chicago, Illinois, USA, 2019. P. 374–385.

4. Плахотнюк В. В. Роль податків у розвитку регіонів. *Фіскальна політика в умовах макроекономічної стабілізації* : збірник матеріалів V науково-практичного інтернет-семінару, м. Ірпінь, 24 лютого – 6 березня 2020 р. Ірпінь : НДІ фіскальної політики, 2020. С. 44–47.

5. Кужелєв М. О., Сиволап І. М. Методи встановлення відповідності умов контрольованих операцій принципу «втягнутої руки». *Економічний вісник університету*. 2022. № 54. С. 144–149. URL : <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-54-144-149>

6. Офіційний сайт Державної податкової служби України. URL : <https://tax.gov.ua/>

7. Про затвердження форми та Порядку складання Звіту про контрольовані операції : наказ Міністерства фінансів України від 18.01.2016 № 8. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0187-16#Text>

8. Про затвердження форми та Порядку складання Повідомлення про участь у міжнародній групі компаній : наказ Міністерства фінансів України від 31.12.2020 № 839. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0278-21#Text>

9. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/card2#Card>

10. Про затвердження форми та Порядку заповнення Звіту в розрізі країн міжнародної групи компаній : наказ Міністерства фінансів України від 14.12.2020 № 764. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-21#Text>

11. Кругляк В., Курілов Є. Звіт у розрізі країн. *Офіційно про податки* : вісник. 2021. URL : <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100023248-zvit-u-rozrizi-krayin-khto-koli-i-dlya-chogo-nadaye-tyu-informatsiyu>

12. Мішин М. Трансфертне ціноутворення за правилами 2020 року. 2020. URL : <https://kpmg.com/ua/uk/blogs/home/posts/2020/06/transfertne-tsinoutvorennya.html>

REFERENCES

1. Kuzheliev, M. & Syvolap, I. (2021). Monitoring of controlled operations as an element of control for transfer pricing. *Efektivna ekonomika*. Vol. 10. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9425>
2. Reformuvannia podatkovoi systemy Ukrainy: suchasni vyklyky ta oriientyry [Reforming the Ukrainian Tax System: Current Challenges and Benchmarks]. Kyiv : TOV «Novyi druk», 2015. 570 s.
3. Kuzheliev, M., & Nechyporenko, A. (2019). Financial resources of public sector of economy in ensuring realization of financial policy of the country. Association agreement: driving integrational changes. Accent Graphics Communications Chicago, Illinois, USA, pp. 374–385.
4. Plahotnyuk, V. V. (2020). The role of taxes in the development of regions. *Fiscal policy in conditions of macroeconomic stabilization* : a collection of materials of the 5th Scientific and Practical Internet Seminar, Irpin, February 24 – March 6, 2020. Irpin : NDI fiskal'noyi polityky. P. 44–47.
5. Kuzheliev, M. & Syvolap, I. (2022). Methods of determining compliance with the conditions of controlled operations of the "handout" principle. *University Economic Bulletin*, № 54, pp. 144–149.
6. Official website of the State Tax Service of Ukraine. URL : <https://tax.gov.ua/>
7. About claim of form and Order of stowage of Report on the controlled operations : order of Ministry of Finance of Ukraine from 18.01.2016 № 8. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0187-16#Tet>
8. About claim of form and Order of stowage of Report about participating in the international group of companies : order of Ministry of Finance of Ukraine from 31.12.2020 № 839. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0278-21#Text>
9. Internal Revenue Code of Ukraine from 02.12.2010 № 2755-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/card2#Card>

10. About claim of form and Order of filling of Report in the cut of countries of international group of companies : order of Ministry of Finance of Ukraine from 14.12.2020 № 764. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-21#Text>

11. Krugliak V., Kurilov E. (2021). Report by country. Herald. *Officially about taxes*. URL : <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100023248-zvit-u-rozrizi-krayin-khto-koli-i-dlya-chogo-nadaye-tsyu-informatsiyu>

12. Mishyn M. Transfer pricing according to the rules of 2020. (2020). URL : <https://kpmg.com/ua/uk/blogs/home/posts/2020/06/transfertne-tsinoutvorennya.html>

УДК 332.372:330.342.3(477)

JEL E27, G31

DOI 10.33244/2617-5940.1.2023.113-130

Н. С. Козій,

канд. екон. наук, доцент

e-mail: Globa.nataliya2103@gmail.com

ORCID ID 0000-0001-8230-2974;

Я. І. Герман,

*здобувачка вищої освіти факультету
фінансів та цифрових технологій*

e-mail: yana16german@gmail.com

ORCID ID 0009-0002-5377-5953;

І. Ю. Карманикова,

*здобувачка вищої освіти факультету
фінансів та цифрових технологій,*

Державний податковий університет

e-mail: ilonkakarmanukova@gmail.com

ORCID ID 0009-0005-5968-443

ІНВЕСТИВАННЯ БУДІВНИЦТВА ОБ'ЄКТІВ НЕРУХОМОСТІ ТА ЙОГО ДОХІДНІСТЬ ПІД ЧАС ВІЙНИ

У статті розкрито основні тенденції інвестування будівництва об'єктів нерухомості в Україні під час війни. Наведено можливі ризики інвестування в нерухомість та моделі вкладення коштів. Проаналізовано пропозицію житла протягом 2021–2022 рр. Авторами визначено, що 2022 року через війну критичного спаду в будівництві зазнали тимчасово окуповані території або ті, які потерпають від постійних російських обстрілів. Досліджено тенденції щодо «розмороження» процесу будівництва, зокрема малопозитивні у зв'язку з повномасштабним вторгненням. Висвітлено показники будівельних майданчиків, які відновили свою роботу наприкінці 2022 року. Наведено перспективи та фактори, що передують зростанню місцевого ринку нерухомості в Польщі. У статті проведено порівняльний аналіз вартості квадратного метра на первинному та вторинному ринках в містах Польщі та України. Виокремлено основні проблеми інвестування в будівництво нерухомості та в результаті проведених досліджень визначено перспективи щодо цієї галузі.

Ключові слова: інвестиції, об'єкти нерухомості, дохідність, інвестиційна привабливість, первинна нерухомість, вторинна нерухомість, комерційні приміщення, будівельні майданчики.

N. Kozii,

PhD, Deputy Dean of the Faculty of Finance and Digital Technologies

e-mail: Globa.nataliya2103@gmail.com

ORCID ID 0000-0001-8230-2974;

Y. Herman,

Obtaining higher education of the first (bachelor`s) level of the Department of Public Finance

e-mail: yana16german@gmail.com

ORCID ID 0009-0002-5377-5953;

I. Karmanikowa,

Obtaining higher education of the first (bachelor`s) level of the Department of Public Finance,

State Tax University

e-mail: ilonkakarmanykova@gmail.com

ORCID ID 0009-0005-5968-443

INVESTMENT IN THE CONSTRUCTION OF REAL ESTATE OBJECTS AND ITS PROFITABILITY DURING THE WAR

Housing construction is a key task facing Ukrainian developers as a result of the Russian military aggression. Already today, active shifts are being observed in this area, therefore the issue of possibilities and ways of investing in real estate is gaining relevance and claims to be further developed at an intensive pace. The article reveals the main investment trends in real estate construction in Ukraine during the war. The authors present the possible risks of investing in real estate and investment models. The supply of life during 2021–2022 was analyzed. The authors determined that in 2022, due to the war, the temporarily occupied or those suffering from the Russian invasion experienced a critical decline in construction. In the article, the authors researched the trends regarding the "unfreezing" of the

construction process, in particular, the slightly positive ones in connection with a full-scale invasion. The indicators of construction sites that resumed their work at the end of 2022 are highlighted. The authors provide perspectives and factors leading to the growth of the local real estate market in Poland. The article estimates the cost of a square meter on the primary and secondary markets in Polish cities. The main problems of investing in real estate construction are highlighted, and the prospects for this industry are determined as a result of the conducted research. Conclusions were made that the real estate market, in synergy with other sectors of the economy, occupies a leading place among the factors of Ukraine's post-war recovery. For investors, today there are quite attractive investment conditions, but, at the same time, it should be understood that the risks are higher than ever.

Keywords: *investments, real estate, profitability, investment attractiveness, primary real estate, secondary real estate, commercial premises, construction sites.*

Постановка проблеми. Другий рік повномасштабної війни призвів до максимальної ризикованості і нестабільності у прибутковості, тобто до критичного зниження інвестиційної привабливості України в усіх сферах. Але навіть за таких умов життя продовжується і нам необхідно будувати всю свою подальшу діяльність з урахуванням сусідства з країною-агресором. Потреби населення та інтереси суб'єктів фінансового ринку – це фактори, які обумовлюють існування ринку нерухомості. Сьогодні, в умовах військової агресії, інтерес до комерційної нерухомості та землі, зрозуміло, знизився. Ринок житла не виняток, адже українці вимушені жити в умовах нестабільності та невпевненості у завтрашньому дні. Але навіть у таких умовах цілком реально розглядати варіант купівлі житла. Тому питання визнання та оцінки інвестиційної нерухомості, особливостей інвестування в умовах кризових ситуацій є актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання нерухомості активно досліджуються вітчизняними та зарубіжними вченими. Активна фаза бойових дій у війні між Україною та Росією висвітлила багато змін на ринку нерухомості, які безпосередньо залежать від хеджування різних класів активів. Труднощі в організації аналізу інвестицій у нерухомість та оцінці ефективності їх утримання розглядалися такими зарубіжними та вітчизняними вченими, як: А. Гой, С. Заражевська, В. Машкін, А. Лупашко, К. Струкова, І. Терехух та ін.

Мета статті. Метою статті є аналіз стану будівництва об'єктів нерухомості, розгляд основних способів та дохідність інвестування в нерухомість в умовах воєнних дій. В основі проведеного дослідження використовують фактори, які впливають на ринок нерухомості.

Виклад основного матеріалу. Для країн з розвинутою ринковою економікою об'єкт нерухомості є стабільним активом та водночас нерухомістю, яка приносить прибуток. Зазначимо, що інвестування в нерухомість – придбання нерухомості або житлових інвестиційних інструментів, метою якого є отримання прибутку. В Україні основний спосіб інвестування – вкладення грошей у нерухомість завдяки надійності таких вкладень і низькому рівню розвитку фондового ринку. Незважаючи на те, що такі вкладення належать до низькоризикових, є «інша сторона медалі», яку варто враховувати:

- по-перше, ціна, яка залежить від попиту та пропозиції, тобто ціни на покупку на орендну плату можуть коливатись і знижуватись, особливо в сьогоднішніх реаліях;
- по друге, кредитна політика банків прямий чинник впливу на вартість. Високий прайс на житло – результат доступних іпотечних кредитів; економічна криза, як сьогодні – результат банкрутства забудовників і падіння цін на нерухомість;
- по-третє, форс-мажорні обставини, які не під силу зупинити. Це і стихійні лиха, і техногенні катастрофи, і війни [3].

Враховуючи ці ризики, у потенційного інвестора є декілька моделей вкладення коштів у нерухомість. Але спочатку зазначимо, що існує багато поглядів на класифікацію інвестування у нерухомість. Так, науковець В. Іваницький класифікує такі інвестиції за речовими, матеріальними властивостями разом з цілями застосування, а для комерційних приміщень та бізнес-центрів застосовує такі ознаки:

- мета використання (комерція та некомерційна нерухомість);
- матеріально-речові ознаки (земельні ділянки, комплекси, будівлі тощо);
- бізнес-центри: найпрестижніші – клас А, нові приміщення – клас В, перебудовані приміщення в офісні будівлі – клас С, приміщення, що потребують капітального ремонту чи розташовані в будівлях, неспеціалізованих для цього – клас D;
- складські будівлі (нові складські приміщення, висота стель яких 5–8 метрів, які реконструйовані та забезпечені необхідним обладнанням, неперебудовані ангари, які не/забезпечені опалюванням [7]).

Найпопулярнішою моделлю на ринку є купівля нерухомості на етапі фундаменту з метою подальшого перепродажу. Рентабельність такого придбання становить близько 30 % від розміру вкладу. За такого інвестування потрібно детально вивчити ринок, історію забудовника, ознайомитися із майбутніми проєктами забудов в обраному районі. Адже, чим вигідніше територіально розташований майбутній ЖК, тим вищою буде його кінцева вартість і популярність серед покупців, але доведеться миритися з більшими ризиками.

Наступний варіант менш ризиковий та націлений на тривалий пасивний дохід – купівля квартири для здачі в оренду. Житло, розташоване поза межами центру, але з розвинутою інфраструктурою, обійдеться інвестору дешевше, але і його оренда коштуватиме менше. Така інвестиція окупиться за 8–10 років. Більш вигідним є інвестиція у квартиру, розташовану у центрі,

якщо поблизу є офісні комплекси, торгові і бізнес-центри, медичні клініки, школи тощо.

Варіант купівлі квартири старого житлофонду для здачі в оренду позбавлений ризиків, але і розраховувати на вдалий перепродаж такої квартири через 5 років абсолютно не варто, оскільки з часом такі квартири лише втрачають у ціні.

Варіант інвестування у комерційну нерухомість має принципово відмінний процес ціноутворення і зовсім інші суми. Офіси, торговельні центри, склади та великі приміщення – це об'ємні капіталовкладення [3]. За вдалого вибору об'єкта така інвестиція приносить на 2–5 % більший дохід на вкладені кошти порівняно з житловою нерухомістю. Капіталовкладення окупається приблизно за 7–10 років.

Для аналізу візьмемо довоєнний період, в якому саме 2021 року пропозиція житла була максимальною. 11,4 млн кв. м житла було введено в експлуатацію, цей показник вперше сягнув такої цифри за 30 років. 2022 рік стартував з такими ж показниками активності. До середини лютого обсяг завершених житлових приміщень становив приблизно п'яту частину запланованого річного обсягу на майбутній рік. Повномасштабне вторгнення РФ на територію нашої країни зупинило роботу всієї галузі. Як наслідок – сумарна площа житла, придатного для експлуатації, становила 7,1 млн кв. м, а це на 38 % менше показника попереднього року [8].

Критичного спаду в будівництві зазнали території, які є тимчасово окуповані або які потерпають від російської навали, що є цілком логічним наслідком. Там обсяги введення в експлуатацію нового житла впали на 70–90 % порівняно з попереднім роком [5]. На територіях, які деокуповані чи не зазнали руйнувань, забудовники намагаються завершити уже розпочаті ЖК, щоб виконати свої зобов'язання перед інвесторами. Про нові проєкти мова поки не заходить. Прикладом є місто Ірпінь та його забудовники, які активно продовжують будівельні процеси після деокупації, серед яких інвестиційна

група «Молодість» ТОВ Відважних тощо. Але тут існує великий нюанс, якщо в довоєнний час інвестиції у фундамент приносили дохід у плюс / мінус 30 % за 3–5 років, як зазначали раніше, то сьогодні покупка нерухомості у забудовника фактично означає його кредитування. У грудні 2021 року українські ціни на нерухомість були максимальними за останні 7 років. У київській новобудові середня ціна за квадратний метр за рік зросла понад на 25 % у гривнях і на 32 % у доларах, при тому, що попит у столиці перевищував пропозицію. Тоді як у лютому 2023 року забудовники змушені переглядати свій прайс через брак коштів. На них впливає і девальвація гривні та подорожчання будматеріалів, і компанії, які готові надавати знижки. Наприклад, повернемося до нерухомості в Ірпені. Актуальні ціни на оренду впали вдвічі, на нові будинки – до 20 %, на ділянки – до 30 %. Оренда 1-кімнатної квартири в регіоні обійдеться 4–6 тисяч гривень, 2–3-кімнатної в діапазоні 7–10 тисяч гривень. Тоді, як ще в січні 2022 вартість однокімнатної квартири стартувала від 9 тисяч гривень. Щодо вторинного ринку, то попит на ньому вищий, але угод не так і багато, оскільки інтереси покупців і власників ідуть у розріз [8]. У звітах Фонду держмайна, як регулятора ринку оціночної діяльності, зокрема і нерухомості, показники продажу житла українцями наприкінці 2022 року на 78 % нижчі, ніж за попередній. А це свідчить про те, що населення не намагається позбутися від своєї власності, і доводить, що цей сегмент ринку не безнадійний навіть сьогодні. А власники житла, не знаходячи покупця для своєї бажаної вартості, пропонують його в оренду [10].

Зазначимо, що оренда житла повертається до позитивних показників і так званої сезонності. Після зими все більше зростає попит на оренду приватних будинків, які є змога обладнати генераторами та дровами та які не залежні від електроенергії, а обладнані газом. Але зростання попиту очікується після перемоги, коли наші громадяни почнуть повертатись з-за кордону.

Єдиного бачення на подальший розвиток подій у цієї галузі у девелоперів немає, оскільки так званого процесу «розмороження» будівництва і суттєвого економічного стрибка до нашої перемоги очікувати не доводиться. Одні вважають за потрібне збереження вільних інвестиційних коштів шляхом їх вкладення в ОВДП чи класичним методом – «збереження під подушкою» до найкращих часів. Інші ж, навпаки, приступають до активних дій і відновлюють будівництво попри всі ризики. На підставі цього розглянемо тенденції, які спостерігаються вже зараз і яких варто очікувати у післявоєнному періоді [7].

По-перше, портрет потенційних покупців кардинально змінено. Здавалося, що в результаті масових руйнувань житлового сектору попиту на нерухомість має бути, але водночас українці зазнають скорочення чи втрати робочих місць разом із заощадженнями. Тобто на значну кількість потенційних покупців розраховувати не доводиться. Якщо розглядати більш безпечні та перспективні на сьогодні райони України – західні, то все теж неоднозначно. До середини 2022 року біженцями був створений короткостроковий ажіотаж на житло, які згодом чи виїхали закордон, чи повернулись додому. Українців, за статусом ВПО, теж не можна розглядати як потенційних інвесторів через об'єктивні причини, яких зазнали вище. І на додаток, будівництво – це нешвидкий процес, який неможливо прискорити навіть за умови, що є покупці, які готові платити тут і сьогодні.

По-друге, основна будівельна сила – чоловіки, значна кількість яких зараз на фронті. Так, за інформацією голови правління ПрАТ «Київміськбуд», з 10 тисяч людей, які брали участь у будівництві 30 житлових комплексів до війни, на початок червня 2022 року вдалось зібрати лише 400–500 осіб [8]. Немало тих, хто був позбавлений роботи, а для працевлаштування на нове місце – потрібні досвід та відповідні знання, на отримання яких теж потрібен час.

По-третє, питання ціни. Станом на 01.02.2022 собівартість будівництва, за розрахунками Мінрегіону, становила 18 тисяч гривень, що дорівнювало

приблизно 720 долларам США. За експертними оцінками ринку, у ціні квадратного метра житлової нерухомості 65 % – це вартість матеріалів, 35 % – роботи. Роботи подорожчали на 10 %, матеріали внаслідок збільшення курсу долара, дефіцитності, зміни та ускладнення логістичних ланцюгів, збільшення вартості палива – щонайменше на 35 %. Тобто у перерахунку, відповідно до нових цін, собівартість може становити близько 700 долларів США. Так, уже «Київміськбуд» оголошує собівартість будівництва з урахуванням підвищення 22–23 тисячі гривень з ПДВ, що відповідатиме приблизно 700 долларам [11].

Акцентуємо увагу, для того щоб виконати зобов'язання перед інвесторами, будівельні майданчики відновили свою діяльність, навіть за умови мінімального попиту. Дані експертів свідчать, що станом на листопад місяць 2022 року в Києві відновили свою роботу 83,7 % майданчиків, тобто 185 з 221 вже працює. По Київській області це 77,5 % будівельних майданчиків (204 з 263). На півдні України активні 75 % проєктів (135 зі 180). Львів є лідером і в цих показниках, там працює 212 будівельних майданчиків, тоді як на початку року всього було зареєстровано 218, а це становить 97,2 %. Деокупація Херсона стала символом віри і для місцевих забудовників, тож на сьогодні і там відновлюються роботи по будівництву [4].

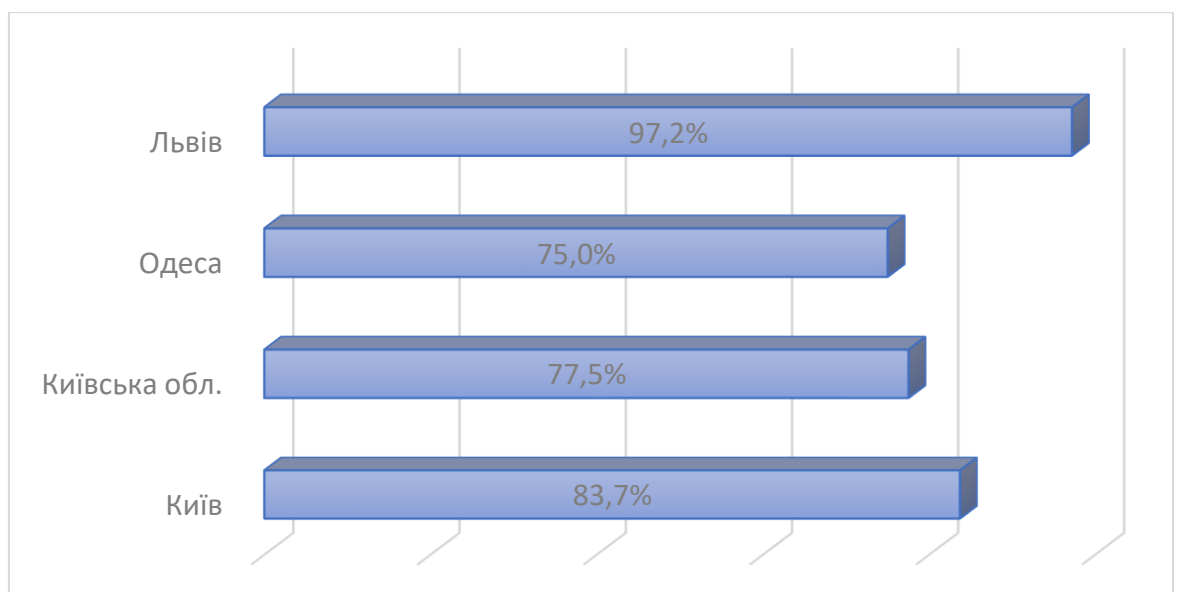

Рисунок 1 – Показники будівельних майданчиків, які відновили свою роботу

Джерело: побудовано авторами на основі [4].

Об'єктивно зазначити, що є і ті учасники ринку, які не відновлять своєї роботи попри те, що вони і перебувають у відносно спокійних регіонах. Такі представники будівництва можуть визнати себе банкрутами, оскільки їх бізнес розрахований на продаж квартир на початкових етапах забудови, тобто вони залежні від пакетних інвесторів. А на сьогодні такі інвестори в меншості. Як наслідок, показники продажів та грошових надходжень у таких компаній або мінімальні, або відсутні.

Стосовно перспектив, то спостерігаємо, що українські забудовники оперативіно реагують на всі виклики часу та впевнені в національній силі. Це дозволяє ринку нерухомості відновлюватись та у майбутньому забезпечить стрімкий розвиток. Оформлених операцій з житлом та комерційними об'єктами стає все більше разом з обсягами юридичної роботи. Порівняно з довоєнним станом інвестування у нерухомість породило більше юридичних ризиків та потребує глибокого аналізу: контрагентів, юридичних схем, динамічного правового регулювання. Зазначимо, що попри все іноземні компанії демонструють значну зацікавленість до України, не лише допомагаючи озброєнням, а й започаткуванням достатньої кількості інвестиційних проєктів. Так, ірландська компанія Kingspan створює будівельний хаб у Західній частині України, вартість інвестування 200 мільйонів доларів. Компанія UFuture цікавиться будівництвом індустріальних парків у Львові, Вінниці та Бучі і планує інвестувати до 20 мільйонів доларів. Але і наші компанії не здають позицій. Наприклад, «Нова Пошта» вже сьогодні вкладає 100 мільйонів доларів у авіакомпанію та інноваційний термінал в Одесі [1]. Також, на підставі усього аналізу, зазначимо, що готельна сфера Західної України зазнала найменш збитків за іншу комерційну нерухомість. Розмір нашої держави та ще більший розвиток внутрішнього туризму, як відповідь на всі військові складнощі, стали вагомим чинником продовження будівництва. Експерти готельного бізнесу висловлюють думку, що саме це є однією з причин, чому інвестиції в український сектор нерухомості відносять до категорії

перспективних із шансами вийти на прибутковість достатньо швидко. А після перемоги наша країна стане економічним центром хабом у Східній Європі та за 5–7 років зможе повернутись до довоєнних показників завдяки іноземним вкладенням [1]. А формування нових категорій покупців у західних областях України прямо впливатиме на повернення ринку у стрій, до яких належать:

- тимчасово переміщені особи, які адаптуються в нових містах, знайдуть себе та матимуть ресурси для здійснення операцій з нерухомістю;
- працівники компаній, які були релоковані;
- бажання інвесторів мати житло саме на Заході України, враховуючи всю безпековість;
- у цілому акцент інвестування буде змінений на користь західних регіонів, адже отримати ліквідний актив та прибуток можливо за умови безпеки.

Питання відновлення ринку нерухомості в регіонах, де ведуться запеклі бої та які фактично знищені, залежатиме від впевненості місцевого населення, наприклад таких, як херсонські забудовники.

За оцінкою деяких експертів, найліквіднішими сьогодні є об'єкти класу бізнес та комфорт +, тобто проекти, які мають на своїй території власні паркові зони, місця для спорту та активностей. Покупці сьогодні прагнуть отримати не лише квадратні метри, а і певний стиль життя, який поєднує в собі всі соціальні аспекти для комфортного життя різних соціальних груп на спільній території. Спеціалісти наголошують, що, крім цих характеристик, необхідно детально ознайомитись з будівельною динамікою, яка має бути не менше 7–8 % загального ступеня готовності на місяць, і це, враховуючи війну. Варто орієнтуватись, що в теплі періоди року цей показник означає мінімум один поверх моноліта [6]. Після будівельних показників необхідно вивчати і юридичну чистоту об'єкта:

- історія процесу відчуження / виділення земельної ділянки та її цільове призначення (за умови призначення заводів чи рекреаційних

зон, ймовірно, у якийсь момент будівництво ЖК буде зупинено в судовому порядку);

- дозвіл на будівництво;
- наявність довготривалого договору оренди без можливостей майбутніх добудов (наприклад, 2024 рік – закінчується термін його дії, а у 2023 там можуть щось добудувати).

Зі свого боку Мінфін пояснює, що проблемних забудовників можна визначити через аналіз його платоспроможності та судову історію, тобто конфлікти, учасником яких він є, та відповідальність, за яку може понести. Це може бути і заморозка активів, внесення до санкційних списків, звинувачення у відмиванні коштів. Вітчизняний ринок має багато прикладів, серед яких столичні забудовники, які не змогли добудувати свої об'єкти через блокування рахунків у Латвії. Або коли терміни здачі об'єкта були значно затягнуті через втрату ліквідності за умови відповідання своїм майном за тендерним розглядом. Аналізуючи наступну інформацію про об'єкт будівництва, можна уникнути подальших проблем:

- забудовник та інформація про нього дозволить з'ясувати, чи безпечно вкладати гроші на невизначений термін;
- схема інвестування – надає інформацію про забезпечення зобов'язання забудовника перед інвесторами. Існують інвестиційні сертифікати, в яких майбутня передача права власності досить розмита та чітко не вказані терміни введення в експлуатацію. Тобто за банкрутства забудовника – інвестор залишиться без нічого;
- проєктна документація демонструє чи узгоджено підведення всіх комунікацій від міських комунальних служб, кількість поверхів будівлі та кількість приміщень. Існує ризик, що буде показана одна кількість поверхів, а за фактом збудована та продана більша. Застрахуватись від такої афери складно, оскільки на стадії не добудованого об'єкта квартири не занесені в реєстр нерухомості й інформацію перевірити нереально;

- варто зацентувати увагу на штрафи та пені, які прописані в договорі. Це все може спричинити непередбачені і невиправдані витрати [9].

Зазначається, що наразі існує попит на великі житлові площі, оскільки люди планують жити з родичами, тому рекомендується звертати увагу на середні поверхи, на яких розташовані дво- та трикімнатні квартири [6].

Справедливо зазначити, що військовий конфлікт на території нашої країни має й іншу сторону, він став причиною збільшення попиту на житло країн-партнерів. Так, турецька нерухомість завжди була привабливою для інвесторів усього світу, але сьогодні, через великий потік українців та громадян країни-агресора, які намагаються сховатись від мобілізації, цей показник стрімко збільшився. Це вигідний варіант як довгострокової, так і короткострокової інвестицій, тому що прибуток від здачі житла в оренду перебуває в діапазоні 5–7,5 % річних. Представники аналітичної компанії Turk Home вважають, що 2023 року відбудеться суттєве сповільнення цінової політики, адже лютневі трагічні події через масштабні землетруси безпосередньо вплинули на цей сектор економіки [8].

Щодо наших найближчих сусідів-поляків, то їх місцевий ринок нерухомості є перспективним та останнім часом зростає з максимальною швидкістю. Цьому передували такі фактори:

- за 2022 рік Польща стала осередком українських мігрантів через війну Росії проти України. Це фактор, який стимулює ринок оренди житла, а висока прибутковість впливає безпосередньо на ринок продажу нерухомості;
- політична стабільність та підтримка уряду ринку нерухомості у вигляді пільг, які стимулюють розвиток галузі та приваблюють інвесторів з усіх куточків світу;
- перспективна зміна ставок іпотечного кредитування, яка дозволить запровадити програми кредитування житла на умовах пільг для більшості категорій населення;

— сприятливі макроекономічні прогнози на майбутні роки, а це і швидкі темпи зростання ВВП, заробітних плат, мінімізації безробіття тощо.

Великі міста Польщі (Варшава, Краків, Познань, Вроцлав та Катовице) фіксують зростання прайса і на первинному, і на вторинному ринках нерухомості. У таблиці 1 наведена цінова політика за 1 кв. м для об'єкта нерухомості на перинному та вторинному ринках.

Таблиця 1 – Вартість квадратного метра на первинному та вторинному ринках у містах Польщі

Місто	Ср. варт. за кв. м на 2022 рік (євро)	Прогноз ср. варт. за кв. м на 2023 рік (євро)
<i>Первинна нерухомість</i>		
Варшава	2 900	3 250
Краків	2 350	2 580
Познань	2 200	2 420
Вроцлав	2 230	2 470
Катовице	1 950	2 190
<i>Вторинна нерухомість</i>		
Варшава	2 700	3 050
Краків	2 120	2 350
Познань	1 750	1 960
Вроцлав	1 980	2 130
Катовице	1 950	2 170

Джерело: побудовано авторами на основі [12].

Аналітики Nomium очікують, що вартість нерухомості за здачу в оренду, на кінець поточного року зросте на 7–9 % річних. Проте не варто ігнорувати коливання в політичній та економічній сферах країни, а приймати виважені рішення.

Ще одним надійним та найдохіднішим є ринок нерухомості, беззаперечно наших союзників та партнерів – Великобританії. Постійний попит на квадратні метри забезпечує високий прайс, у середньому відбувається приріст цін на 2–10 % на рік. Фактором такої ситуації є фунт, важливий інструмент диверсифікації для вкладників коштів, оскільки це третя за популярністю валюта в Європі, проте найбільш стабільна. Водночас низький рівень інфляції Великобританії (0,5–1 %) забезпечує захист накопиченого капіталу [2].

Процедура придбання житла в цій країні нічим не відрізняється від українських механізмів. Але необхідно врахувати, що нашим громадянам дозволено інвестувати за кордон максимум 200 тис. € за рік. Експерти виділяють 4 об'єкти, які можна визначити як прибуткову нерухомість: квартири, девелоперські проєкти (процес, який вимагає глибокого пізнання у сферах архітектури, маркетинга, юридичних питань продажів), студентські апартаменти та котеджі-готелі. Як на українському ринку, краще надавати перевагу первинному ринку, який більш затребуваний та ліквідний.

Таблиця 2 – Ліквідні об'єкти нерухомості Великобританії

Типи інвестицій	Житлова нерухомість	Студентські апартаменти	Девелоперські проєкти	Котеджі-готелі
Інвестиційний поріг	від 100 тис.£	від 65 тис. £	від 130 тис. £	від 100 тис. £
Дохідність у фунтах	4–6 %	6–10 %	8 %	від 20 %
Періодичність виплат	щомісяця	щокварталу	щокварталу	наприкінці терміну
Термін повернення інвестицій	5+ років	5+ років	3–10 років	18–30 місяців

Потенційне зростання вартості об'єкта на рік	2–7 %	1–3 %	до 10 %	не застосовується
Ліквідність	висока	середня	висока	не застосовується
Ступінь ризику	низький	середній	середній	високий

Джерело: побудовано авторами на основі [2].

Для придбання нерухомості у цій країні необхідно враховувати, що:

- операція купівлі-продажу без ріелтора (представника компанії) неможлива, адже таке не практикується навіть серед місцевих покупців;
- доходи повинні мати офіційне підтвердження, в іншому випадку банківський рахунок буде заблоковано;
- необхідно буде заплатити податок, з власного доходу необхідно сплатити 18 % плюс 1,5 % податку у разі виведення коштів з України (навіть, якщо нерезидент підпадає під 0 % ставку);
- не варто розраховувати, що після придбання нерухомості вдасться отримати візу або посвідчення на проживання у Великобританії.

Висновки. На підставі вищезазначеного важко переоцінити важливість будівництва для подальшого розвитку та відновлення економіки. Ця галузь взаємопов'язана з іншими галузями, вона стимулює бізнеси і потреби. Але спрогнозувати, коли і як ринок нерухомості відновить свою потужність, хоча б до половини минулорічних показників, складно. Отже, інвестування в будівництво сьогодні є доволі ризикованим рішенням, яке вимагає детального аналізу та психологічної стійкості. Це стосується і рішень щодо вкладення коштів у нерухомість за кордоном. Без допомоги професіоналів навряд чи вдасться обійтись, тому що існує безліч підводних каменів, розібратись з якими буде непросто.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лупашко А. Рекомендації для інвесторів у 2023 році: чи варто інвестувати в нерухомість в Україні. URL : <http://surl.li/ggmfl> (дата звернення: 27.01.2023).
2. Британська нерухомість / вебсайт Міністерства фінансів України. URL : <http://surl.li/hjjhg> (дата звернення: 24.05.2023).
3. Машкін В. Хочу отримувати пасивний дохід. У яку нерухомість інвестувати. URL : <http://surl.li/ggmfo> (дата звернення: 10.06.2022).
4. Продаж та оренда квартир. *Економічна правда*. URL : <http://surl.li/ggmfw> (дата звернення: 28.12.2022).
5. Дослідження ринку нерухомості під час війни від Ernst & Young. *Forbes*. URL : <https://cutt.ly/p7nNPuy> (дата звернення: 13.03.2023).
6. Інвестиції в ЖК Києва. *Informator.UA*. URL : <http://surl.li/hjgvn> (дата звернення: 20.05.2023).
7. Терехух І., Гой А. Теоретичні засади інвестування в нерухомість: підходи та класифікація. *Socially competent management of corporations in behavioral conditions economics*. 2021. С. 224. 25 березня.
8. Струкова К. Ринок нерухомості під час війни: як забудовники простомувались до війни. URL : <http://surl.li/ggmnds> (дата звернення: 24.07.2022).
9. Міністерство фінансів України / офіційний вебсайт. URL : <http://surl.li/hjijr> (дата звернення: 20.05.2023).
10. Фонд Державного майна України / офіційний вебсайт. URL : <https://www.spfu.gov.ua/> (дата звернення: 05.04.2023).
11. Заражевська С. Нерухомість – зірка серед інвестицій у довоєнній Україні. URL : <http://surl.li/ggmeb> (дата звернення: 26.10.2022).
12. Прогноз цін 2023 на нерухомість у Туреччині та Польщі. *Notium*. URL : <http://surl.li/ggmel> (дата звернення: 28.03.2023).

REFERENCES

1. Lupashko A. (2023). Recommendations for investors in 2023: whether it is worth investing in real estate in Ukraine. URL : <http://surl.li/ggmfl>
2. British real estate / Website of the Ministry of Finance of Ukraine. URL : <http://surl.li/hjjhg>
3. Mashkin V. (2023). I want to receive passive income. Which real estate to invest in. URL : <http://surl.li/ggmfo>
4. Sale and rent of apartments. *Economic truth*. URL : <http://surl.li/ggmfw>
5. Ernst & Young Wartime Real Estate Market Research. *Forbes*. URL : <http://surl.li/flkai>
6. Investments in residential housing in Kyiv. *Informer.UA*. URL : <http://surl.li/hjgvn>
7. Terebukh, A. Goy. Theoretical principles of investing in real estate: approaches and classification. *Socially competent management of corporations in behavioral conditions economics*. P. 224.
8. Strukova K. (2023). The real estate market during the war: how the developers prepared before the war. URL : <http://surl.li/ggmnds>
9. Official website of the Ministry of Finance of Ukraine. URL : <http://surl.li/hjijr>
10. Official website of the State Property Fund of Ukraine. URL : <https://www.spfu.gov.ua/>
11. Zarazhevska S. Real estate is a star among investments in pre-war Ukraine. URL : <http://surl.li/ggmeb>
12. 2023 price forecast for real estate in Turkey and Poland. *Homium*. URL : <http://surl.li/ggmel>

УДК 330.341

JEL: O3, I3, P5

DOI 10.33244/2617-5940.1.2023.131-154

В. В. Лаговський,

канд. екон. наук, доцент,

*в. о. завідувача кафедри кібернетики та
прикладної математики*

e-mail: vlagovsky2@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-2154-5427;

О. В. Немировська,

канд. екон. наук, докторант,

*доцент кафедри кібернетики та
прикладної математики,*

Державний податковий університет

e-mail: onemyrovska@gmail.com

ORCID ID 0000-0003-1955-6132

ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ «ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА»

У статті визначено особливості висвітлення процесу цифровізації економіки в науковій літературі. Досліджено розвиток цифрової економіки та її впровадження.

Розглянуто основні цифрові технології та тенденції їх використання в різних галузях та сферах сучасного соціально-економічного середовища, що дозволило з'ясувати, як сильно цифрові технології проникли у всі сфери нашого буття та який вплив вони мають на елементи економічної системи.

Особливу увагу приділено окремим цифровим технологіям та їх застосуванню в економіці, розглянуто проблеми підвищення ефективності функціонування економічних систем за допомогою інструментів інтелектуального аналізу даних.

Проаналізовано діджитал-процеси й охарактеризовано їхню провідну роль в економічному розвитку сучасного суспільства.

Ключові слова: *цифрова економіка, діджиталізація, цифрові технології.*

V. Lagovskyi,

*PhD, Assistant professor,
Head of the Department of Cybernetics
and Applied Mathematics, Faculty of
Finance and Digital Technologies
e-mail: vlagovsky2@gmail.com*

ORCID ID 0000-0002-2154-5427;

O. Nemyrovska,

*PhD, Doctoral student,
Associate professor of Department of
Cybernetics and Applied
Mathematics, Faculty of Finance and
Digital Technologies,
State Tax University
e-mail: onemyrovska@gmail.com*

ORCID ID 0000-0003-1955-6132

EVOLUTION OF THE CONCEPT OF "DIGITAL ECONOMY"

The article identifies the peculiarities of the process of digitization of the economy in the scientific literature. The content of digitalization is revealed in this research.

This article describes the main digital technologies and trends in their use in various industries and spheres of the modern socio-economic environment.

The study advances understanding of penetration of digital technologies into all spheres of our existence and they influence the elements of the economic system.

Considerable attention is paid to key role of sustainable development is smart growth built on knowledge, innovation, and inclusive solutions. The authors trace the process of development the humanistic role of digital technologies in the economy of a socially oriented state.

The article gives a detailed analysis of digitization and their conceptual role in sustainable development. The subject matter of the study is the analysis of digitization in modern society.

The practical significance of the article lies in the possibilities of using the author's conclusions in further scientific research on the problems of the digital economy and in the teaching of theoretical and economic disciplines.

Key words: *digital economy, digitization, digital technologies.*

Постановка проблеми. Удосконалення електронних пристроїв та перехід з аналогового формату на цифровий у сфері комунікацій у другій половині ХХ століття призвели до глобальних змін у всіх сферах людського життя. Взаємодія людей, організація ведення бізнесу, зміна ринку праці сьогодні, в першу чергу, пов'язана з всеосяжним проникненням у наше життя електронних та цифрових пристроїв, нових можливостей в інформаційній сфері, які вони надають людині. Очевидно, що ці зміни мали торкнутися економічної сфери. На початку ХХІ століття склалася ситуація, коли людина стала «заручником» цифрових технологій.

Наукова концепція цифрової економіки з'явилася наприкінці ХХ століття. Цю концепцію вперше сформулював Ніколас Негропonte, американський фахівець у галузі інформації 1995 року у своїй книзі *Being Digital*. Він представив свій варіант переходу людини в економічній сфері до роботи із цифровими даними як основи господарської діяльності. У книзі було описано особливості економіки майбутнього, порівняно з економікою другої половини ХХ століття, зокрема такі, як дистанційність (віртуальність) господарських зв'язків, відсутність паперового ділового обігу, поява віртуальних товарів, робіт, послуг, зміна транспортної інфраструктури, зменшення споживання традиційної сировини.

Революція в галузях інформаційних та цифрових технологій готує прихід нового суспільного ладу, а в ширшому розумінні – нової світової цивілізації, щодо форм якої, переваг та застережень ідуть постійні дискусії між політиками, науковцями, бізнесменами.

Попри це термін «цифрова економіка» не має в літературі чіткого визначення. Однією з основних причин цього є відсутність чіткого та універсального уявлення, які складові повинні бути включені під час вимірювання цифрової економіки. Також причиною того, що ускладнює визначення цифрової економіки, є стрімко мінливий характер технологій. Ті технології, які підприємства та споживачі використовують для виконання завдань чи спілкування, що є актуальними сьогодні, можуть бути застарілими завтра.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Термін «цифрова економіка» (електронна економіка) – Digital Economy з'явився 1995 року одночасно у канадського професора менеджменту Дона Топскотта (Don Tapscott) з університету Торонто [1] і американського інформатика Ніколаса Негропonte (Nicholas Negroponte) [2] й швидко набув поширення, витіснивши на периферію економічної науки такі поняття, як: New Economy, Web Economy, Internet Economy, Network Economy. Цифрова економіка – це економіка, що базується на цифрових комп'ютерних технологіях, але, на відміну від інформатизації, цифрова трансформація не обмежується впровадженням інформаційних технологій, а докорінно змінює бізнес-процеси на базі інтернету та нових цифрових технологій.

Дослідженням сутності поняття «цифрова економіка» займаються вітчизняні науковці, такі як В. Апалькова, С. Веретюк, М. Войнаренко, Л. Кіт, С. Коляденко, В. Пілінський, Л. Скоробогата та інші.

Так, вітчизняні дослідники визначають цифрову економіку через такий тип економіки, який базується на цифрових комп'ютерних технологіях. Зокрема, В. Апалькова «цифровою» називає економіку, що активно абсорбує і застосовує цифрові технології, та зазначає, що вона є найважливішим двигуном інновацій, конкурентоспроможності й економічного розвитку [3].

С. Веретюк, В. Пілінський цифрову економіку розглядають як складову економіки, в якій домінують знання суб'єктів та нематеріальне виробництво [4]. В. Ляшенко, О. Вишневський [5, с. 8] трактують це поняття як збільшення, зростання частки третинного сектору економіки (сфери послуг), появу та зростання нового сектору цифрової економіки та радикальне перетворення всіх трьох секторів.

Зі свого боку С. Коляденко [6] розглядає цифрову економіку як таку, що базується на цифрових комп'ютерних технологіях, як виробництво, продаж і постачання продуктів через комп'ютерні мережі. М. Войнареко, Л. Скоробогата [7] вказують на те, що цифрова економіка – конкретна економічна форма прояву виробництва товарів і послуг, в якій домінують цифрові технології, де інформаційні потоки функціонально залежать від інформаційно-комунікаційних технологій. Л. Кіт [8] вказує, що цифрова економіка передбачає, що всі економічні процеси (за винятком виробництва товару) протікають незалежно від реального світу. Товари та послуги не мають фізичного носія та є «електронними».

Зазначимо, що більшість вітчизняних авторів у своїх дослідженнях описують історію виникнення терміна «цифрова економіка» та роблять прогнози щодо перспектив її подальшого розвитку. Однак дослідженню еволюції теоретичних підходів до визначення поняття «цифрова економіка» у вітчизняній літературі, на нашу думку, не приділено достатньо уваги.

Метою дослідження є формулювання загального уявлення про цифрову економіку шляхом аналізу еволюції цього поняття, представлення її основних сфер охоплення.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні у світі не існує єдиного розуміння такого явища, як цифрова економіка, проте існує значна кількість визначень. Можна стверджувати, що це поняття, як і поняття «цифровизація» (діджиталізація), нині перебувають на етапі розвитку. Це природний для науки процес і причин різного підходу до визначення цього

терміну декілька. По-перше, саме явище перебуває на етапі свого розвитку, постійно з'являються нові технології, підходи та сфери їх використання. Це потребує постійного оновлення та уточнення визначення терміну. По-друге, дещо суб'єктивний підхід науковців до визначення терміну, спричинений метою та завданнями дослідження, сферою наукових інтересів (зрозуміло, що інженер, програміст, економіст, філософ будуть це явище розглядати дещо з різних сторін, акцентуючи свою увагу на предмет їх дослідження).

Варто зауважити, що існує значна кількість дефініцій і поглядів різних учених щодо формулювання назви сучасної економічної системи («цифрова економіка», «інформаційне суспільство», «інформаційна економіка», «інноваційна економіка», «нова економіка», «інтернет-економіка», «інноваційна економіка» тощо). Це призвело до того, що багато праць вітчизняних учених присвячено їх розмежуванню і узгодженню між собою. Зокрема, цьому питанню присвячена робота Д. О. Котелевець [9]. У ній вказано, що поняття цифрової економіки часто пов'язують із концепцією інформаційного суспільства. Погоджуємося з його аргументами, що ототожнювати ці категорії не можливо, так само як і розуміння цифрової економіки зводити лише до рівня елемента інформаційного суспільства: «поняття інформаційного суспільства та цифрової економіки не є синонімічними; за своєю суттю категорія «інформаційне суспільство» є ширшою і може включати в себе цифрову економіку. Однак останнє не означає, що термін «цифрова економіка» варто інтегрувати у визначення інформаційного суспільства, оскільки це призведе до зниження ефективності та практичної цінності результатів релевантних досліджень». У цій же роботі Д. О. Котелевець показує, що поняття цифрової й інноваційної економіки також не є тотожними, хоча, на його думку, не позбавлені певних спільних рис і взаємозв'язків: «...цифрова економіка перебуває в залежності від темпів, інтенсивності й ефективності інноваційного розвитку». Також у дослідженні доводиться, що категорії цифрової економіки та економіки знань

не є тотожними, «... оскільки містять відмінні риси різних видів економічних систем. Зокрема, цифровій економіці властива широка комп'ютеризація бізнес-процесів, активне збільшення обсягів інформаційних ресурсів, масштабна автоматизація виробництва».

Спираючись на визначення, яке дане в роботі «Наукові підходи до трактування сутності цифрової економіки», він дійшов висновку, що поняття «інформаційна економіка» здебільшого за своїм змістовним наповненням перекликається із визначеннями цифрової економіки. Проте вважаємо, що ці поняття також не є тотожними.

Так, зокрема, Л. І. Федулова, О. С. Марченко у роботі [10] доводять відмінність між поняттями «інформатизація» і «цифровізація», вказуючи цим на відмінність понять «інформаційна економіка» і «цифрова економіка».

У статті науковці зазначають, що поняття «цифрова економіка» складне і багатоаспектне. Під цифровою економікою слід визначити ту частину економічної діяльності, яка спирається на використання цифрових технологій. Масштаби і сутність такої діяльності швидко змінюються. Цифрова економіка, її обсяг і складність структури стрімко зростають.

Далі розглянемо основні цифрові технології та тенденції їх використання в різних галузях та сферах сучасного соціально-економічного середовища. Це потрібно для того, щоб побачити, як сильно цифрові технології проникли в усі сфери нашого буття і який вплив вони мають на елементи економічної системи, проаналізувати їх як особливий, провідний ресурс економічного розвитку сучасного суспільства.

1. Інтернет речей (далі-ІоТ). Сьогодні в мережі «Інтернет» користувачами стають не тільки люди, а й різні пристрої. Цьому сприяв розвиток мікропроцесорної техніки. Кібернетичні пристрої більше і глибше проникають у всі сфери економіки, взаємодіючи не з людиною, а один з одним та з центрами накопичення й обробки даних. Інтернет речей став новим етапом розвитку інтернету. Концепція ІоТ дозволяє не тільки

об'єднувати предмети матеріального світу за допомогою інтернету для обміну інформацією між ними, а й розвивати можливості щодо накопичення, структурування та аналізу різної інформації. Датчики, вбудовані у предмети, в режимі реального часу відстежують процеси, що відбуваються, а вбудовані модулі зв'язку здійснюють комунікацію з іншими предметами в мережі «Інтернет». Головна перевага цієї технології – пристрої можуть самостійно обробляти інформацію, що надходить, і реагувати на те, що відбувається в реальному часі. IoT ґрунтується на комунікаційній інфраструктурі, глобальній ідентифікації кожного об'єкта, можливості об'єкта надсилати та отримувати дані за допомогою інтернету.

IoT може бути використаним виробничими компаніями для поліпшення бізнес-процесів.

Нині активно обговорюється таке поняття, як «промисловий інтернет речей» (Industrial Internet of Things – IIoT). IIoT складається з набору різних інфокомунікаційних технологій, а його архітектура включає такі обов'язкові компоненти:

— датчики, що фіксують певні параметри чи події, здатні їх аналізувати та передавати інформацію по мережі;

— засоби зв'язку – мережна інфраструктура, що складається з різних каналів зв'язку (мобільні, супутникові, бездротові та фіксовані);

— програмні платформи різних виробників для промислового інтернету речей, призначені для управління пристроями та зв'язком, додатками та аналітичними рішеннями;

— програми та аналітичне програмне забезпечення – програмне забезпечення, що відповідає за аналітичну обробку даних, побудову прогнозних моделей та інтелектуальне керування пристроями;

— системи зберігання даних, що здатні зберігати та обробляти значні масиви різної інформації.

2. *Великі дані (Big Data) та цифрова аналітика.* Потреба у швидкій та якісній обробці даних значних обсягів штовхає вперед розробку та подальше вдосконалення технологій обробки так званих великих даних. Загалом під великими даними розуміються дані, які складно обробити користувачам через їх значний обсяг і для роботи з якими потрібний спеціальний інструментарій – аналітика великих даних.

Підвищення інтересу до технологій зберігання та обробки великих даних пов'язане з двома основними факторами. По-перше, це швидке поширення використання комп'ютерів та різних цифрових пристроїв не тільки у діловому, а й у повсякденному житті значної кількості людей. На транспорті, у промисловості та торгівлі застосовується все більше датчиків. Цифрові камери використовуються для моніторингу транспортної ситуації у мегаполісах та забезпечення безпеки на вулицях.

У результаті за допомогою IoT дані від сенсорів та контролерів значної кількості пристроїв, що сьогодні поєднується терміном «розумні прилади», відеопотоки з камер спостереження, оцифровані аудіосигнали, координати GPS мобільних пристроїв тощо формують новий простір, у якому об'єкти реального та віртуального світу зв'язуються один з одним за допомогою провідних та бездротових каналів зв'язку і де накопичуються масиви великих даних.

По-друге, популярність великих даних пов'язана зі збільшенням потоків інформації в різних сферах суспільства. Джерелами цих даних є численні цифрові пристрої, що концентрують і направляють в інтернет продукцію людського розуму та діяльності – твіти, пости у соціальних мережах, запити до пошукових систем тощо. Зростання кількості користувачів соціальних мереж «Інтернет» як споживачів інформаційних ресурсів, так і джерел нової інформації.

Щодо бізнесу, держави і суспільства використання великих даних означає появу нових можливостей. У дослідженні Глобального інституту

McKinsey [11] стверджують, що «...існує п'ять напрямів, де використання великих даних може принести користь. По-перше, значна користь може полягати у тому, що інформація стане більш прозорою та готовою до використання з більшою частотою. По-друге, оскільки організації створюють та зберігають більше даних про операції у цифровій формі, вони можуть збирати більш точну та детальну інформацію про діяльність – від запасів товарноматеріальних засобів до пропуску днів через хворобу – і таким чином демонструвати різноманітність та підвищити продуктивність. По-третє, використання великих даних дозволить проводити більш вузьку сегментацію клієнтів. Отже, створювати продукти, які краще відповідають конкретним потребам у товарах чи послугах. По-четверте, досвідчені аналітики можуть суттєво покращити процес ухвалення рішень. І, нарешті, великі дані можуть бути використані для вдосконалення розробки наступних поколінь товарів та послуг».

З погляду бізнесу можна виділити два основних напрями використання великих даних. По-перше, компанії можуть використовувати значні масиви інформації для підвищення ефективності прийнятих управлінських рішень. По-друге, вони можуть брати на себе функції постачальників та аналітиків даних для клієнтів, що потребують потребу в отриманні специфічних даних.

Здебільшого потреба в обробці великих даних виникає у компаній, які стикаються зі значним регулярним потоком інформації, що надходить. Чим більший обсяг інформації та інтенсивність інформаційного потоку, тим вища потреба у специфічних технологіях обробки інформації.

На сьогодні галузями-лідерами з використання великих даних є роздрібна торгівля, фінансова сфера, охорона здоров'я, телекомунікаційна галузь. Великі дані відіграють вагомую роль у сфері транспортних послуг та логістики. За допомогою їх аналізу можна проаналізувати та оптимізувати маршрут з урахуванням корок і паливних витрат, швидко й якісно обробити заявку, що надійшла від клієнта.

Нині великі дані почали розглядатися як ефективний інструмент ухвалення державних рішень. Одним із напрямів використання великих даних для регулювання соціально-економічних і політичних процесів є складання та аналіз офіційної статистики у комбінації з традиційними джерелами: реєстрами, опитуваннями, обстеженнями тощо.

3. *Хмарні обчислення (Cloud)*. Термін «хмарні обчислення» був використаний для пояснення факту розміщення та обробки інформації, що розміщується на декількох серверах в інтернеті.

Сьогодні використовуються такі поняття, як: «хмарна операційна система», «хмарні обчислення», «хмарна технологія», «хмарна обробка даних», «хмарні системи». У загальному під хмарними обчисленнями розуміють процеси розподіленої обробки даних, у яких комп'ютерні ресурси та мережеві потужності надаються користувачеві як інтернет-сервіс. Хмарні технології є процесами створення хмарних додатків і роботи з ними без використання власного програмного забезпечення.

Актуальність застосування хмарних технологій у різних сферах життя обумовлена їхньою багатофункціональністю та зручністю використання. Їх стрімкий розвиток та поширення обумовлено такими перевагами:

- доступність: забезпечення доступу до даних, розміщених у хмарній інфраструктурі, за допомогою будь-яких пристроїв, підключених до Інтернету;
- мобільність: користувач вільний у виборі місця доступу даних за наявності підключення до інтернету;
- економічність: користувач не несе витрат, пов'язаних із купівлею дорогого обчислювального обладнання та обслуговування системи загалом;
- висока технологічність: користувачеві надаються великі обчислювальні потужності для зберігання, аналізу та обробки даних;
- гнучкість: хмарні обчислення легко масштабуються, що дозволяє надавати користувачам ресурси та сервіси відповідно до їх потреб;

– безпека: безпека та цілісність даних забезпечується за рахунок використання криптографічних засобів та захищених протоколів, за якими здійснюється передача даних.

Економіка хмарних обчислень проста – вони знижують капітальні витрати на побудову власних центрів обробки даних та закупівлю власного обладнання і програмного забезпечення. Витрати зміщуються у бік операційних – оплату послуг хмарних провайдерів, що іноді не перевищує витрати на оплату власного персоналу під час самообслуговування.

4. *BlockChain* (у перекладі з англ. – вибудований за певними правилами безперервний послідовний ланцюг блоків, що містять інформацію) – це унікальна технологія, яка захищає суб'єкти обміну інформацією від ризику витоку приватної інформації та яка забезпечує точність отриманої інформації.

Блокчейн був спроектований у рамках вирішення конкретного завдання – побудувати децентралізовану (без єдиного центру управління) фінансову систему, коректність роботи якої міг би перевірити будь-хто. Блокчейн поширюється у багатьох сферах життя, таких як фінанси, охорона інтелектуальної праці, управління обігом цінних документів, електронне голосування, захист критичної інфраструктури тощо.

М. Свон виділяє три умовні галузі застосування цієї технології [10]:

– Blockchain 1.0 – це валюта;

– Blockchain 2.0 – це контракти (додатки в галузі економіки, ринків та фінансів, що працюють з різними типами інструментів – акціями, облігаціями, ф'ючерсами, заставними, правовими титулами, активами та контрактами);

– Blockchain 3.0 – програми, сфера яких виходить за рамки фінансових транзакцій та ринків (розповсюджуються на сфери державного управління, охорони здоров'я, науки, освіти тощо).

Технологія блокчейн цікавить не лише фінансові організації. Сьогодні блокчейн використовується в галузях: авторське право; операції з товарами та сировиною; керування даними; торгівля діамантами; засоби електронного голосування; біржі праці; індустрія подорожей; система ідентифікації громадян; інтернет речей.

5. *Digital marketing*. Це використання різних цифрових каналів для просування продуктів у широкі маси. Він не тотожний інтернет-маркетингу, оскільки включає в себе такі канали, як телебачення, радіо і навіть зовнішня реклама. Інтернет-маркетинг еволюціонував у цифровий (digital) маркетинг, в якому використовуються комплексні методи online-стратегії, розробки сайтів та мобільних додатків, креативу і копірайтингу, контекстної реклами і SMM, а також інших інтерактивних продуктів. Найпопулярніші види цифрових каналів просування: медійна реклама, контекстна та банерна реклами, пошукове просування, просування в соціальних мережах та блогах, створення додатків для смартфонів, планшетів, комп'ютерів та інших засобів масової інформації, вірусна реклама.

6. *CRM&BPM*. CRM – система для продажу: готові процеси для управління всіма типами угод. CRM поєднує в собі функції системи управління відносинами з клієнтами (CRM) та системи управління бізнес-процесами (BPM).

7. *Фінтех*. Поняття «фінансові технології» або «фінтех» є відносно новим, його загальноприйнятого визначення не існує.

У загальному «фінансові технології» – це збірний термін, який означає використання сучасних цифрових та інтернет-технологій у сфері фінансових послуг, зокрема таких, як кредитування, страхування, управління активами та капіталом, грошові перекази тощо. Поняття «фінтах» також використовується щодо компаній, які здебільшого є стартапами та активно використовують інноваційні, проривні технології у наданні фінансових послуг в умовах конкуренції з традиційними інститутами. Зауважимо, що

«традиційні» банки, страхові та керуючі компанії також активно впроваджують нові технології і з цього погляду також є учасниками ринку фінтеху.

У вузькому значенні термін «фінтах» розглядають як інноваційні фінансові послуги, що надаються невеликими фірмами, у широкому розумінні – це всі фінансові інновації, що впроваджуються на ринку великими та малими організаціями.

Фінтех-компанії найбільш активно працюють у секторах: краудфандингові сервіси, майданчики з взаємного кредитування, онлайн-банкінг, цифрові валюти, мобільні гаманці, форекс, цифрові платформи обміну даними, високочастотна торгівля, електронна торгівля, робоедвайзери тощо.

8. *Цифрове сільське господарство (precision agriculture)*. Тут виділяють два тренди: точне землеробство (*precision agriculture*) та точне тваринництво (*precision livestock farming*).

В основі точного землеробства лежить уявлення про неоднорідність у межах одного поля, для виявлення якої використовуються системи глобального позиціонування (GPS, GLONASS, GALILEO), аерофотознімки, спеціальні датчики та програми на базі геоінформаційних систем. Точне землеробство – сільськогосподарська система управління, заснована на інформаційних технологіях та системах ідентифікації становища з метою врахування просторових варіацій ґрунту, врожаю тощо, на окремо взятому полі для оптимізації прибутковості та екологічності.

Точне землеробство дозволяє диференційовано, залежно від неоднорідності, вести внесення добрив, посів, полив, що дозволяє заощаджувати добрива, насіння, воду. Основний елемент точного землеробства – датчики IoT, за допомогою яких здійснюється моніторинг.

Точне землеробство включає безліч складових, які можна умовно розбити на три групи: збір інформації про господарство, поле, культуру,

регіон; аналіз інформації та прийняття рішень; виконання рішень; проведення агротехнологічних операцій.

Цифрова ферма (точне тваринництво). Точне тваринництво (precision livestock farming) – новий напрям у тваринництві, заснований на впровадженні цифрових технологій, що дозволяють вести індивідуальний догляд за тваринами на основі новітніх технологій вимірювання біологічного стану тварин. Худоба ідентифікується за допомогою радіоміток RFID. Сучасні технології відбору даних про кожну одиницю худоби та програмне забезпечення дозволяють реалізувати індивідуальний догляд за тваринами. Розумні ферми дають змогу підвищити продуктивність тварин та якість продукції.

9. Криптовалюти. Криптовалюти – це повернення до децентралізації на основі віртуальних монет. Криптовалюта – цифровий актив та засіб обміну, електронний механізм емісії та обліку якого децентралізований. Інформація про транзакції не шифрується і завжди доступна у відкритому вигляді. Криптографія використовується для гарантування незмінності ланцюга блоків бази транзакцій. Функціонування механізму емісії та обігу криптовалюти відбувається в рамках розподіленої комп'ютерної мережі.

Усі криптовалюти будуються за децентралізованою схемою блокчейн, у якій емісію здійснює комп'ютер за заданим алгоритмом. Процес емісії називається майнінгом (mining). Теоретично емісію біткоїнів може здійснювати будь-хто, хто має досить потужний комп'ютер.

Праця і енергія – це і є плата за отримання біткоїну в особисте користування. Кожна монета має свій номер. Мережа відстежує її перехід від одного власника до іншого, зберігаючи всю історію змін власників.

Альтернатива майнінгу – інші алгоритми створення блоків – це форжинг (Forging – кування) або мітинг (Miting – карбування монет), а також ІСО – випуск та продаж інвесторам нової криптовалюти для бізнес-проектів.

З точки зору користувача, біткоїн – це комп’ютерна програма, що надає персональний біткоїн-гаманець і дозволяє користувачам відправляти і отримувати біткоїни. Мережа біткоїн являє собою публічну бухгалтерську книгу під назвою блокчейн – реєстр, що містить у собі записи про всі транзакції, що коли-небудь були здійснені, що дозволяє встановити справжність здійснення кожної транзакції, які захищені цифровими підписами відповідних адрес.

10. Цифрова промисловість. Термін «Індустрія 4.0», або четверта промислова революція, яка веде до створення «розумних» заводів, широко розповсюдження отримав після Давоського економічного форуму 2016 року.

Реалізація концепції «Індустрія 4.0» передбачає створення «розумної» промисловості, яка пов’язана із вбудованими кіберфізичними системами, промисловим інтернетом речей, хмарними технологіями, аналітикою великих даних, роботизацією, доповненою віртуальною реальністю, 3D-принтерами та штучним інтелектом.

«Індустрія 4.0» вже сьогодні перетворює промисловість у всьому світі, а її повномасштабне впровадження в промисловість у майбутньому вплине на продуктивність і ринок праці.

«Індустрія 4.0» розглядається як новий рівень організації та менеджменту ланцюга створення вартості протягом усього життєвого циклу продукції, тобто це концепція розвитку та інтеграції технологій та підходів до підвищення ефективності виробництва.

В основу «Індустрії 4.0» покладено такі міркування:

- перехід від простої інформатизації до інновацій, що базуються на інтеграції технологій, що змушує компанії переглянути свої бізнес-процеси;
- зближення фізичного, цифрового та біологічного світів призводить до нових технологій та платформ на базі створення кіберфізичних систем;
- розвиток інтернет-послуг, як у межах однієї організації, так і між різними, дозволило створити нові ланцюги формування вартості, знайти нові

шляхи доставки товарів споживачеві, що зруйнувало або змінило канали постачання, що існували до того.

Характерними рисами «Індустрії 4.0» є повністю автоматизоване виробництво, на якому керівництво всіма процесами здійснюється в режимі реального часу і з урахуванням мінливих зовнішніх умов.

Особливий вплив мають цифрові технології на розвиток ринку праці. Так, у ході реалізації концепції «Індустрія 4.0» з'явився новий науковий підхід до змін у сфері праці під впливом цифрових технологій, що вказують на появу цифрової зайнятості.

У роботах Колота і Герасименко зазначається, що змінюються параметри ринку праці, що приводить до появи нової моделі праці, яку вони називають «Праця 4.0». Вони розглядають «Працю 4.0» як платформу, інститут, які забезпечують використання ресурсу праці в координатах, породжених «Індустрією 4.0».

У їх теоретичній конструкції «Праця 4.0» постає як трудова парадигма, що притаманна новій економіці, технологічним, мережево-цифровим, базисом якої є «Індустрія 4.0» [14, с. 47].

Використання цифрових технологій та формування цифрової зайнятості призводить до зміни традиційних моделей бізнесу, сприяє появі нових продуктів та інновацій в усіх сферах економіки.

Для прикладу І. Л. Петрова, О. Г. Балака, Г. М. Качан зазначають такі найбільш потужні цифрові послуги, що охоплюють значні ринки споживачів і створюють нові форми зайнятості:

1. Зайнятість у сфері охорони здоров'я на платформі e-Health.

За допомогою цього додатка забезпечується раціональний розподіл та ефективне використання медичних і фінансових ресурсів держави, а також економія часу за рахунок зниження його непродуктивних витрат.

E-Health – ефективна та надійна форма використання інформаційно-комунікаційних технологій в інтересах охорони здоров'я та пов'язаних з нею

галузей, зокрема служби медико-санітарної допомоги, медичного нагляду, медичної літератури, медичної освіти, знань і наукових досліджень у галузі охорони здоров'я.

Сюди також віднесемо TeleHealth – цифрові технології для надання дистанційних медичних послуг та підтримки роботи лікарів. Подібний ефект має E-Prescription (електронний рецепт) – формування лікарем медичного закладу електронного рецепту.

E-Prescription здійснюється на базі трьох процедур: e-Capture – формування електронного рецепту лікарем; e-Transfer – конфіденційна передача електронного рецепту до аптеки; e-Dispensation – передача даних із аптеки назад до медичного закладу.

2. Зайнятість у сфері страхування – Digital-страхування – це не лише інтернет-продажі, а й широкий спектр послуг, пов'язаних з електронним полісом. Значною перевагою Digital-страхування є використання соціальних мереж, що сприяє поліпшенню якості обслуговування та встановленню безпосередніх контактів між надавачами та отримувачами послуг.

Крім того, впровадження хмарних платформ забезпечує страховим компаніям більшу оперативність, гнучкість і масштабованість, покращує реагування та дозволяє оптимізувати процеси [15, с. 5].

Digital-страхування дає змогу страховим компаніям знизити витрати, поліпшити культуру страхування та оптимізувати процеси взаємодії і відносини між страховими компаніями та страхувальником. Діджиталізація забезпечує стандартизацію і покращує якість відповідей та послуг, що надаються. Digital-страхування – це підвищення рівня безпеки страхових операцій, швидкість та зручність обробки даних.

3. Зайнятість у сфері освіти. Поширення дистанційних форм навчання, віртуалізація освіти стають сучасним трендом зайнятості у цій сфері.

4. Зайнятість у сфері правових відносин: е-права та е-техпаспорт. Завдяки впровадженню пластикових форм витрати часу працівників та їх клієнтів істотно скорочуються [16].

5. Зайнятість у сфері муніципального управління. Розумні міста – це взаємодія міста та його жителів за допомогою найсучасніших технологій, через які деякі системи пов'язані між собою.

6. Зайнятість у сфері виробництва SmartFactory – розумне виробництво. «Розумне виробництво» є синонімом «фабрики майбутнього», але об'ємніше та включає в себе цифрові і віртуальні підприємства. Їх поділяють на три типи: цифрові, розумні і віртуальні.

7. Зайнятість на цифрових робочих місцях. Перевагою такої зайнятості є те, що працівник має можливість працювати вдома або в будь-якому іншому місці. Основними перевагами такої концепції є зменшення витрат на офісні приміщення, апаратне забезпечення, відрядження тощо.

8. Зайнятість у сфері грошового обліку.

9. Зайнятість в ІТ-сфері «GAFAноміка». GAFA – аббревіатура від назв великих технологічних компаній: Google, Amazon, Facebook і Apple. Сумарна капіталізація GAFA перевищує ВВП деяких країн ЄС, ці компанії мають значні фінансові й інформаційні ресурси.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що економіка – сфера суспільного життя, в якій відбувається виробництво, розподіл, обмін і споживання матеріальних благ. Економічна система – це сукупність взаємопов'язаних і відповідним чином упорядкованих елементів економіки, що утворюють певну цілісність, економічну структуру суспільства, яка має загальну мету і складається з трьох основних ланок: продуктивних сил; економічних відносин; механізму господарювання.

Цифрові технології проникли в усі основні ланки економічної системи і суспільства. Вони стали не лише продуктом і послугами, але і змінили форму деяких товарів, зробили їх більш доступними для споживачів. Цифрова

економіка стала вже не лише галуззю економіки, а набула нового змісту. Цифрові технології вплинули на продуктивні сили, з'явилися нові форми зайнятості. Значних змін зазнають механізми господарювання. Усе це відображає цифрову економіку як феномен неоекономіки, пов'язаний із всеосяжним використанням інформаційно-комунікаційних технологій та цифрових технологій і, як виробництвом на їх основі цифрових благ, так і зміною форм і методів виробництва, управління економічними процесами, обміну та зайнятості.

Цифрова економіка – це еволюційний розвиток традиційної економіки, започаткований на використанні сучасних електронних засобів, що передбачає відмову від аналогової взаємодії та аналогових носіїв інформації. Її переваги, порівняно з традиційною, у спрощенні й прискоренні взаємодії сторін, що робить управління економічними процесами простішим і прозорішим та легко інтегрованим в існуючі процеси, посилює якість управлінської діяльності на всіх її етапах. Цифровізація економіки – перманентний процес, що стосується не лише розвитку різноманітних ІТ-секторів з метою стимулювання створення інноваційних технологій для співпраці та розвитку на усіх рівнях і сферах суспільного життя, але і трансформації ринку праці. Водночас необхідною є спільна участь у цифрових процесах державного сектору економіки, приватної сфери і громадянського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Tapscott, D. The digital Economy: promise and peril in the age of networked intelligence. New York : McGraw-Hill, 1997. URL : <https://www.semanticscholar.org/paper>
2. Negroponte, N. Being Digital. New York : Knopf, 1995. 256 p.
3. Апалькова В. В. Концепція розвитку цифрової економіки в Євросоюзі та перспективи України. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Менеджмент інновацій*. 2015. Вип. 4. С. 9–18.

4. Веретюк С. М., Пілінський В. В. Визначення пріоритетних напрямків розвитку цифрової економіки в Україні. *Наукові записки Українського науково-дослідного інституту зв'язку*. 2016. № 2(42). С. 51–58.
5. Ляшенко В. І., Вишневський О. С. Цифрова модернізація економіки України як можливість проривного розвитку : монографія. К. : ІЕН НАНУ, 2018. 252 с.
6. Коляденко С. В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні і у світі. *Економіка. Фінанси. Менеджмент*. 2016. № 6. С. 106–107.
7. Войнаренко М. П., Скоробогата Л. В. Мережеві інструменти капіталізації інформаційно інтелектуального потенціалу та інновацій. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2015. № 3, т. 3. С. 18–24.
8. Кіт Л. З. Еволюція мережевої економіки. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2014. № 3, т. 2. С. 187–194.
9. Котелевець Д. О. Проблема наукового визначення поняття цифрової економіки. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2022. Вип. 18(2). С. 239–247.
10. Федулова Л. І., Марченко О. С. Концептуалізація цифрової економіки *Економічна теорія та право*. 2020. № 1 (40). С. 13–34.
11. Big Date: the next frontier for Innovation, competition, and productivity. *McKinsey Global Institut*. 2011. 156 p. URL : <https://www.semanticscholar.org/paper>
12. Swan, M. Blockchain. New Economy Outline: O'Reilly, 2015. 130 p. URL : <https://www.semanticscholar.org/paper>
13. Петрова І. Л., Балика О. Г., Качан Г. М. Цифрова економіка та поява цифрової зайнятості. *Social and Labour Relations: Theory and Practice*. 2020. № 10, вип. 2. С. 10–20.

14. Kolot A., Herasymenko O. Digital transformation and new business models as determinants of formation of the economy of nontypical employment. *Social and Labour Relations: Theory and Practice*. 2020. № 10(1). С. 33–54.
15. Коляденко С. В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні і у світі. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2016. № 6. С. 105–112.
16. Kraus N., Goloborodko O., Kraus K. Digital economy: trends and perspectives of the abangard change of development. *Efektivna ekonomika*. № 1. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf
17. Пищуліна О. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти. Київ : Заповіт, 2020. 274 с.
18. Чеснокова Н. В. Стан та проблеми розвитку цифрової економіки та суспільства в ЄС та Україні. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2019. № 1. С. 209–213.
19. Цифровізація економіки як фактор економічного зростання : колективна монографія / за заг. ред. О. Л. Гальцової. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 260 с.

REFERENCES

1. Tapscott, D. The digital Economy: promise and peril in the age of networked intelligence. New York : McGraw-Hill, 1997. URL : <https://www.semanticscholar.org/paper> (in English).
2. Negroponte, N. Being Digital. New York : Knopf, 1995. 256 p. (in English).
3. Apalkova V. V. (2015). Konceptija rozvytku cyfrovoji ekonomiky v Jevrosojuzi ta perspektyvy Ukrajinu. [The concept of the development of the digital economy in the European Union and the prospects of Ukraine]. *Bulletin of Dnipropetrovsk University*. No. 4, pp. 9–18 (in Ukrainian).

4. Veretiuk S. M., Pilinskyi V. V. (2016). Vyznačennja priorytetnyx naprjamkiv rozvytku cyfrovoji ekonomiky v Ukrajinі. [Determination of the priority areas of development of the digital economy in Ukraine]. *Scientific notes of the Ukrainian Research Institute of Communications*. No. 2(42)., pp. 51–58 (in Ukrainian).

5. Lyashenko V. I., Vishnevskyi O. S. (2018). Cyfrova modernizacija ekonomiky Ukrajinjы jak možlyvist' proryvnoho rozvytku : monohrafija [Digital modernization of Ukraine's economy as an opportunity for breakthrough development : monograph]. K. : IEN NANU. 252 p. (in Ukrainian).

6. Kolyadenko S. V. (2016). Cyfrova ekonomika: peredumovy ta etapy stanovlennja v Ukrajinі i u sviti. [Digital economy: prerequisites and stages of formation in Ukraine and in the world]. *Economy. Finances. Management*. No. 6, pp. 106–107 (in Ukrainian).

7. Voinarenko M. P., Skorobogata L. V. (2015). Mereževi instrumenty kapitalizaciji informacijno intelektual'noho potencialu ta innovacij. [Network tools for the capitalization of information, intellectual potential and innovations]. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Economic sciences*, no. 3, pp. 18–24 (in Ukrainian).

8. Kit L. Z. (2014). Evoljucija mereževoji ekonomiky [Evolution of the network economy]. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Economic sciences*, no. 3, pp. 187–194 (in Ukrainian).

9. Kotelevets D. O. (2022). Problema naukovoho vyznačennja ponjattja cyfrovoji ekonomiky [The problem of scientific definition of the concept of digital economy]. *Actual problems of the development of the economy of the region*, no. 18(2), pp. 239–247 (in Ukrainian).

10. Fedulova L. I., Marchenko O. S. (2022). Konceptualizacija cyfrovoji ekonomiky [Conceptualization of the digital economy]. *Economic theory and law*, no. 1 (40), pp. 13–34 (in Ukrainian).

11. Big Date: the next frontier for Innovation, competition, and productivity. *McKinsey Global Institut*, 2011. 156 p. URL : <https://www.semanticscholar.org/paper> (in English).

12. Swan, M. Blockchain. New Economy Outline: O'Reilly, 2015. 130 p. URL : <https://www.semanticscholar.org/paper> (in English).
13. Petrova I., Balyka O., Kachan H. (2020). Pojava cyfrovoji ekonomiky ta cyfrovoji zajnjatosti [Digital economy and digital employment appearance]. *Social and labour relations: theory and practice*, no. 10(2), pp. 10–20 (in Ukrainian).
14. Kolot, A., Herasymenko, O. (2020). Cyfrova transformacija ta novi biznes-modeli jak determinanty formuvannja ekonomiky netypovoji zajnjatosti [Digital transformation and new business models as determinants of formation of the economy of nontypical employment]. *Social and Labour Relations: Theory and Practice*, no. 10(1), pp. 33–54 (in Ukrainian).
15. Koliadenko, S. (2016). Cyfrova ekonomika: umovy ta etapy stanovlennja v Ukrajini ta sviti [Digital economy: conditions and stages of formation in Ukraine and in the world]. *Economy, finances, management: Topical issues of science and practice*, no. 6, pp. 105–112 (in Ukrainian).
16. Kraus N. M., Holoborodko O. P., Kraus K. M. (2018). Tsyfrova ekonomika: trendy ta perspektyvy avanhardnoho kharakteru rozvytku. [Digital economy: trends and perspectives of the abangard change of development]. *Effective economy*, no. 1. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf (in Ukrainian).
17. Pyshchulina O. (2020). Tsyfrova ekonomika: trendy, ryzyky ta sotsialni determinanty. [Digital economy: trends, risks and social determinants]. Kyiv : Zapovit. 274 p. (in Ukrainian).
18. Chesnokova N. V. (2019). Stan ta problemy rozvytku tsyfrovoi ekonomiky ta suspilstva v YeS ta Ukraini. [The state and problems of the development of the digital economy and society in the EU and Ukraine]. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Economic sciences*, no. 1, pp. 209–213 (in Ukrainian).
19. Haltsova O. L. (2021). Tsyfrovizatsiia ekonomiky yak faktor ekonomichnoho zrostannia. [Digitization of the economy as a factor of economic growth]. Kherson : Publishing house Helvetica. 260 p. (in Ukrainian).

УДК 336.02

JEL: G20

DOI 10.33244/2617-5940.1.2023.155-182

Д. О. Савенко,
*аспірант кафедри фінансових ринків та технологій,
Державний податковий університет
e-mail: Savenkodima96@gmail.com
ORCID ID 0000-0003-0825-2424*

ЦИФРОВІЗАЦІЯ В СИСТЕМІ ФАКТОРІВ НАРОЩУВАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ РОЗБУДОВИ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОГО РИНКУ

Стаття присвячена дослідженню актуальної тенденції цифровізації фінансового сектору України, чинників впливу цифровізації на функціонування фінансового сектору та виокремлення на цій основі напрямів зміцнення потенціалу інституційного забезпечення фінансового ринку. Проаналізовано позиції України у цифровому рейтингу упродовж досліджуваного періоду та динаміку факторів, що визначали позиції України. Окреслено нереалізований потенціал цифровізації, зокрема у фінансовому секторі, який має гарантувати відповідний розвиток. Досліджено тренди цифровізації фінансового ринку, такі як FinTech, який являє собою систему технологій, що використовуються у фінансових послугах або для допомоги підприємствам в управлінні фінансовими елементами, включаючи нові програми та додатки, процедури та бізнес-моделі. У загальній постановці питання існують підстави вести мову про важливість якісного оновлення моделі інституційного забезпечення до викликів цифровізації. Зроблено висновок про важливість підсилення позитивних ефектів перед інституційним середовищем.

Ключові слова: *інституційне забезпечення, цифровізація фінансового сектору, економічний розвиток, цифровий рейтинг, основні тренди fintech.*

D. Savenko,

*Post-graduate student of the Financial
Markets*

*Department and Technologies,
State Tax University*

e-mail: Savenkodima96@gmail.com

ORCID ID 0000-0003-0825-2424

DIGITALIZATION IN THE SYSTEM OF FACTORS FOR BUILDING THE CAPACITY OF FINANCIAL MARKET INSTITUTIONAL SUPPORT

The article is devoted to the study of the current trend of digitalization of the financial sector of Ukraine, the factors influencing the functioning of the financial sector, and, on this basis, the identification of areas for strengthening the potential of institutional support of the financial market. The article analyzes Ukraine's position in the digital ranking during the study period and the dynamics of the factors that determined Ukraine's position. The unrealized potential of digitalization, in particular in the financial sector, which should guarantee appropriate development, is identified. Trends in the digitalization of the financial market, such as FinTech, which is a system of technologies used in financial services or to help businesses manage financial elements, including new programs and applications, procedures, and business models, are investigated. In the general formulation of the issue, there are grounds to talk about the importance of qualitatively updating the institutional support model to meet the challenges of digitalization. The author concludes that it is important to enhance the positive effects of the institutional environment.

Keywords: *institutional support, digitalization of the financial sector, economic development, digital rating, main trends in fintech.*

Вступ. Проблематика інституційного забезпечення успішного функціонування фінансового ринку як одного із базових секторів, що здатні забезпечити відновлювальний та подальший стабільний соціально-економічний розвиток, посідає виняткове місце серед завдань сучасної науки

і практики. Інституційний інструментарій – це потужний засіб продуктивного реагування на внутрішні і зовнішні виклики, а в більш загальному розумінні – це його особлива роль у структуруванні соціальних взаємодій, як зазначив Дж. Ходжсон [1].

До сфер, для яких важливість дієвих інститутів для збалансування інтересів їх учасників є особливо нагальною, варто віднести фінансовий ринок, зважаючи на його значимість трансформувати тимчасово вільні фінансові ресурси в реальні інвестиції, а також наявність серйозних внутрішніх дисбалансів та зовнішніх викликів.

Літературний огляд. Питання використання теоретичного і практичного потенціалу інституційних відносин для протікання та відновлення процесів розвитку й ефективності постійно становлять предмет наукового пізнання. На сьогодні сформований фундаментальний доробок у сфері інституціоналізму працями зарубіжних науковців, серед яких Д. Белл, О. Вільямсон, В. Гамільтон, Дж. Найт, Д. Норт, Р. Ріхтер, С. Хантингтон, Дж. Ходжсон, Е. Фуруботн.

Дослідженню інститутів, інституційної економіки присвячено праці і багатьох вітчизняних вчених, зокрема Т. Боголіб, В. Базилевич, А. Даниленка, Т. Гайдай, В. Геєця, А. Гриценка, О. Носової, Ю. Пахомова, Р. Пустовійта, В. Соболева, О. Чубарь напруцювання яких мають важливе теоретичне і прикладне значення для формування передумов інституційного забезпечення окремих видів діяльності.

Значна увага інституційному забезпеченню протікання фінансових відносин, зокрема й у сфері фінансового ринку, характерна дослідженням таких науковців, як Л. Алексеєнко, Р. Квасницька, Ю. Коваленко, В. Корнеєв, Т. Косова, А. Олійник, С. Онишко, В. Опарін, Т. Паєнтко, О. Слободянюк, І. Школьнік, В. Федосов, І. Чуницька та багатьом іншим.

Водночас унаслідок потужної різнонаправленої динаміки та підвищеної нестабільності, що сьогодні характерні організації соціально-економічного життя, проблематика інституційного забезпечення набула особливих прикмет, ознак і властивостей. Постає нові завдання та одночасно й нові напрями їх вирішення щодо інституційного забезпечення окремих соціальних і економічних сфер. До цього варто додати й те, що «Кожний новий етап цивілізаційного розвитку відмічається розширенням наукових знань про фінансовий світ, методів і технологій їх аналізу, формуванням різноманітних концепцій і теорій їх економічної природи, сутності і ролі, і розвитку» [2]. Отже, існують усі підстави для поглибленого усвідомлення шляхів нарощування потенціалу інституційного забезпечення для здійснення визначених впливів на соціально-економічний розвиток.

Характерною ознакою початку XXI століття став розвиток інформаційних технологій, одним із проявів яких є цифровізація, що створила необхідні передумови для задоволення зростаючого попиту на цифрові фінансові послуги. Цифровізація перетворилася в один із ключових факторів появи нових продуктів на фінансовому ринку, що перетворює її у провідний фактор формування конкурентних переваг фінансового ринку серед фінансових установ. Очевидно, що окреслений зв'язок, зі свого боку, вимагає проведення виваженої політики щодо організації належного інституційного забезпечення розвитку фінансового ринку з позиції врахування впливу цифровізації на трансформацію цього ринку.

Методологія. Дослідження ґрунтується на даних IMD WORLD DIGITAL COMPETITIVENESS RANKING 2021, публікацій Miniwatts Marketing Group, статей науковців, які зазначені у матеріалі.

Як свідчать дані World Competitiveness Ranking [3], до початку війни з Росією 2022 року Україна демонструвала позитивну динаміку серед 60 країн, які були включені до World Digital Competitiveness Ranking (табл. 1).

Таблиця 1 – Позиції України у World Digital Competitiveness Ranking
2017–2021 рр.

	2017	2018	2019	2020	2021
Цифровий рейтинг	60	58	60	58	54
Конкурентність	60	59	54	55	54
Середній рейтинг країн Європи та Азії	40	40	40	39	38
Середній рейтинг країн з населенням понад 20 млн	27	25	27	25	22

Джерело: [4].

Цифровий рейтинг України упродовж досліджуваного періоду суттєво поліпшився: вона піднялася з 60-ї позиції в рейтингу до 54-ї. Водночас, порівняно із середнім рейтингом країн Європи та Азії (38–40) та країн, із населенням понад 20 млн осіб (22–27), її рейтинг залишався низьким. Це вказує на те, що Україна має нереалізований потенціал цифровізації, зокрема у фінансовому секторі, який має гарантувати відповідний розвиток цього сектору. Реалізація такої гарантії тісно пов'язана з формуванням нових потреб до інституційного забезпечення, що диктує потребу його виходу на якісно новий щабель, на можливість структурного розширення для отримання ефектів взаємодії під час вирішення проблемних питань нарощування і реалізації потенціалу цифровізації.

Мета статті полягає в оцінюванні чинників впливу цифровізації на функціонування фінансового сектору та виокремлення на цій основі напрямів зміцнення потенціалу інституційного забезпечення фінансового ринку.

Основна частина. Фінансовий ринок у фінансовій системі, що визначена пусковим механізмом підтримки макроекономічної та фінансової стабільності соціально-економічного розвитку країни [5], виступає, як наголошується науковцями, не просто її невід'ємним елементом, але й таким, на який покладається системоформуюча функція щодо цієї системи [6]. В умовах стрімкого розвитку цифрової економіки набуття фінансовим ринком

статусу системного інтегратора обумовлене також його роллю у прискоренні темпів цифровізації, масштабістю й чисельністю можливих цифрових інновацій на цьому ринку [7]. Зазначена діалектична єдність перетворює фінансовий ринок у механізм продукування передумов ефективного функціонування інших секторів і галузей національної економіки. Проте й одночасно ставить високі вимоги до формування інституційного середовища, що сприятиме застосуванню відповідних важелів та уникненню загроз щодо розвитку фінансового ринку для виконання ним означених ролі та функцій.

Дослідження науковцями окремих аспектів інституціоналізації відносин на фінансовому ринку [8] дозволило їм зробити ряд важливих висновків. Серед них необхідність: 1) створення інституціонального середовища, але не як додаткової умови захисту інтересів учасників фінансового ринку, а повноцінного сектору економіки; 2) поєднання формальних правил і неформальних норм та відповідного співвідношення інститутів, що їх втілюють; 3) налагодження об'єктно-суб'єктної взаємодії на фінансовому ринку як базисних для забезпечення динамізму й ефективності інституціонального середовища. Дійсно, раціональний перелив фінансових ресурсів, що відбувається в межах фінансового ринку, потребує втілення цих базисних заходів. Однак не менш принциповим постає своєчасність внесення окремих змін щодо механізмів їх реалізації, продиктованими новою реальністю, що повинні знайти своє місце в межах інституціонального врегулювання.

У контексті цифровізації поступального розвитку фінансового ринку України важливим постає з'ясування (на фоні загального стану феномена цифровізації в межах порівняння окремих країн) її чинників для врахування взаємозв'язку тих змін, що відбулися, а також надання поштовху для визначення «розривів», які перешкоджають чи нівелюють її ефективність. Особливо це стосується інституційних змін. Адже розвиток інформаційних технологій, вільне переміщення капіталів в умовах цифровізації фінансових

систем природно викликає видозміну каналів переміщення фінансових ресурсів та здійснює вплив на інституційне середовище функціонування фінансового ринку.

Для формування концептуальної схеми комплексного аналізу позицій країн у вищенаведеному рейтингу, визначених рядом факторів, вони об'єднані у дві групи: технології і майбутня готовність. Їх динаміка, наведена у таблиці 2, свідчить, що 2021 року в Україні відбулося суттєве поліпшення технологічних факторів. Водночас група факторів, що характеризують майбутню готовність, не демонструвала суттєвої позитивної динаміки. Особливу увагу викликає фактор – ІТ-інтеграція. Його динаміка свідчить, що, незважаючи на високу частку ІТ-фахівців в Україні та високий професійний рівень, їх потенціал реалізується переважно за межами України. При цьому варто зазначити, що методологія індексу розроблена так, що розмір країни не впливає на її позиції в рейтингу. Наприклад, тривалий час лідером рейтингу були США, однак 2022 року рейтинг очолила Данія.

Таблиця 2 – Динаміка факторів, що визначали позиції України у World Digital Competitiveness Ranking 2017–2021 рр.

	2017	2018	2019	2020	2021
<i>Технології</i>					
Регуляторне середовище	56	54	54	54	46
Капітал	62	61	62	59	55
Технологічне середовище	60	57	60	58	57
<i>Майбутня готовність</i>					
Здатність адаптуватися	58	53	59	56	56
Гнучкість бізнесу	56	53	45	51	45
ІТ-інтеграція	60	61	61	62	61

Джерело: [4].

Торкаючись ключових компонент перспектив цифровізації фінансового сектору, безперечно, що однією з них є знання. Адже саме рівень освіченості націй та здатність до трансферу знань закладають основи для швидшої адаптації нових технологій. На важливості людського капіталу в забезпеченні цифровізації економіки наголошує Vidruska, Renate (2016) [9]. Результати дослідження Radman, Goran, and Ana Belin (2017) [10] також підтверджують важливість освіти та трансформації накопичених знань у конкретні переваги, пов'язані із цифровізацією економіки.

У такому контексті для оцінки рейтингу країни World Digital Competitiveness Ranking виділяє специфічну підгрупу факторів «Знання», що охоплює нематеріальну інфраструктуру, необхідну для відкриття, розуміння і побудови нових технологій. Показники цієї підгрупи факторів для України систематизовані у табл. 3.

Таблиця 3 – Підгрупа факторів категорії «Знання» у World Digital Competitiveness Ranking України 2017–2021 рр.

Субфактор	2017	2018	2019	2020	2021
Талант	57	55	57	52	46
Тренінги та освіта	26	22	21	19	18
Концентрація досліджень	45	40	49	50	55

Джерело: [4].

Як свідчать дані таблиці 3, динаміка показників «талант» та «концентрація досліджень» залишається досить низькою, що потребує більш детальної характеристики такого стану.

Так, показник «Талант» враховує міжнародний досвід, іноземний висококваліфікований персонал, цифрові / технологічні навички, чистий потік іноземних студентів. Варто зазначити, що навіть до війни залучити кваліфікований іноземний персонал в Україну було складно, як і забезпечити потік студентів із ЄС та США. Це визначається як економічними факторами

(порівняно низький рівень оплати праці), так й інституційними (корупційні ризики, низький рівень захисту прав власності, низька якість судового захисту тощо), а також незадовільним рівнем вищої освіти й відсутності умов її покращання у багатьох вищих навчальних закладах (наприклад, доступ до інтернету та наявність сучасного обладнання).

Між факторами «Тренінги та освіта» і «Концентрація досліджень» прослідковується певний дисонанс. Теоретично рівень освіти покращується, однак при цьому рівень концентрації досліджень знижується. Частково це пояснюється недоліками методології обрахунку факторів, адже для фактора «Тренінги та освіта» враховується частка населення з вищою освітою, незважаючи на якість освіти. Погіршення концентрації досліджень може бути пов'язане як з демотивацією працівників академічного сектору до проведення якісних досліджень, так і з міграцією науковців за кордон. Адже рейтинги цього фактора визначають не лише витрати на науково-дослідні роботи, але й продуктивність наукової роботи за публікаціями, рівень науково-технічної зайнятості, наявність високотехнологічних патентів, залучення та продуктивність грантів.

Для України серед сильних складових підгрупи факторів «Знання» фахівці визначають обсяг видатків уряду на освіту, кількість вчителів початкової і середньої школи та частку жінок-дослідників. Слабкими складовими протягом досліджуваного періоду залишаються низький рівень міжнародної кооперації, незалученість висококваліфікованих іноземців та низькі видатки уряду на дослідження і розробки.

Багато дослідників вважають, що ключовими факторами діджиталізації є стимулювання розвитку технологій [11]. Аналізуючи технологічну складову рейтингу України, варто зазначити, що 2021 року Україна мала найнижчі позиції щодо доступу до безпроводного інтернету (61 місце із 64), експорт ІТ-технологій теж був порівняно низьким (54 позиція з 64), такі фактори, як кількість інтернет-користувачів та швидкість інтернету були приблизно на середньому рівні для країн Європи та Азії.

Відповідно до публікації Miniwatts Marketing Group, яка досліджує розвиток інтернет-індустрії у світі з 2000 року, Україна посідає останнє місце в Європі за рівнем використання інтернету. Лише 43,4 % українців постійно користуються послугами інтернету, тоді як середній показник по Європі становить 73,5 %, а в найбільш розвинених країнах, таких як Німеччина, Ісландія, Норвегія та Нідерланди, частка інтернет-користувачів перевищує 95 % [12].

Варто зазначити, що в Україні є значні регіональні відмінності в користуванні інтернетом. Найбільша кількість користувачів зосереджена у великих містах, а найменша – у селах. Частково це пов'язано з відсутністю необхідної інфраструктури, а частково з тим, що сільське населення володіє недостатньою комп'ютерною та інтернет-грамотністю, щоб скористатися перевагами інтернету.

Водночас необхідно визначити високий рівень комунікаційних технологій (38 позиція із 64). На нашу думку, наведені показники свідчать про значний потенціал України у сфері цифровізації фінансового ринку, однак при цьому потребує суттєвих інвестицій у технологічну складову. Враховуючи той факт, що війна зруйнувала частину технологічної інфраструктури і руйнування тривають далі, обіцяна міжнародна технічна допомога на відбудову України має бути також спрямована і на розвиток ІТ-технологій. Як зауважують Balacescu, Aniela, and Ana Gabriela Babucea (2018) [13], інвестиції у технологічну складову цифровізації економіки мають забезпечити вирівнювання доступу до цифрових технологій незалежно від регіону.

На думку Katsikas, Sokratis K. and Stefanos Gritzalis (2017) [14], важливу роль у посиленні цифровізації відіграє капітальна складова. На жаль, для України відсутні дані щодо такої компоненти, як капіталізації ІТ та медіа на ринку цінних паперів. Незважаючи на те, що цей показник став однією з ключових характеристик розвитку фінансових ринків провідних країн світу, в Україні не систематизується навіть інформація для розрахунку цього показника.

Низькі рейтинги (61 із 64) Україна має за такими ключовими показниками: кредитний рейтинг країни, венчурне фінансування та захист інтелектуальних прав власності. Це свідчить як про фінансові, так і інституціональні перешкоди розвитку цифровізації фінансового ринку. Навіть за наявності капіталу та очікуваної високої прибутковості відсутність захисту прав інтелектуальної власності суттєво знижують шанси України на залучення капіталу та технологій, зважаючи, що інтелектуальна власність – це невід’ємна складова цифровізації. Результати дослідження Weresa, Marzenna Anna (2010) [15] доводять, що країни з низьким рівнем захисту прав інтелектуальної власності не можуть сподіватися на значні конкурентні переваги.

Водночас Україна характеризується позитивними показниками щодо умов початку бізнесу та міграційного законодавства. За інших сприятливих умов це створює можливість перетворити її на своєрідний хаб цифровізації. Однак, як свідчить динаміка субфакторів «Знання», до початку війни цей потенціал Україна не реалізувала, на що вказує низька залученість кваліфікованих іноземців до співпраці.

Weresa, Anna Marzenna (2019) [16] у своєму дослідженні доводить, що технологічна конкурентність становить один із ключових факторів сталого економічного розвитку країн ЄС. Країни, які швидко адаптуються до технологічних викликів та впроваджують нові технології, мають кращі конкурентні позиції. Саме тому, досліджуючи рейтинг діджиталізації України, важливо розуміти не тільки як поточний стан освоєння технологій впливає на позиції України, але й на скільки країна готова до сприйняття та імплементації нових технологій у майбутньому. Цим актуалізується потреба більш детального аналізу субфакторів (табл. 4), що визначають зазначену готовність країни.

Таблиця 4 – Динаміка субфакторів, які визначають майбутню готовність країни⁴

Субфактор	2017	2018	2019	2020	2021
Адаптивне ставлення	58	53	59	56	56
Гнучкість бізнесу	56	53	45	51	45
ІТ-інтеграція	60	61	61	62	61

Джерело: [4].

Компонент «Адаптивне ставлення» враховує рівень розвитку інтернет-торгівлі, володіння планшетами і смартфонами, ставлення до глобалізації в цілому, електронну участь тощо. Як видно з таблиці 4, суттєвого покращення динаміки показника «Адаптивне ставлення» не спостерігається. При цьому фахівці, які здійснюють оцінку рейтингу, найслабшою ланкою для України вважають інтернет-торгівлю. На нашу думку, така ситуація може бути пов'язана з тим, що суттєва частина інтернет-торгівлі в Україні до початку війни здійснювалась неофіційно.

Показник «Гнучкість бізнесу» враховує такі фактори, як поширення світових роботів, маневреність компаній, використання великих даних та аналітики, передача знань, підприємницький страх перед невдачею. Як свідчить таблиця 4, цей показник характеризується порівняно позитивною динамікою. Найслабшою ланкою в Україні визначено трансфер технологій, а найсильнішою – роботу з великими даними.

Складова ІТ-інтеграції характеризується найнижчими показниками та відсутністю позитивної динаміки через високий рівень піратства у сфері програмного забезпечення й низький рівень кібер-захисту. Високий рівень піратства пов'язаний з низьким рівнем захисту прав інтелектуальної власності. Для фінансового ринку піратство та низький рівень кібер-захисту є стримуючими факторами розвитку, оскільки потенційні споживачі фінансових послуг та користувачі фінансових інструментів потребують, насамперед, гарантій захисту як грошей (інвестицій), так і персональної інформації.

Сукупність усіх вищезазначених факторів вплинули на довоєнний стан цифровізації українського фінансового ринку. Його можна охарактеризувати як такий, що мав потужний потенціал, який почав реалізовуватися у декількох напрямках.

Зважаючи, що цифровізація фінансового ринку пов'язана з двома ключовими аспектами – грошима та інформацією, на нашу думку, до одного із ключових аспектів розбудови інституційного забезпечення фінансового ринку варто віднести блокчейн. Це пов'язане з тим, що технологія блокчейн надає можливість побудувати захищену децентралізовану систему управління фінансовими ресурсами, правильність роботи якої може перевірити будь-хто. Ця технологія дозволяє однозначно забезпечити і прозорість системи управління, і високий рівень захисту інформації. Найбільший інтерес до блокчейн, свідчать науковці, проявляють ІТ-директори у сфері телекомунікацій, страхування та фінансів [17].

2018 року двадцять дві країни ЄС підписали декларацію про створення Європейського партнерства у сфері технології блокчейн [18]. Зважаючи на те, що Україна подала заявку на членство в ЄС, вона має посилити роботу в напрямі імплементації блокчейн технологій не тільки у сфері електронного урядування, але й інших сферах життя, особливо у сфері фінансових ринків, де існує значна потреба в обробці великих масивів інформації та їх захисту. Застосування блокчейн-технологій на фінансових ринках дозволяє знизити витрати на обслуговування транзакцій, підвищити прозорість і доступність інформації та одночасно підвищити рівень захисту інформації і кібер-безпеки. Зважаючи на вразливість України до кібер-атак, інвестиції у блокчейн-технології мають стати одним з пріоритетів повоєнного відновлення.

Враховуючи те, що фінансові послуги та фінансові інструменти можна розглядати як продукти, які купуються і продаються на фінансовому ринку, важливого значення для розбудови інституційного забезпечення фінансового

ринку набуває розвиток цифрового маркетингу. Цифровий маркетинг забезпечує просування продукту за допомогою цифрових каналів шляхом використання комплексних методів онлайн-стратегій, контекстної реклами і SSM та інших інтерактивних інструментів.

В Україні наразі використовується багато видів цифрового маркетингу, але найбільш перспективними з точки зору розбудови інституційного забезпечення фінансових ринків можна вважати такі:

1. Контекстна реклама (Google Adwords) – вона розширює можливості щодо інформування споживачів про доступні фінансові послуги та фінансові інструменти, а також дозволяє охопити більшу аудиторію потенційних споживачів освітніх послуг у сфері фінансів.

2. Big Data – технологія обробки великих масивів даних, яка наразі набуває виключного значення, оскільки робота на фінансових ринках, аналіз трендів та факторів, які їх визначають, прогнозування вартості фінансових інструментів вимагають роботи з великими масивами даних.

3. RTB (real time bidding) - торги в режимі реального часу. Деякі дослідники називають цей інструмент вбивцею класичних бірж, що загалом досить точно описує сучасний процес торгівлі цінними паперами. Фактично всі торгові майданчики перемістилися в інтернет-простір, що робить торгівлю цінними паперами більш доступною для широкого загалу учасників фінансових ринків, однак більш вразливою щодо кібер-безпеки.

4. SMM (social media marketing) – маркетинг у соціальних мережах, який в Україні традиційно використовується для просування споживчих товарів. Однак у багатьох країнах із розвиненими ринками цей тип маркетингу активно використовується для залучення роздрібних інвесторів.

Повертаючись до такого інституту, як реклама, варто зазначити, що в соціальних мережах вона займає особливе місце за критерієм популярності (табл. 5).

Таблиця 5 – Рейтинг популярності соціальних мереж за 2022 рік

Назва соцмережі	Кількість користувачів, млн
Facebook	2, 910
Youtube	2, 562
WhatsApp	2, 000
Instagram	1,478

Джерело: [19].

Продовжуючи пошук чинників, здатних сприяти нарощуванню потенціалу інституційного забезпечення фінансового ринку, важливо звернути увагу на те, що конкуренція між фінансовими інституціями за споживачів обумовила активну інтеграцію CRM у систему фінансових послуг. CRM можна розглядати як процеси для управління всіма видами транзакцій. Цифрові CRM поєднують у собі можливості управління відносинами з клієнтами та бізнес-процесами. На жаль, в Україні CRM використовують менше ніж 70 % підприємців [20], більшість з яких, згідно з опитуваннями, навіть не планують інвестувати у CRM-системи. На нашу думку, це обмежує можливості реалізації потенціалу розвитку фінансового ринку, оскільки впровадження CRM-систем здатне суттєво зменшити транзакційні витрати, отже, зробити фінансові послуги більш привабливими для більшої кількості учасників фінансового ринку.

Щодо активізації іншого інституційного інструментарію, спрямованого на підвищення ефективності функціонування фінансового ринку, заслуговує уваги Grid-computing - це географічно розподілена інфраструктура, яка об'єднує багато різних типів ресурсів, до яких користувач може отримати доступ з будь-якого місця незалежно від того, де він перебуває. Переваги цієї системи у забезпеченні колективного розподілення режиму доступу до ресурсів і пов'язаних з ними послуг у рамках глобально розподілених організацій. Йдеться про організації, які спільно використовують глобальні ресурси, бази даних, спеціалізоване програмне забезпечення тощо.

Особливе місце цифровий інструментарій посідає в забезпеченні ефективної роботи такого важливого сегмента фінансового ринку, як ринок страхових послуг – одному із ключових елементів інфраструктури економіки загалом, внаслідок його тісного зв'язку з ринками капіталу і цінних паперів, а також споживчих товарів і робочої сили [21].

Цифровізація у страхуванні означає інтеграцію нових даних і технологій в операційні процедури страхової компанії з метою підвищення ефективності її діяльності. Йдеться про цифрове страхування – специфічну стратегію роботи з електронним страховим полісом, яка дозволяє знизити витрати страхових компаній, прискорити швидкість обслуговування клієнтів та підвищити гнучкість страхової політики.

Світовий досвід свідчить про великий потенціал розвитку інтернет-страхування, насамперед, що пов'язане із зростанням кількості інтернет-користувачів, довіри до онлайн-систем та загалом із глобалізацією електронної економіки. Інтернет-страхування об'єднує в собі і вже звичні страхові послуги, і новітні технології, метою яких є спрощення та оптимізація робочих процесів як для компанії, так і для клієнта. Отже, інтернет виступає медіатором між страховиком і клієнтом, водночас нівелюючи проблеми з територіальними обмеженнями, з якими стикаються класичні страхові компанії [22].

Щодо України, то цей інститут перебуває лише на початковому етапі свого розвитку. В Україні наразі інтернет-страхування не набуло такого ж рівня популярності, як в інших країнах Європи, й використовується здебільшого як додатковий канал залучення клієнтури [23]. Однак сьогодні, особливо в умовах введення військового часу, продаж страхових продуктів та обслуговування клієнтів за допомогою мережі «Інтернет» надав можливість вітчизняним страховикам зберегти клієнтів, а страхувальникам – отримувати послуги вчасно та повним обсягом. Цифрові рішення довели свою дієвість ще в часи пандемії, а саме зберегли безперебійну роботу страхових компаній та надання якісних послуг страхувальникам.

Цифрове страхування, упровадження нових інтернет-технологій містять значні резерви для пожвавлення ринку страхових компаній України, зважаючи на негативну тенденцію зменшення кількості страхових компаній. Так, із 304 компаній станом на 31.12.2017 їх кількість зменшилася до 155 на 31.12.2021, що спричинило й падіння обсягу активів страховиків (наприклад, 2021 року до 63 622 із 64 920 млн грн 2020 року) [24].

Проблема оптимізації системи інтернет-страхування внаслідок діджиталізації страхових процесів продовжує містити значний нереалізований потенціал підвищення конкурентоспроможності страхового ринку. Це досить яскраво ілюструють, зокрема, дані щодо рівня використання вітчизняними компаніями елементів цифровізації, наведені у табл. 6.

Таблиця 6 – Елементи цифровізації, які використовують вітчизняні компанії на офіційних вебсайтах, %

№	Елементи цифровізації	СК life	СК non-life
1.	Страховий калькулятор	–	23 %
2.	Онлайн-оплата	–	10 %
3.	Онлайн-кабінет	3 %	9 %
4.	Онлайн-магазин, зокрема:	3 %	19 %
4.1.	із одним страховим продуктом;	–	6 %
4.2.	із двома і більше страховими продуктами	–	13 %
5.	Зв'язок із соціальними мережами, месенджерами й відеоплатформами	3 %	29 %

Джерело: [25].

Практична реалізація підвищення рівня цифровізації вимагає відповідних кроків з боку її інституційного забезпечення, зокрема, ефективної ІТ-служби. Саме ІТ-підрозділ має взяти на себе провідну роль в успішному впровадженні процесу цифрової трансформації, що вводить нові елементи конкуренції між страховими компаніями та змінює поведінку потенційних клієнтів під час вибору страховика та страхових послуг.

Досліджуючи тренди цифровізації фінансового ринку, неможливо оминати увагою FinTech, який являє собою систему технологій, що використовуються у фінансових послугах або для допомоги підприємствам в управлінні фінансовими елементами, включаючи нові програми та додатки, процедури та бізнес-моделі [26]. У найбільш загальному трактуванні FinTech визначають як технологічно підтримувані фінансові інновації, які можуть призвести до появи нових бізнес-моделей, програм, процесів або продуктів, що здійснюють істотний вплив на фінансові ринки та установи, які надають фінансові послуги [27]. Водночас, наприклад, О. Тарасенко визначає FinTech у двох вимірах: у широкому сенсі - як галузь економіки, яка об'єднує компанії, що використовують новітні розробки для надання фінансових послуг. У вузькому значенні під фінтехами розуміють компанії-стартапи у галузі фінансових послуг, які широко застосовують у своїй роботі новітні інформаційні технології [28].

Розвиток FinTech дає можливість суттєво знизити витрати на здійснення фінансових транзакцій. Як зазначає М. Тарасюк, FinTech-стартапи, зокрема для представників малого бізнесу та індивідуальних підприємців, стали пропонувати порівняно дешеві послуги. Це грошові перекази за кордон через мобільні платежі; послуги мобільного еквайрингу, що позбавило їх від необхідності використовувати традиційні банківські POS-термінали для прийому пластикових карток. Щоб оплатити товар або послугу, наприклад, достатньо мати мобільний телефон із встановленим спеціальним платіжним додатком мобільного оператора в режимі реального часу [29].

Варто зазначити, що навіть до початку війни розвиток FinTech в Україні характеризувався фрагментарністю та відсутністю системності, що можна пояснити впливом більшості факторів, проаналізованих на початку цього дослідження.

Основні тренди розвитку FinTech в Україні до початку війни систематизовані у табл. 7.

Таблиця 7 – Основні тренди FinTech в Україні

Платіжні системи	Онлайн-перекази грошей, забезпечення безконтактних платежів, платіжні термінали, QR-платежі, електронні гаманці
Маркетплейси	Посередницькі цифрові платформи, які поєднують кредиторів із позичальниками (платформи прямого кредитування у форматі P2P та онлайн-балансове кредитування), покупців і продавців інших фінансових продуктів
Веббанкінг	Інтернет-банкінг, мобільний банкінг, електронний (віддалений) банк
Платформи для кредитування	Вебпортали та мобільні додатки мікрокредитування, які створюють механізми взаємодії кредиторів і позичальників та відповідно можливості надання та отримання кредитів онлайн без участі банків
Цифрова (електронна) валюта	Використовується як альтернативна або частина платіжних систем; найчастіше вартість прив'язана до національних валют, однак прив'язка може бути відсутньою і сформуватись ринком (криптовалюти); використовується у «віртуальних економіках»
Сервіси онлайн-страхування (Insurtech)	Створюють механізми і забезпечують вибір страхового продукту та замовлення страхового полісу через вебпортал банку, страхової компанії, посередника та інших установ
RegTech	Технології, які забезпечують більш ефективне виконання регуляторних вимог, встановлених на національному і міжнародному рівні для сектору фінансових послуг
B2B Fin Tech	Системи, які забезпечують взаємні розрахунки та обмін даними між компаніями, а також смарт-контракти
Краудфандинг	Платформи для колективного фінансування створення нових продуктів з боку приватних інвесторів
Мобільний банкінг	Мобільні додатки для здійснення платежів та забезпечення можливості користування цілим спектром мобільних фінансових послуг
Штучний інтелект	Роботи, чат-боти та роботизовані персональні консультанти
Цифрова ідентифікація та біометрія	Ідентифікація за голосом, відбитком пальця або розпізнаванням обличчя

Джерело: [30].

Варто зазначити, що у FinTech задіяні як традиційні фінансові інститути (банки, страхові компанії, фінансові компанії), так і FinTech-стартапи, які переважно виходять на ринок з абсолютно новими продуктами.

Не всі з останніх виявляються успішними, однак саме такі стартапи забезпечують технологічні прориви у сфері надання фінансових послуг. Крім того, у сфері FinTech задіяні такі великі компанії, як Google, Amazon, Alibaba, Facebook, Apple, які також надають певний спектр фінансових послуг (торгівля фінансовими інструментами, платіжні системи та ін). Зважаючи на те, що FinTech охоплює широкий спектр ринків, його можна вважати складовою інституційного забезпечення фінансових ринків, яка динамічно розвивається і має потужний потенціал для реалізації.

Висновки. Віднесення феномена цифровізації до ключових ознак розвитку сучасного суспільства й потреба підсилення її позитивних ефектів ставлять нові завдання перед інституційним середовищем. У загальній постановці питання існують підстави вести мову про важливість якісного оновлення моделі інституційного забезпечення, коли активно, з одного боку, відбувається удосконалення діючих інститутів відповідно до викликів цифровізації, а з іншого – формується потреба структурних змін інституційного середовища шляхом створення нових інститутів.

Особливо гостро це проявляється стосовно фінансового ринку, окремі сегменти якого вважаються піонерами цифровізації та належать до тих сфер, де вона відрізняється масштабністю й чисельністю цифрових інновацій та одночасно надає найбільших ефектів. У такій постановці зміцнення потенціалу розбудови інституційного забезпечення фінансового ринку перебуває у площині системної трансформації на підґрунті екстраполяції можливостей використання цифрового інструментарію на рівень завдань функціонування і розвитку фінансового ринку та відповідної взаємообумовленості з формуванням інституціонального середовища, що слугуватиме прискоренню темпів цифровізації фінансового сектору загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Hodgson G. M. What Are Institutions? *Journal of Economic Issues*. 2006. Vol. 40, № 1. P. 1–25.
2. Леоненко П., Федосов В., Юхименко П. Фінансова наука: генеза, еволюція та розвиток. *Ринок цінних паперів України*. 2017. № 1–2. С. 4.
3. IMD WORLD DIGITAL COMPETITIVENESS RANKING / офіційний веб-сайт. URL : <https://www.imd.org/centers/world-competitiveness-center/rankings/world-digital-competitiveness/>
4. IMD WORLD DIGITAL COMPETITIVENESS RANKING / офіційний вебсайт. URL : <https://www.imd.org/centers/world-competitiveness-center/rankings/world-digital-competitiveness/>
5. Hoffmann S. Clash of Globalizations. *Foreign Affairs*. July/ August 2002. URL : http://www.cfr.org/publication/4763/clash_of_globalization.htm
6. Онишко С. В., Венгуренко Т. Г. Фінансова система, фінансовий ринок і фінансове посередництво: необхідність та шляхи посилення взаємозв'язків у контексті розвитку економіки. До питання домінант концептуальної трансформації відносин у ланцюгу «фінансова система – фінансовий ринок – фінансове посередництво». *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 1 (25). С. 111–116.
7. Пантелєєва Н. М. Цифрова конвергенція ринку фінансових послуг. *Розвиток фінансового ринку в Україні: загрози, проблеми та перспективи* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 15 жовтня 2019 р. Полтава : ПолтНТУ, 2019. 279 с.
8. Онишко С. В., Венгуренко Т. Г. Окремі питання інституціоналізації відносин на фінансовому ринку. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. 2019. № 1. С. 176–188.
9. Vidruska, Renate. 2016. The Digital Economy & Society Index and Network Readiness Index: Performance of Latvia on European Union Arena. In *New Challenges of Economic and Business Development – 2016*. Riga : University of Latvia.

10. Radman, Goran, and Ana Belin. 2017. Competitiveness in Technology and Innovation: How to Keep On? *International Journal of Digital Technology & Economy* 2: 45–56.
11. Aschhoff, Birgit, Dirk Crass, Katrin Cremers, Christoph Grimpe, Christian Rammer, Felix Brandes, Fernando Diaz-Lopez, Rosalinde Klein Woolthuis, Michael Mayer, and Carlos Montalvo. 2010. European Competitiveness in Key Enabling Technologies. URL : <https://nanonet.pl/wp-content/uploads/2018/02/European-Competitiveness-in-Key-Enabling-Technologies.pdf>
12. Рубан В. В. Сучасні інструменти цифрового маркетингу. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. Випуск 20, частина 1. С. 143–146. URL : http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_30/1/36.pdf
13. Balacescu, Aniela, and Ana Gabriela Babucea. 2018. Use of the Internet By the Romanian Citizens. an Empirical Study of Digital Gaps Between Regions. *Analele Universităţii Constantin Brâncu,si Din Târgu Jiu: Seria Economie* 1: 81–88.
14. Katsikas, Sokratis K., and Stefanos Gritzalis. (2017). Digitalization in Greece: State of play, barriers, challenges, solutions. In *Public Administration and Information Technology*. Cham : Springer, vol. 25, pp. 355–375.
15. Weresa, Marzenna Anna. (2010). Intellectual property rights and competitiveness: Evidence from Poland. *International Journal of Foresight and Innovation Policy* 6: 233–247.
16. Weresa, Anna Marzenna. (2019). Technological competitiveness of the EU member states in the era of the fourth industrial revolution. *Economics and Business Review* 5: 50–71. URL : <https://ideas.repec.org/a/vrs/ecobur/v5y2019i3p50-71n5.html>
17. Ющенко Н. Л. Розвиток блокчейн-технологій в Україні та світі. *Вісник Мукачівського державного університету*. 2018. Випуск 19. С. 269–275. URL : https://economyandsociety.in.ua/journals/19_ukr/40.pdf

18. Пресслужба Єврокомісії. URL : https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/area/press_ru
19. Офіційний вебсайт Google. URL : <https://trends.google.com/trends/?hl=ru>
20. Результати дослідження ринку CRM в Україні. URL : <https://auspex.com.ua/articles/biznes-sovety/rezultaty-doslidzhennya-ryнку-crm-v-ukrayini/>
21. Цифрова трансформація страхової галузі. Чи достатньо швидко діють страховики. URL : <https://forinsurer.com/news/22/08/10/41610>
22. James R., Garven. On the Implications of the Internet for Insurance Markets and Institutions. 2002. URL : <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1098-1616.00014>
23. Prokopchuk O. Trends in the functioning of the Ukrainian insurance services market. *Insurance Markets and Companies*. 2022. № 13(1). Pp. 47–65.
24. Гудзь О. Р. Розвиток страхування: нові інструменти та методи управління ризиками в цифровій економіці. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2019. № 3 (29). URL : <http://journals.dut.edu.ua/index.php/emb/article/view/2213>
25. Офіційний вебсайт Національного банку України. URL : <https://bank.gov.ua>
26. Mention A.-L. The Future of Fintech. *Research-Technology Management*. 2019. Vol. 62. Pp. 59–63. URL : [https://doi.org/10.31521/modecon.V17\(2019\)](https://doi.org/10.31521/modecon.V17(2019)) (дата звернення: 20.11.2022).
27. Sound Practices: Implications of FinTech developments for banks and bank supervisors. *Basel Committee on Banking Supervision*. 2017. 31 жовтня. URL : <https://www.bis.org/bcbs/publ/d415.pdf>
28. Тарасенко О. В. Перспективи розвитку фінтах галузі в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасності* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, м. Маріуполь, 12 травня 2017 р. Маріуполь, 2017. С. 273–276.

29. Тарасюк М. В., Кощєєв О. О. Інновації в глобальній цифровій фінансовій сфері: оцінка трансформацій. *Актуальні проблеми міжнародних відносин* : збірник наукових праць. 2017. Випуск 131. С. 94–110, 101.

30. Comparison of the digital economy development parameters in the EU countries in the context of bridging the digital divide / Bilozubenko V., Yatchuk O., Serediuk T., Korneyev M. *Problems and Perspectives in Management*. 2020. № 18(2). P. 206–218. DOI: [https://doi.org/10.21511/ppm.18\(2\).2020.18](https://doi.org/10.21511/ppm.18(2).2020.18); Балицька М. В., Бровенко К. С. Фінансові технології як драйвер розвитку фінансових ринків. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 9. С. 59–65. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.9.59>; Пантелєєва Н. Фінансові інновації в умовах цифровізації економіки: тенденції, виклики та загрози. *Приазовський економічний вісник*. 2017. Вип. 3(03). С. 68–73; Поченчук Г. FinTech у структурі фінансової системи. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 21. С. 49–55; Стойко О. Я. Перспективи розвитку фінтех-і банківського бізнесу в Україні. *Проблеми економіки*. 2020. № 2. С. 356–364.

REFERENCES

1. Hodgson G. M. What Are Institutions? *Journal of Economic Issues*. 2006. Vol. 40, No. 1. P. 1–25.
2. Leonenko P., Fedosov V., Yukhymenko P. Financial science: genesis, evolution and development. *Securities market of Ukraine*. 2017. № 1–2. С. 4.
3. Official website of IMD WORLD DIGITAL COMPETITIVENESS RANKING. URL : <https://www.imd.org/centers/world-competitiveness-center/rankings/world-digital-competitiveness/>
4. Official website of IMD WORLD DIGITAL COMPETITIVENESS RANKING. URL : <https://www.imd.org/centers/world-competitiveness-center/rankings/world-digital-competitiveness/>
5. Hoffmann S. Clash of Globalizations. *Foreign Affairs*. July/August 2002. URL : http://www.cfr.org/publication/4763/clash_of_globalization.htm

6. Onyshko S. V., Vengurenko T. G. Financial system, financial market and financial intermediation: the need and ways to strengthen interconnections in the context of economic development. On the issue of dominants of conceptual transformation of relations in the chain financial system – financial market – financial intermediation. *Problems and prospects of economy and management*. 2021. № 1 (25). С. 111–116.

7. Digital convergence of the financial services market. *Development of the financial market in Ukraine* : threats, problems and prospects: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference, October 15, 2019. Poltava : PoltNTU, 2019. 279 p.

8. Onyshko S. V., Vengurenko T. G. Some issues of institutionalization of relations in the financial market. *Collection of scientific papers of the University of the State Fiscal Service of Ukraine*. 2019. № 1. С. 176–188.

9. Vidruska, Renate. 2016. The Digital Economy & Society Index and Network Readiness Index: Performance of Latvia on European Union Arena. In *New Challenges of Economic and Business Development-2016*. Riga : University of Latvia;

10. Radman, Goran, and Ana Belin. 2017. Competitiveness in Technology and Innovation: How to Keep On? *International Journal of Digital Technology & Economy* 2: 45–56.

11. Aschhoff, Birgit, Dirk Crass, Katrin Cremers, Christoph Grimpe, Christian Rammer, Felix Brandes, Fernando Diaz-Lopez, Rosalinde Klein Woolthuis, Michael Mayer, and Carlos Montalvo. 2010. European Competitiveness in Key Enabling Technologies. URL : <https://nanonet.pl/wp-content/uploads/2018/02/European-Competitiveness-in-Key-Enabling-Technologies.pdf>

12. Ruban V. V. Modern tools of digital marketing. *Scientific Bulletin of Kherson State University*. Issue 20, part 1. 2018. С. 143–146. URL : http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_30/1/36.pdf

13. Balacescu, Aniela, and Ana Gabriela Babucea. 2018. Use of the Internet by the Romanian Citizens. an Empirical Study of Digital Gaps Between Regions. *Analele Universității Constantin Brâncuși Din Târgu Jiu: Seria Economie* 1: 81–88.
14. Katsikas, Sokratis K., and Stefanos Gritzalis. 2017. Digitalization in Greece: State of play, barriers, challenges, solutions. In *Public Administration and Information Technology*. Cham: Springer, vol. 25, pp. 355–375.
15. Weresa, Marzenna Anna. 2010. Intellectual property rights and competitiveness: Evidence from Poland. *International Journal of Foresight and Innovation Policy* 6: 233–247.
16. Weresa, Anna Marzenna. 2019. Technological competitiveness of the EU member states in the era of the fourth industrial revolution. *Economics and Business Review* 5: 50–71. URL : <https://ideas.repec.org/a/vrs/ecobur/v5y2019i3p50-71n5.html>
17. Development of blockchain technologies in Ukraine and the world. *Bulletin of Mukachevo State University*. 2018. Issue 19. C. 269–275. URL : https://economyandsociety.in.ua/journals/19_ukr/40.pdf
18. Press service of the European Commission. URL : https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/area/press_ru
19. Official website of Google. URL : <https://trends.google.com/trends/?hl=ru>
20. Results of the CRM market research in Ukraine. URL : <https://auspex.com.ua/articles/biznes-sovety/rezultaty-doslidzhennya-rynku-crm-v-ukrayini/>
21. Digital transformation of the insurance industry. Are insurers acting fast enough? URL : <https://forinsurer.com/news/22/08/10/41610>
22. James R. Garven. On the Implications of the Internet for Insurance Markets and Institutions. 2002. URL : <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1098-1616.00014>

23. Prokopchuk O. Trends in the functioning of the Ukrainian insurance services market. *Insurance Markets and Companies*. 2022. № 13(1). Pp. 47–65.

24. Development of insurance: new tools and methods of risk management in the digital economy. *Economics. Management. Business*. 2019. № 3 (29). URL : <http://journals.dut.edu.ua/index.php/emb/article/view/2213>

25. Official website of the National Bank of Ukraine. URL : <https://bank.gov.ua>

26. Mention A.-L. The Future of Fintech. *Research-Technology Management*. 2019. Vol. 62. Pp. 59–63. URL : [https://doi.org/10.31521/modecon.V17\(2019\)](https://doi.org/10.31521/modecon.V17(2019)) (accessed November 20, 2022).

27. Sound Practices: Implications of FinTech developments for banks and bank supervisors. *Basel Committee on Banking Supervision*. 2017. 31.10. URL : <https://www.bis.org/bcbs/publ/d415.pdf>

28. Tarasenko O. V. Prospects for the development of the fintech industry in Ukraine. *Socio-economic problems of our time* : materials of the All-Ukrainian scientific and practical Internet conference, Mariupol, May 12, 2017. Mariupol, 2017. P. 273–276

29. Tarasiuk M. V., Koscheiev O. O. Innovations in the global digital financial sector: assessment of transformations. *Actual problems of international relations* : Collection of scientific papers. 2017. Issue 131. Pp. 94–110, p. 101.

30. Comparison of the digital economy development parameters in the EU countries in the context of bridging the digital divide / Bilozubenko V., Yatchuk O., Serediuk T., Korneyev M. *Problems and Perspectives in Management*. 2020. № 18(2). P. 206–218. DOI: [https://doi.org/10.21511/ppm.18\(2\).2020.18](https://doi.org/10.21511/ppm.18(2).2020.18); Balytska M. V., Brovenko K. Financial technologies as a driver of financial markets development. *Investments: practice and experience*. 2021. № 9. C. 59–65. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.9.59>; Panteleieva N. Financial innovations in the context of digitalization of the economy: trends, challenges and

threats. *Pryazovskyi ekonomichnyi vestnik*. 2017. Issue 3(03); Pochenchuk G. FinTech in the structure of the financial system. *Global and national problems of the economy*. 2018. № 21. P. 49–55; Stoyko O. Prospects for the development of fintech and banking business in Ukraine. *Problems of the economy*. 2020. № 2. С. 356–364.

УДК 338.2:004.8

JEL: I25, J21, J24

DOI 10.33244/2617-5940.1.2023.183-198

В. В. Приймук,

аспірант,

Державний податковий університету

e-mail: Vlad.Priymuk@gmail.com

ORCID ID 0000-0001-8433-5593

ВПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ФІНАНСОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА

Статтю присвячено дослідженню питання впровадження штучного інтелекту у фінансову діяльність підприємства. У зв'язку зі стрімким розвитком технологій та зростанням обсягів даних використання штучного інтелекту стає все більш актуальним для ефективного фінансового управління та застосування новітніх технологій у бізнесі. Метою дослідження є визначення того, як використання штучного інтелекту може допомогти у покращенні фінансової діяльності підприємства. Гіпотезою дослідження є те, що використання штучного інтелекту у фінансовій діяльності підприємства може призвести до покращення ефективності та точності прийняття рішень.

У статті розглянуто основні можливості застосування штучного інтелекту у фінансовій діяльності підприємств та переваги використання його для прийняття управлінських рішень. Дослідження вказують на те, що впровадження штучного інтелекту може допомогти виявляти фінансові ризики та покращувати прогнозування фінансових показників, а також забезпечувати автоматизацію обліку та аналізу фінансових даних. Для досягнення цієї мети було використано методологію дослідження, яка включала аналіз літературних джерел та проведення дослідження на основі відомостей про впровадження штучного інтелекту у фінансову діяльність підприємств. Було проаналізовано різні варіанти використання штучного

інтелекту у фінансовій діяльності, такі як автоматизація процесів, аналіз фінансових даних і прогнозування майбутніх результатів.

Для успішного впровадження штучного інтелекту у фінансову діяльність підприємства у статті запропоновано кроки, які можна виконати для підготовки організації до застосування штучного інтелекту. Дослідження також вказують на можливі недоліки та виклики, які виникають під час впровадження штучного інтелекту у фінансову діяльність підприємства, тому необхідно враховувати фактори успішності та ризику в процесі його впровадження.

Отже, висновком дослідження є те, що використання штучного інтелекту у фінансовій діяльності підприємства може мати значний позитивний вплив на ефективність та точність прийняття рішень. Дослідження підтверджує гіпотезу, що використання штучного інтелекту може бути корисним для підприємств, які бажають покращити свою фінансову діяльність. Загалом впровадження штучного інтелекту в фінансову діяльність підприємства може стати ключовим фактором успішного управління, але потребує ретельної підготовки та врахування специфіки бізнесу.

Ключові слова: контроль, штучний інтелект, фінанси підприємства, фінансовий контроль, управління.

Pryimuk Vladyslav,
PhD,
State Tax University
e-mail: Vlad.Priymuk@gmail.com
ORCID ID 0000-0001-8433-5593

IMPLEMENTATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE FINANCIAL ACTIVITIES OF THE ENTERPRISE

The article is devoted to the study of the introduction of artificial intelligence into the financial activities of the enterprise. In connection with the rapid development of technologies and the growth of data volumes, the use of

artificial intelligence is becoming more and more relevant for effective financial management and the application of the latest technologies in business. The purpose of the study is to determine how the use of artificial intelligence can help in improving the financial performance of the enterprise. The research hypothesis is that the use of artificial intelligence in the financial activities of the enterprise can lead to improved efficiency and accuracy of decision-making.

The article examines the main possibilities of applying artificial intelligence in the financial activities of enterprises and the advantages of using it to make managerial decisions. Research indicates that the implementation of artificial intelligence can help identify financial risks and improve the forecasting of financial indicators, as well as provide automation of accounting and analysis of financial data. To achieve this goal, a research methodology was used, which included the analysis of literary sources and conducting research based on information about the introduction of artificial intelligence into the financial activities of enterprises. Various options for the use of artificial intelligence in financial activities were analyzed, such as process automation, financial data analysis and forecasting of future results.

For the successful implementation of artificial intelligence in the financial activities of the enterprise, the article suggests steps that can be taken to prepare the organization for the use of artificial intelligence. Research also points to possible shortcomings and challenges that arise when introducing artificial intelligence into the financial activities of an enterprise, so it is necessary to consider success factors and risks in the process of its implementation.

Therefore, the conclusion of the study is that the use of artificial intelligence in the financial activities of the enterprise can have a significant positive impact on the efficiency and accuracy of decision-making. The study confirms the hypothesis that the use of artificial intelligence can be useful for enterprises that wish to improve their financial activities. In general, the implementation of artificial intelligence in the financial activities of an enterprise can become a key factor in

successful management, but requires careful preparation and taking into account the specifics of the business.

Keywords: control, artificial intelligence, enterprise finance, financial control, management

Штучний інтелект (ШІ) як приклад новітньої технології має вражаючу історію. Протягом останніх п'ятдесяти років людство спостерігало за періодами ажіотажу та спадів, які називали «зимою ШІ». Дослідження та розвиток галузі штучного інтелекту здебільшого концентрувалися на 5 компонентах інтелекту людини: навчанні, способі мислення, вирішенні проблем, сприйнятті та використанні мови. На сьогодні ця технологія все частіше застосовується переважною більшістю людей, а у майбутньому важко буде уявити галузь, яка б не впровадила цю інновацію у свою повсякденну діяльність. Стрімкий розвиток галузі штучного інтелекту змінює звичне представлення про життя та спосіб ведення економічної діяльності. Штучний інтелект з кожним роком відіграє вагомую роль у житті людей та впливає на економіку різними способами. У сучасному світі технології штучного інтелекту розвиваються з неймовірною швидкістю. Штучний інтелект може бути корисним для бізнесу, особливо в галузі фінансів. У цій статті розглянемо те, як впровадження штучного інтелекту може змінити діяльність підприємства, а саме у фінансовій діяльності. Що таке штучний інтелект?

Штучний інтелект (англ. Artificial Intelligence, AI) – це галузь науки та технології, яка займається розробкою комп'ютерних систем, що здатні здійснювати інтелектуальні дії, які пов'язані з людьми, такі як розуміння мови, розпізнавання образів, прийняття рішень, навчання тощо. Штучний інтелект включає в себе різноманітні підходи, а саме: машинне навчання, нейронні мережі, генетичні алгоритми.

Отже, штучний інтелект – це галузь комп'ютерних наук, яка займається створенням програм, які можуть виконувати завдання, що потребують людського інтелекту. Штучний інтелект об'єднує методи машинного навчання, глибокі нейронні мережі та інші технології, щоб створити системи, які можуть розв'язувати складні завдання.

Щодо фінансів, штучний інтелект може бути визначений як використання комп'ютерних програм та алгоритмів, що дозволяють збирати, обробляти й аналізувати значні обсяги фінансових даних з метою забезпечення прийняття ефективних управлінських рішень. Штучний інтелект у фінансовій сфері може включати в себе використання машинного навчання, нейронних мереж, природної мови та інших технологій для автоматизації рутинних фінансових процесів, прогнозування й аналізу фінансових даних, виявлення фінансових ризиків і можливостей, а також оптимізації управління фінансовими ресурсами.

У фінансовій сфері технології надають унікальну можливість прогнозування та аналізу, за допомогою яких банки й інвестиційні компанії можуть надавати більш якісну фінансову аналітику, цілодобово обслуговувати своїх клієнтів і заощаджувати, запобігаючи фінансовим махінаціям та послаблюючи людський фактор. Найбільші банки США та світові інвестиційні компанії активно впроваджують технології ШІ, починаючи з 2017 року, що дозволяє їм ставати лідерами галузі та залишатися конкурентоспроможними у довгостроковій перспективі.

Як писав А. Джонсон: «Штучний інтелект відкриває нові можливості в області фінансового аналізу та прогнозування. Він може допомогти підприємствам вирішувати складні фінансові проблеми шляхом аналізу даних та виявлення складних зв'язків між ними» [1].

Як інструмент, штучний інтелект може слугувати для вирішення проблем у системі корпоративного фінансового контролю на підприємстві. Наприклад, системи машинного навчання можуть допомогти виявити

аномальні транзакції або паттерни у фінансових даних, що можуть свідчити про неефективне використання ресурсів або неправомірну діяльність. Крім того, для забезпечення більш точного та ефективного використання фінансової інформації ШІ може розробити інтелектуальну систему збору та аналізу фінансових даних на підприємстві. Також штучний інтелект може допомогти з визначенням оптимальної стратегії ведення бухгалтерського обліку та управління фінансами на підприємстві, що значно зменшить:

- 1) навантаження на працівників;
- 2) помилки під час опрацювання даних;
- 3) ризики, оскільки зможе більш точно зробити прогноз діяльності;
- 4) ризик неправильно прийнятих управлінських рішень.

Революцію штучного інтелекту прийнято називати «четвертою промисловою революцією». Людству в цілому та бізнесу зокрема варто поставити питання, як розвиватися в епоху сингулярності та планувати роботу, коли в умовах постійного прискорення технологічних змін можливість планування істотно скорочується. Найбільш активно на прискорення подій в економіці впливають саме розробки штучного інтелекту. Роботи, які володіють штучним інтелектом, витісняють людський фактор не тільки у традиційному виробництві, але й у менеджменті – моніторингу та управлінні технологічними процесами. Тому вже сьогодні під час підготовки нових фахівців необхідно переглядати освітні програми, робити їх більш гнучкими, орієнтувати на потрібні в майбутньому професії та виключати ті, які може замінити робот [5].

Інноваційні стратегії та рішення щодо локалізації інноваційної діяльності у різних географічних районах приймаються компаніями під впливом факторів, які включають наявність конкретної компетенції та технологічних можливостей певного регіону. Приблизно 92 % патентів, пов'язаних із ШІ, розробляються 36 спеціалістами, які проживають у 5 географічних регіонах світу, а саме: Японія, США, ЄС-28, Китай та Корея.

З них японські розробники сприяють цьому розвитку на рівні 43 %, а американські – займають 2-ге місце на рівні 20 %. Зі свого боку спеціалісти з ЄС-28, Китаю та Кореї розробили приблизно по 10 % від усіх патентів у галузі штучного інтелекту. Німеччина – це приклад країни з економікою ЄС-28, яка сприяє найбільшій кількості патентів, пов’язаних із галуззю ІІІ (рис. 1).

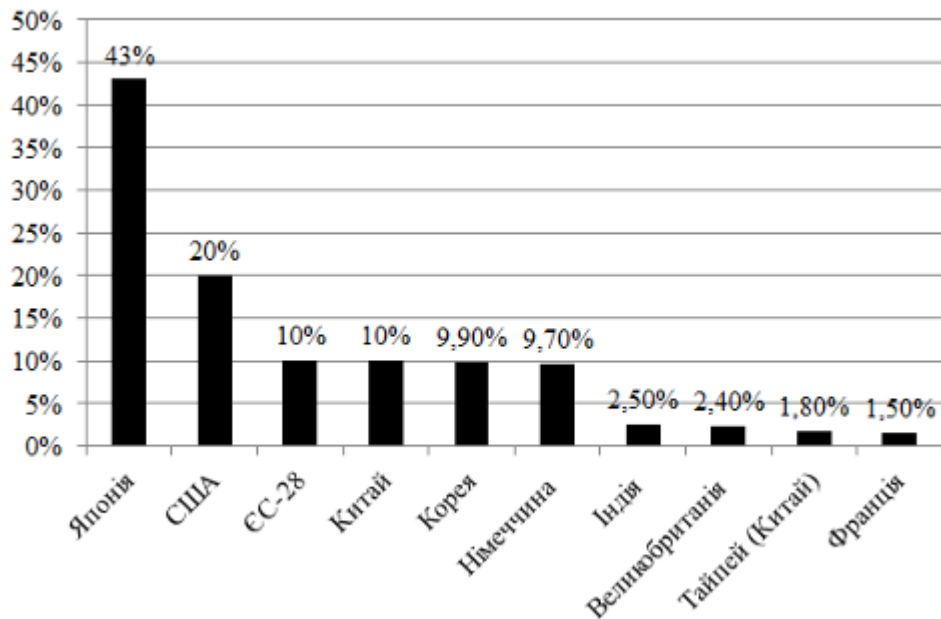

Рисунок 1 – Інтелектуальні патенти провідних світових інвесторів у ІІІ за місцезнаходженням розробників (2014–2016) [6]

Про те, що це не ілюзорні перспективи, доводить активність ключових гравців на ринку інновацій: США, Китаю, Японії, Німеччини, Франції та Великобританії. Усі вони вже зараз формують майбутнє. Наприклад, ще 2016 року Інститут інженерів електротехніки та електроніки (IEEE) представив свої ідеї у вигляді документа, який містив стандарти для розробок, виробництва та розвитку роботів і галузі штучного інтелекту [7]. 2018 року вийшов оновлений варіант документа, розробленого за допомогою 250 світових експертів у сфері ІІІ, законів, етики, філософії та політики.

Переваги та недоліки впровадження штучного інтелекту у фінансову діяльність підприємства

У роботах зарубіжних учених уже досить стрімко обговорюють питання про впровадження та використання ІІІ у фінансовій сфері. Зокрема,

С. Джонс зазначав: «Застосування штучного інтелекту у фінансовій сфері може допомогти підприємствам покращити свої фінансові показники шляхом підвищення точності прогнозування та виявлення ризиків» [2].

Одна з основних переваг штучного інтелекту полягає в тому, що він може автоматизувати багато повторюваних та рутинних процесів, пов'язаних з обробкою та аналізом фінансових даних. Д. Сміт у своїй праці описував попит на ШІ в діяльності підприємства так: «Штучний інтелект може бути використаний для автоматизації фінансових процесів, таких як облік та аналіз фінансової звітності. Це дозволить підприємствам зменшити витрати на оплату праці та скоротити час, необхідний для проведення аналізу» [3]. Наприклад, системи машинного навчання можуть аналізувати значні обсяги фінансових показників, що дозволяє ефективно виявляти аномалії, помилки та шахрайські схеми, що забезпечує більш високий рівень корпоративного фінансового контролю на підприємстві.

Цитуючи журнал *Journal of Financial Management*: «Використання алгоритмів машинного навчання та штучного інтелекту може допомогти у вирішенні проблем фінансового менеджменту, зокрема визначенні оптимальних стратегій інвестування та зменшенні ризиків» [4], варто зазначити, що системи збору та аналізу фінансових даних можуть забезпечити більш точне й ефективне управління фінансовою інформацією на підприємстві. Наприклад, системи обробки текстів можуть автоматично аналізувати фінансову звітність та виділяти ключові фінансові показники і тренди. Це дозволяє швидко та ефективно відстежувати зміни у стані фінансів підприємства та вчасно реагувати на них, що може вберегти від багатьох неправильних управлінських рішень [10].

Крім того, системи інтелектуального аналізу можуть допомогти з визначенням оптимальної стратегії ведення бухгалтерського обліку та управління фінансами на підприємстві. Наприклад, штучний інтелект може допомогти з визначенням оптимального рівня запасів, розміру інвестицій та

управління ризиками. Це дозволяє підприємству забезпечити більш ефективне використання своїх ресурсів.

Хоча штучний інтелект має багато переваг, проте є і недоліки:

1. Залежність від якості даних: штучний інтелект залежить від якості та кількості даних, що використовуються для навчання. Якщо вони некоректні або нерепрезентативні, то результати можуть бути неточними або неправильними.
2. Відсутність емоційної складової: штучний інтелект не має емоцій та не може розуміти людський контекст, що може призводити до неправильних рішень або неправильного розуміння ситуацій.
3. Витрати: розробка та використання штучного інтелекту може бути дорогим процесом, особливо для менших підприємств.
4. Етичні питання: використання штучного інтелекту може ставити питання етики та безпеки даних, оскільки можуть виникнути проблеми з приватністю і захистом даних, а також можливість використання алгоритмів для нечесних цілей [9].
5. Обмежена здатність до самонавчання: штучний інтелект не може зрозуміти нові поняття та ідеї самостійно, йому потрібне навчання від людей. Тому, якщо з'являються нові завдання або проблеми, штучний інтелект може виявитися неефективним або непридатним для вирішення цих проблем.

Ще одним плюсом впровадження штучного інтелекту (ШІ) для підприємств є оптимізація бізнес-процесів, підвищення продуктивності працівників, покращення якості продуктів та послуг, підвищення рівня безпеки тощо. Наприклад, декілька кроків, які можна виконати для впровадження ШІ у діяльність підприємства:

1) визначте галузі, де ШІ може бути корисним. Наприклад, це може бути оптимізація процесів виробництва, відстеження та аналіз даних клієнтів, прогнозування ринкових тенденцій тощо;

2) залучіть команду фахівців, які будуть відповідати за впровадження ШІ. Це можуть бути спеціалісти з аналітики даних, програмісти, інженери тощо;

3) виберіть відповідне програмне забезпечення для роботи з ШІ. Це можуть бути готові рішення, наприклад, сервіси хмарної аналітики або власні розробки;

4) забезпечте доступ до необхідних даних. Щоб ШІ було ефективним, воно потребує якісних та достовірних даних. Забезпечте доступ до даних, необхідних для виконання завдань, які були визначені на першому етапі;

5) навчіть ШІ. ШІ потребує навчання, щоб здати обробку даних та приймати правильні рішення. Визначте, які алгоритми та моделі необхідні для роботи з ШІ та навчіть їх;

6) після визначення області застосування штучного інтелекту та вибору конкретної технології необхідно вирішити питання щодо інтеграції штучного інтелекту з існуючими інформаційними системами та забезпеченням взаємодії між ними;

7) далі необхідно провести тестування та оцінку ефективності впровадження штучного інтелекту, зібрати та аналізувати дані щодо його впливу на діяльність підприємства. Це дозволить виявити потрібні корективи та оптимізувати процес впровадження штучного інтелекту на підприємстві;

8) важливим етапом є підготовка персоналу до роботи зі штучним інтелектом та навчання їх використовувати нові технології в діяльності підприємства;

9) крім того, важливо враховувати аспекти безпеки даних та правових питань щодо використання штучного інтелекту на підприємстві;

10) також необхідно забезпечити постійне оновлення технологій штучного інтелекту та відповідних програмних засобів, щоб забезпечити оптимальну ефективність впровадження на підприємстві.

Для ефективного використання переваг ШІ компаніям, по-перше, необхідно буде переглянути взаємодію між людиною та машиною у своїх організаціях. Замість того, щоб використовувати розрізнений підхід, керівникам фінансових установ необхідно розглянути можливість систематичного застосування інструментів ШІ, які будуть охоплювати всі бізнес-процеси та функції в організаціях. Стратегія впровадження ШІ у діяльність компанії передбачає залучення вищого керівництва, оскільки це впровадження може виходити за рамки підвищення продуктивності завдань до зміни всієї стратегії бізнесу, так само впровадження інструментів ШІ в одному підрозділі компанії може впливати на інші. Для ефективної стратегії необхідно враховувати 3 фактори [8]:

- 1) ключовий компроміс бізнес-моделі;
- 2) компроміс, обумовлений невизначеністю;
- 3) інструмент ШІ, який знижує цю невизначеність.

Оскільки компанії налаштовують свою стратегію із впровадження ШІ, опираючись на свій масштаб, розмір та складність, важливо враховувати, яку цінність компанія несе для своїх клієнтів.

Одним з ключових питань, що виникає під час розгляду можливостей впровадження штучного інтелекту в діяльність підприємства, є питання про кроки, які потрібно здійснити для реалізації цього процесу. Проте не менш важливо розглянути, як саме штучний інтелект може допомогти у фінансовій діяльності підприємства. Наприклад, застосування методів машинного навчання та аналізу даних може допомогти в автоматизації процесу бухгалтерського обліку та аналізу фінансових показників, що дозволить ефективніше планувати фінансові ресурси та приймати рішення з питань інвестування та ризик-менеджменту. Крім того, штучний інтелект може допомогти управляти ризиками, аналізуючи дані про потенційні ризики та рекомендувати стратегії зменшення їх впливу на діяльність підприємства.

Впровадження штучного інтелекту може допомогти в багатьох аспектах фінансової діяльності підприємства, ось кілька прикладів:

1. Автоматизація процесів.

Штучний інтелект може допомогти автоматизувати багато процесів фінансової діяльності. Наприклад, автоматично збирати та обробляти фінансові дані, проводити аналіз, робити прогнози тощо [11]. Це може зменшити кількість ручної роботи та скоротити час, необхідний для виконання завдань.

2. Аналіз даних.

Штучний інтелект може допомогти в аналізі фінансових даних. Він може швидко та точно обробляти значні обсяги даних і виявляти закономірності. Це може допомогти в прийнятті кращих рішень щодо фінансів підприємства.

3. Прогнозування.

Штучний інтелект може допомогти у прогнозуванні фінансових показників. Він може використовувати дані з минулих років та іншу інформацію для прогнозування майбутніх результатів. Це може допомогти у прийнятті кращих рішень щодо інвестування та управління фінансами підприємства.

Згідно з даними дослідження, проведеного компанією Deep Knowledge Analytics 2018 року, Україна була одним з лідерів Східної Європи в галузі розробки ШІ. На момент 2018 року в Україні було офіційно зареєстровано 57 компаній, які спеціалізуються на ШІ. За даними компанії Clutch, 28 українських компаній постачали рішення щодо штучного інтелекту 2018 року. Уряди Східної Європи не надають пріоритетного значення технологічній галузі. Як результат, більшість талановитих розробників переїжджають за кордон. Їх наймають міжнародними компаніями. Це призводить до низького розвитку технологій ШІ у всій Східній Європі. Лідером індустрії ШІ в Україні 2018 року була галузь машинного навчання – на рівні 26 %, на тому ж рівні опинився «Інтернет речей». Друге місце

займають пошукові системи та обробка природних мов (19 %), третє – аналітика даних (9 %). Технології ШІ використовуються у багатьох галузях України, але найпоширенішою сферою використання 2018 року було програмне забезпечення – 38,18 % від загальної частки.

На початок 2020 року Міністерство цифрової трансформації створило експертний комітет з питань розвитку сфери штучного інтелекту в Україні. Держава має на меті долучити Україну до міжнародної спільноти ШІ, заохочувати український бізнес до використання досягнень галузі, збільшувати кількість спеціалістів та створити стратегії розвитку галузі ШІ. Фінансова сфера зайняла четверте місце серед усіх галузей, у яких сьогодні поширене застосування штучного інтелекту. Кількість фінансово-технологічних компаній в Україні зростає, 58 % з них з'явилися на ринку протягом останніх трьох років. Основним технологічним проривом у сфері фінансових та банківських послуг в Україні вважають Monobank, у якому більшість систем машинного навчання працюють з визначенням кредитних ризиків, використовуючи для цього 20 різноманітних моделей.

Нині алгоритми ШІ здебільшого активно розробляються в технологічно розвинених країнах. Отже, вони можуть недостатньо відображати інтереси та пріоритети країн, що розвиваються, зокрема таких, як Україна. Тому, крім мінімального регулювання галузі ШІ в Україні, вирішенням проблеми можуть стати такі аспекти: заохочення українського населення до галузі сучасних технологій (освіта, доступність), штучний інтелект повинен застосовуватися за призначенням і бути максимально прозорим, штучний інтелект може підвищити ефективність людської праці, але для цього необхідно мінімізувати ризик втрати робочих місць через розвиток ШІ у довгостроковій перспективі. Майже половина українців (48 %) впевнена, що Україна має шанс стати передовою державою у галузі ШІ.

Отже, у результаті дослідження було встановлено, що впровадження штучного інтелекту у фінансову діяльність підприємства може покращити ефективність прийняття рішень, знизити ризики та покращити контроль за

фінансовою діяльністю. Зауважимо, що принципи роботи ШІ базуються на аналітиці даних, що ще більш підтверджує ідею про впровадження ШІ у фінансову діяльність підприємства. Також було виявлено певні обмеження та недоліки використання штучного інтелекту, такі як необхідність високої кваліфікації персоналу та високі витрати на розробку і впровадження системи штучного інтелекту. Тому перед впровадженням штучного інтелекту необхідно провести детальний аналіз та визначити його відповідність потребам і можливостям підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Джонсон А. Вплив штучного інтелекту на фінансову діяльність підприємства. *Journal of Financial Management*. 2018. № 12(3). С. 45–60.
2. Джонс С. Використання штучного інтелекту в фінансовій діяльності підприємства. *International Journal of Finance and Accounting*. 2019. № 7(2). С. 23–37.
3. Сміт Д. Використання штучного інтелекту в фінансовому менеджменті. 2020.
4. Wu, G., Wang, J., Wang, Y., & Qian, Y. (2020). Machine learning in financial management: A systematic literature review. *Journal of Financial Management*. 2(1), 1–16.
5. The fourth industrial revolution, robotics, and artificial intelligence. URL : <https://www.pgcareers.com/fourth-industrialrevolution>
6. Notes from the ai frontier modeling the impact of ai on the world economy (2018). McKinsey Global Institute (MGI). С. 64.
7. The IEEE Global Initiative on Ethics of Autonomous and Intelligent Systems. URL : <https://standards.ieee.org/industry-connections/ec/autonomoussystem.html>
8. Агравал А., Ганс Д., Голдфарб А. Штучний інтелект на службі бізнесу. 2018. 534 с.

9. Foreign direct investment in the eurozone countries: stochasticity of the financial influence factors / Telnova, H., Kolodiziev, O., Krupka, I., & Boiko, N. *Financial and Credit Activity-Problems of Theory and Practice*. 2020. 4 (35), 107–120.

10. Cryptocurrency market trends and fundamental economic indicators: correlation and regression analysis / Baranovskyi O., Kuzheliev M., Zherlitsyn D., Serdyukov K., Sokyрко O. *Financial and Credit Activity : Problems of Theory and Practice*. 2021. № 3(38). P. 249–261.

11. The impact of inflation targeting on macroeconomic indicators in Ukraine / Zherlitsyn, D., Rekunenکو, I., Nechyporenko, A. & Nemsadze, G. *Banks and Bank Systems*. 2020. 15(2), 94–104.

REFERENCES

1. Johnson, A. (2018). The impact of artificial intelligence on the financial activities of the enterprise. *Journal of Financial Management*, 12(3), 45–60.

2. Jones, S. (2019). The use of artificial intelligence in the financial activities of the enterprise. *International Journal of Finance and Accounting*, 7(2), 23–37.

3. Smith, D. (2020). Use of artificial intelligence in financial management.

4. Wu, G., Wang, J., Wang, Y., & Qian, Y. (2020). Machine learning in financial management: A systematic literature review. *Journal of Financial Management*, 2(1), 1–16.

5. The fourth industrial revolution, robotics, and artificial intelligence. URL : <https://www.pgcareers.com/fourth-industrialrevolution>

6. Notes from the ai frontier modeling the impact of ai on the world economy (2018). McKinsey Global Institute (MGI). C. 64.

7. The IEEE Global Initiative on Ethics of Autonomous and Intelligent Systems URL : <https://standards.ieee.org/industry-connections/ec/autonomoussystem.html>

8. Agrawal A., Hans D., Goldfarb A. (2018). Artificial intelligence at the service of business. 534 p.

9. Telnova, H., Kolodiziev, O., Krupka, I., & Boiko, N. (2020). Foreign direct investment in the eurozone countries: stochasticity of the financial influence factors. *Financial and Credit Activity-Problems of Theory and Practice*, 4 (35), 107–120.

10. Baranovskyi O., Kuzheliev M., Zherlitsyn D., Serdyukov K., Sokyrko O. (2021). Cryptocurrency market trends and fundamental economic indicators: correlation and regression analysis. *Financial and Credit Activity : Problems of Theory and Practice*. № 3(38). P. 249–261.

11. Zherlitsyn, D., Rekunenko, I., Nechyporenko, A. & Nemsadze, G. (2020). The impact of inflation targeting on macroeconomic indicators in Ukraine. *Banks and Bank Systems*, 15(2), 94–104.

**ОГЛЯД НАУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**
(на матеріалах монографічного видання³)

**REVIEW OF THE SCIENTIFIC SUPPORT
OF THE NATIONAL SECURITY OF THE STATE
IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW**

Сучасний стан функціонування механізмів гарантування національної безпеки України, зумовлений збройною агресією росії, характеризується різнохарактерними проявами загроз й вимагає на всіх рівнях державного управління планування, вироблення та реалізації результативних заходів реагування та їх нейтралізації.

Саме відкрита збройна агресія країни-агресора – росії, обумовила переосмислення проблем та практик забезпечення національної безпеки України та спрямувала зусилля вітчизняних дослідників на висвітлення існуючих загроз національної безпеки та характеристики правопорушень у цій сфері; обґрунтування ключової ролі правоохоронних органів у забезпеченні національної безпеки; посилення організації та правової складових протидії порушенням в інформаційній сфері як складової національної безпеки держави; вироблення необхідних напрямів удосконалення взаємодії правоохоронних органів у протидії кримінальним правопорушенням як обов'язкової умови забезпечення національної безпеки держави.

Авторами монографії «Національна безпека України: теорія та практика забезпечення» проведено ґрунтовне та всебічне дослідження актуальних теоретико-прикладних питань гарантування національної безпеки держави. Актуальність питань, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки України в умовах воєнного стану, є беззаперечною та не потребує додаткової аргументації. При цьому авторський колектив спирається на власну оцінку існуючих факторів, що «...призвели до підвищення потенціалу загрози не лише національній безпеці, а й існуванню України як суверенної держави» (с. 6 монографії).

Під час проведення дослідження автори також спиралися на широке коло нормативно-правових актів з питань, що стосуються досліджуваної сфери, актуальну наукову літературу, останні статистичні дані та офіційну інформацію сектору безпеки й оборони, усього – понад 200 джерел.

У цілому у виданні досліджено та розкрито:

- складові національної безпеки України, їх зміст та ознаки;
- роль правоохоронних органів у механізмі гарантування національної безпеки держави;

³ Національна безпека України: теорія та практика забезпечення : монографія / А. М. Лисеюк, О. О. Долгий, О. А. Долгий та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, с.н.с. О. О. Долгого та канд. юрид. наук А. М. Лисеюка. Харків : Діса Плюс, 2021. 240 с.

- організаційні та правові засади проведення оборонних закупівель у сфері забезпечення національної безпеки;
- проблеми організації протидії корупційним проявам у секторі безпеки й оборони;
- особливості організації протидії ІТ-технологіям, що містять загрози національній безпеці України;
- захист державної таємниці в інтересах гарантування національної безпеки держави тощо.

Позитивної оцінки заслуговують запропоновані авторами роботи напрями вдосконалення взаємодії правоохоронних органів у протидії кримінальним правопорушенням як обов'язкової умови забезпечення національної безпеки держави. Оцінка цієї частини дослідження вказує на реальність розуміння його дослідниками як теоретичних, так і практичних проблем сучасного стану національної безпеки України та існуючих потреб функціонування сектору безпеки і оборони.

Такими, що заслуговують на окрему схвальну оцінку, є ті частини роботи, що присвячені:

а) організації протидії корупції в секторі безпеки й оборони як загрози національній безпеці держави:

б) правовим й організаційним засадам проведення оборонних закупівель у сфері гарантування державної безпеки, у процесі яких має застосовуватися модель, запроваджена у країнах-членах НАТО.

Адже дослідження саме цих питань було, є і буде актуальним протягом усього часу укріплення та розвитку системи національної безпеки України, вироблення та впровадження дієвого державно-владного інструментарію подолання її загроз.

Можна вважати, що мета монографії реалізована і, як констатується в дослідженні насамперед «...забезпеченню національної безпеки України сприятимуть: прийняття виважених рішень щодо вдосконалення державної політики національної безпеки та стратегічного планування її реалізації; провадження концепції подолання корупції та забезпечення обороноздатності країни; підвищення ефективності системи інформаційно-аналітичного забезпечення» (с. 7 монографії), що підтверджується функціонуванням Української держави в умовах дії правового режиму воєнного стану з 24 лютого 2022 року.

**Завідувач кафедри
приватного та публічного права
Київського національного університету
технологій та дизайну,
доктор юридичних наук, професор**

Юрій ОНЩИК